

PTE Központi Könyvtár

132 082

KÖZLEMÉNYEK A PÉCSI ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM
KÖNYVTÁRÁBÓL.

52.

AZ
ELSŐ PÉCSI NYOMDA
TÖRTÉNETE

1773—1836.

IRTA
NYAKAS SAROLTA

1934

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.

x

KÖZLEMÉNYEK A PÉCSI ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM
KÖNYVTÁRÁBÓL.

32.

AZ
ELSŐ PÉCSI NYOMDA
TÖRTÉNETE

1773—1836.

IRTA

NYAKAS SAROLTA

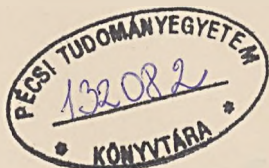
JPTE Egyetemi Könyvtár

P000386451

1934

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.

I. A PÉCSI NYOMDÁSZAT TÖRTÉNETÉNEK JELENTŐSÉGE ÉS FORRÁSAI.

A nyomdászattörténet művelődéstörténeti tanulmány s az irodalomtörténet egyik segédtudománya, mert a nyomdászat hatása és eredményei a művelődés és irodalom terén nyilvánulnak meg. Ezért alkalmazza részben a művelődéstörténet és irodalomtörténet egyes módszereit is: a bibliográfiai és a levéltári kutatást. A bibliográfiai adatokkal körülvonja az egyes nyomdák korhatárait, a levéltári adatokkal pedig a nyomdák működésének okait, befolyását és körülményeit világítja meg. A nyomda működése erkölcsi eredményeinek, hatásának mérlegelését azonban a művelődés- és irodalomtörténetre bízta.

De csupán bibliográfiai és levéltári kutatások alapján mégsem lehet nyomdászattörténetet írni. A nyomdászat története ugyanis ipartörténet is, a nyomdásznak kenyérkereset, anyagokkal (papír, betűkészlet) és gépekkel dolgozik s fejlődése az anyagok s gépek technikai fejlődésétől függ. Továbbá: a nyomdász csak közvetve áll a művelődés és irodalom szolgálatában, de nem ez a közvetlen célja, hanem a saját megélhetése. A legtöbb régi nyomda nem kizárólag irodalmi művek és tankönyvek nyomtatásából élt, hanem jövedelme az akcideneciák (kisebb alkalmi munkák), hirdetésmények, hivatalos formulárék, plakátok, szentképek stb. megrendelésre való nyomtatása volt. A nyomdászat tehát elsősorban mindig üzlet, s ezért története tárgyalásában nem szabad szem elől téveszteniünk a gazdaságtörténeti szempontokat sem.¹

A nyomdászat története, noha tanulmányozásának több mint kétszázéves multja van, úgyszólván még a gyermekkorát éli. Sok tisztázott részlete van ugyan, de még több a

¹ Századok LVI. 1952: 191—196. lap.

tisztázatlan. Az egész még fölötte hézagos. Magyarországon az első áttekintést BALLAGI ALADÁR írta (A magyar nyomdászat történelmi fejlődése. Bp. 1878.). Fiatalos hévvel, de egyoldalú szempontok szerint összefoglalást írt, mielőtt még megfelelő taglaló munkák megjelentek. Főforrása NÉMES JÁNOS Memoria typographiarum-a (Pest, 1818.), mely régi nyomdászékhelyeink s azokon belül nyomdáink felsorolásával s néhány termékük megemlékezésével az első alapokat rakta le nyomdásztörténetünk jövődjé épülete vázához. BALLAGI óta csak egy említésre méltó összefoglaló munka jelent meg NOVÁK LÁSZLÓ-é (A nyomdászat története, 6 kötet, Bp. 1927—1931.), mely a magyar nyomdászatot az általános nyomdászat történetének keretében tárgyalja. Szerzője maga is nyomdász, munkájában sok finom műhelymegfigyelés van, de történelmi és irodalmi szempontjai nem szakszerűek. Az ő összefoglalása sem támaszkodhatik elegendő részlet tanulmányra.

A bibliográfia anyaga zárt egység 1711-ig. Erre a korra utal SZABÓ KÁROLY időrendes beosztású Régi Magyar Könyvtárának I. és II. (Bp., 1879—1885.) kötete, s ennek kiegészítéséül SZTRIPSZKY HIADOR Adalékjai (Bp., 1912.), valamint a Magyar Könyvszemle Adattárában megjelent további adalékok. E gazdag bibliográfiai anyag áttekintését igen megkönnyítette SZTRIPSZKY nyomdászindexe Adalékjai függelékében.

Az 1711 utáni kor meglehetősen hézagos magyar bibliográfiáját PETRIK GÉZA írta meg (Magyarország bibliográfiája 4 kötet, Bp., 1888—1898.). De ez nem kedvez a nyomdászat történelmi kutatásnak. Betűrendes beosztása csak irodalmi tájékozódást ad. Az egyes nyomdák termelését a kutatóknak külön kell összeállítani.

A levéltári anyaggal ugyanígy vagyunk. Minél régibb annál hozzáférhetőbb közleményekben. De a XVIII. századtól fogva a levéltári bűvárkodás legnagyobb részét a kutatóknak magának kell vállalnia.

Érthető, hogy ilyen körülmények közt csak régibb, XV. és XVI. századi nyomdászatunk történetére van összefoglaló munka (Gulyás Pál: A könyvnyomtatás Magyarországon

XV. és XVI. században. Bp., 1951.). A XVII. és későbbi századokét csak akkor lehet majd megírni, ha megfelelő számú részlet-monográfiával rendelkezünk, melyek az egyes nyomdászékhelyek, vagy egyes nyomdák történetét feltárták. Nyomdászattörténetünk legközelebbi feladata tehát a helyi nyomdászattörténet művelése. Már több kitűnő monográfiára támaszkodhatunk: CSÚRÖS FERENC a nagymultú debreceni városi nyomda, EÖTVÖS LAJOS a pápai, KARCSÚ ANTAL a váci, PITROFF PÁL a győri, KOVÁTS S. JÁNOS a vas megyei, IVÁNYI BÉLA, GÁRDONYI ALBERT és CZAKÓ ELEMÉR a nagyszombati, illetőleg budai s budapesti egyetemi nyomda történetéről írt könyvet s a folyóiratokban közölt tanulmányok nagy száma is megkönnyíti a további kutatást. GÁRDONYI ALBERT (Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a XVIII. században. Bp., 1917.) a XVIII. századi nyomdászattal kapcsolatos közigazgatási vonatkozásokat tárgyalta. SCHERMANN EGYED (Adalékok az állami könyvcenzúra történetéhez Magyarországon. Bp. 1918.) pedig a cenzúra szerepére adott fontos felvilágosítást.

A pécsi nyomdászat helyi történetére vonatkozólag is támaszkodhatunk már előmunkálatokra. VIDA MÁRIA a pécsi nyomtatványok időrendi jegyzékét állította össze 1775—1867-ig (Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából, 8—10. sz.), s így kiindulópontul megbízható bibliográfia áll rendelkezésünkre. A levéltári anyag egy részére utalásokat találunk KARDOS EMILIA könyvében: A pécsi német sajtó és színészet története (Pécs, 1932.). Ezt és ezenkívül az eddig még kiaknázatlan levéltári anyagot részben az Országos Levéltár, részben pedig Pécs város levéltára, Baranyavármegye levéltára és a pécsi káptalani levéltár őrzi. A pécsi nyomdászat szellemi hátterének megismerésére pedig a VÁRADY FERENC szerkesztésében megjelent Baranya vármegye multja és jelene (Pécs 1896—1897.) című kétkötetes munkájában és GÁLOS MAGDA dolgozata: Pécs és a magyar irodalom (Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából, 24. sz.) találunk fontos adatokat.

Azonban, amint már említettem, a bibliográfiai és levéltári anyag ismerete nem elegendő egy nyomda történetének

megírásához, mert a nyomdászattörténet egyúttal ipartörténet is. Ismernünk kell tehát a nyomdai iparban felhasznált anyagok eredetét, minőségét és mennyiségét, valamint a anyagok felhasználásában követett módszereket. Ezért tüzetes vizsgálat alá kellett vetnünk a pécsi sajtó termékeinek papírját s tipográfiai sajátságait, s mindezeket össze kellett hasonlítanunk más egykori hazai nyomdáink papírjával é s tipográfiai sajátságaival, hogy nyomdászatunk eszközeinek az eredetire is tudjunk következtetni. Ebben a vizsgálatban ébredünk igazán tudatára nyomdászattörténetünk kezdetlegességének. Nincs még vízjegykatalógusunk s nincs típusrepertóriumunk, mely ezt a vizsgálatot biztossá tenné. De ilyen repertóriumot csak a többi magyar helyi nyomdászattörténet teljessége alapján lehet több évi munkával összeállítani. Erről még a helyi nyomdászattörténet hézagossága miatt nem lehet szó. Az első lépéseket e cél felé mégis meg kell tennünk, ha valószínű is, hogy eredményeinket majdán későbbi kutatások egyes részletekben módosítani fogják. Tudjuk, hogy „a tudomány fejlődését legjobban az jellemzi, hogy az igazságot fokról-fokra, mind nagyobb pontossággal közelíti meg, a fejlődésnek egyes mozzanatait kijavítanak egy-egy megelőző tévedést, de maguk is szorulhatnak helyesbítésre.“ (Jeans: A világegyetem.).

II. A SZELLEMI HÁTTÉR.

A török kivonulása után Pécsset valósággal újra kellett alapítani. Magyar, vagy keresztény kultúrát a török uralom alatt nem lehetett ápolni. Egy XVII. századbeli latin síralmas ének a török iga alatt nyögő Pécsről² a város hajdani tündöklését élesen szembeállítja a török állapotokkal. Egykor földi Paradicsom volt a neve, Apollo lakhelye, a magyarok Athénje, sok múzsának székhelye volt, mondja a költője, most pedig romokban hevernek ékes palotái, büszke templomai, s nem hangzik falai közt olyan szó, melyre érdemes volna odafigyelni.

² Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából. 20. sz.

„Si quaeris coetera,
videbis rudera.
Urbs est desolata,
multum ruinata
 in omnibus
Nihil singulare quod videas,
nihil exquisitum quod audias.
Dicant Paradisum
excitabo risum,
nam quod grande visum tunc,
vile et contemptum divisum nunc.“

Mikor a török 1486-ban kivonult, osztrák tábornokok, degen kincstári tisztviselők s a katolikus papság vette át a város vezetését. Az utóbbi lett a szellemi élet irányítója.

Pécs visszafoglalásakor lakosságának nagyobb része nem volt katolikus. A keménykezű RADONAY püspök főfeladatának tekintette a város visszatérítését a katolikus hitre. A térítőmunkát szerzetesrendekre bízta. Bevonulásakor már ott találta a jezsuitákat,³ a rendház tagjainak számát azonban 1694-ben lényegesen növelte. Püspöksége első évében, 1687-ben betelepítette a ferencrendieket, 1688-ban a domonkosokat, 1694-ben a pálosokat, 1698-ban a kapucinusokat, 1702-ben az ágostonrendieket. A világi papok és szerzetesek művelt emberek voltak; a könyv s a könyvek iránti érdeklődés hívatásukhoz tartozott. S annál inkább, mert nemcsak az egyházi szolgálat volt rájuk bízva, hanem a közoktatás is. Ahol iskola van, ott könyvre is van szükség. Tanár és tanuló egyaránt nem lehet el könyvek nélkül. S annál nagyobb volt az érdeklődés az irodalom és tudomány iránt, minél kiválóbbak voltak a tanárok. Pécsnek különösen két iskolája volt, mely jeles tanárai miatt országos viszonylatban is híres lett. Az egyik a gróf BERÉNYI ZSIGMOND püspök által 1739-ben felállított papnevelő szeminárium, a másik a jezsuiták gimnáziuma.⁴ A pécsi papnevelő szemináriumban sok, később neves íróvá vált férfi végezte a teológiát. Csak néhányat említek az

³ Brüsszle: Recensio, I. köt.

⁴ A szemináriumról ld. Brüsszle, i. m. I. 52. és köv. lap., a jezsuita-gimnáziumról u. o. 91. s köv. lap.

1740-től 1770-ig terjedő évek teológusai közül: AGYICH ISTVÁN (1730—1790), utóbb pécsi kanonok, latin költemények szerzője; ALEXOVICH VAZUL (1742—1796) a legnagyobb pálos szerzetes, Versegly ellenfele; KOLLER JÓZSEF (1745—1832) a pécsi egyházmegye történetírója; LETHENYEI JÁNOS (1725—1800) Remete Szent Pál verses életrajzának írója, ki többek között Anonymus Krónikájából részeket és Brodarics művét a mátyásfalvi hátsó részről lefordította magyarra; NAGY ISTVÁN (1755—1810) a Zengő Oreadesek költője; NUNKOVICH GYÖRGY, ki pécsi nagyprépost korában a Debreczeni Grammatika kiadásában is részt vett; PAPANEK GYÖRGY (1738—1802) történetíró és geográfus; SZALÁGYI (SALAGIUS) ISTVÁN (1730—1796), ki a Dunánál keresztény vallástörténetét írta meg; TÁNCZ MENNYEI HÉRT (1745—1788) jeles iskolai vígjátékok szerzője. S meg kell még említenem VIRÁG BENEDEKET, ki az 1770-es években tanult Pécsen a teológiát.

Jó csengésű neveket találunk a XVIII. század első felében a pécsi jezsuita gimnázium tanárainak névsorában.⁵ FALUDI FERENC két ízben is volt tanár, illetőleg gimnáziumi igazgató Pécsen: a könyvtára is itt maradt, Szemenich kanonok hagyatékából részint a pécsi szeminegyházi, részint pedig a püspöki-egyetemi könyvtár állományába olvadt. Itt tanította 1740 körül a gimnázium elemi osztályait PRAY GYÖRGY, századának egyik legnagyobb történetírója. A 30-as évek végén a gimnázium aligazgatója és magyar hitszónoka SPANGÁR ANDRÁS, a PETHŐ-féle Magyar Krónika folytatója (alighanem itt írta, mert itt tartózkodásának végén, 1738-ban jelent meg Kassán); talán itt írta — a sajnos elveszett — Magyar Bibliothékáját is, mely első magyar nyelvű irodalmi lexikonunk lett volna. Más pécsi jezsuita író-tanárok: ADÁNYI ANDRÁS (1716—1795); ÁRVAI GYÖRGY (1750 körül három évig a pécsi ház rektora); BÁBAI FERENC (1742—1778), a történetíró; BALOGH IGNÁCZ (1701—1756) a felsőbb osztályok tanára; BAERENKOPF IGNÁC, a későbbi pécsi teológiai tanár; BERTALANFI PÁL (1706—1765), a hitszónok és fizikus, az első magyarnyelvű fizika szerzője.

⁵ Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából 24. sz.

Ezeknek a jezsuitáknak volt érzékük a nyomdászat iránt. **ALUDI FERENC** Pécsről Nagyszombatba került, s az ottani íres akadémiai nyomda, akkor az ország legnagyobb nyomdája, prefektusa lett. Mikor a nyomda nagyobb része az egyetemmel együtt Budára költözött, ott **PRAY GYÖRGY** lett prefektusa.⁶

A XVIII. század tudósai polyhistorok voltak, s ők is, a művelt olvasóközönségük is a tudomány minden ága iránt érdeklődött. Különösképen mégis a történelem érdekelte őket, ennek emlékeit kutatják, kiadják hatalmas forráspublikációkban, vagy megszámlálhatatlan kötetű kéziratos másolatokban gyűjtik őket a mindenfelé alapított könyvtárakban. A nagy gyűjtők és rendszerezők, a régiségekre vadászó könyvkedvelők, a bibliográfia és a könyvtáralapítások száztada ez. Megvolt hozzá az anyagi alap: nagy gazdagság, pénz és olcsó munkaerő. Megvolt hozzá a lelki készség: a barokk kor nagyvonalúsága, melynek térszemlélete megkívánta a tágas horizontot, a magas termeket, a nagyarányú butókat, a könyvekben a vastag fóliánsokat. Időszemlélete messzi századok multjába vonzotta őket, s szenvedélyesen gyűjtötték a régi kódexeket, árpádkori okleveleket, ősnymtatványokat. De megvolt a földrajzi adottság is. A nagy gócpontok: Róma, Páris és Bécs messze vannak Pécestől, s Magyarországon Buda és Pest még nem szívta magába az ország minden szellemi energiáját. A decentralizáció lehetővé tette a vidéki püspöki székhelyek kisebb szellemi központokká való fejlesztését. Azért a püspöki székhelyekét, mert akkor csak a püspököknek volt meg hozzá a kellő vagyonon kívül a szellemi pozíciójuk is. A püspökök közt az egri és a pécsi érte el a legnagyobb eredményeket. Mindkettőben feltűnő sok a rokon vonás. Mindkettőt építési láz sarkalja. Gróf **ESZTERHÁZY KÁROLY** egri püspök egyházmegyéjében több mint 40, **KLIMÓ GYÖRGY** a pécsiben több mint 70 templomot épített. Mindkettő katolikus egyetemet akar létesíteni. **ESZTERHÁZY** 1765-től 1785-ig meg is építteti 450.000 frt. költségen az egri jogi lyceumot. **KLIMÓ** a pécsi papnöveldét

⁶ Czakó—Iványi—Gárdonyi: A Kir. Magy. Egyetemi Nyomda története. 108. és 195. l.

akarta jogi és bölcsészeti karral kiegészíteni, ez ügyben 1767-ben a pápához, 1769-ben Mária Teréziához folyamodott, s még halála előtt, 1776-ban is arról ír, hogy ez az ügy még döntés előtt áll. De a jogi főiskola csak halála után, 1785-ben nyílik meg.

ESZTERHÁZY Egerben, KLIMÓ Pécsen a tervezett egyetem céljaira könyvtárt szerelt fel.

Mindkettő kedvenc gondolata volt egy csillagvizsgáló intézet felállítása püspöki palotáik tornyában. S mindkettő mint különben a legtöbb XVIII. századi püspök, nyomdát tartott fenn.

Püspökeink az ország műveltségét akarták emelni, ennek a feladatnak alapja a könyv volt. Könyveket kiadni s könyveket gyűjteni ez volt a cél. Könyvtár és nyomda pedig az eszköz. De céljuk felé nem elkülönítve s egyénien törekedtek, hanem szervezetten. A bécsi pápai nuncius, GARAMPI JÓZSEF, KLIMÓ-nak, s egyben ESZTERHÁZY-nak könyvtári tanácsadója volt, figyelmeztette őket a fontosabb új könyvekre, vagy az aukción feltűnő becesebb régiekre. A könyvtárt információforrásnak tekintette, melyben tájkozódni lehet az újabb teológiai és kanonisztikai irodalomban, különösen pedig az akkori polémiákban, melyek a jansenista eszmék körül dúltak.

De nem szabad azt hinni, hogy KLIMÓ-t csak a teológia érdekelte. Tudományos érdeme, hogy a magyar egyháztörténeti vonatkozású külföldi adatokat és okiratokat összegyűjtötte. A püspöki könyvtár három díszes ládikája őrzi a vatikáni levéltár Pécsre vonatkozó középkori okiratainak másolatait, melyeket GARAMPI, akkor már a vatikáni levéltár prefektusa, hitelesített. KLIMÓ bízta KOLLER-t a pécsi egyházmegye történetének, SALAGIUS-SZALÁGYI-t pedig a magyarországi egyháztörténet megírására. SALAGIUS mondja könyve egyik kötetének ajánlásában: KLIMÓ újra meg újra buzdította és ösztönözte honfitársait, hogy fogjanak neki ennek munkának. Eleinte a nagy nehézségek mindenkit visszariasztottak, s még azok is, akiket sikerült rávennie, abbahagyták a nagynehezen megkezdett munkát. De a püspök nem tárgyalott, s végre SALAGIUS elvállalta.

KLIMÓ az írókat bőkezűen támogatta. Abban az időben szokás volt, hogy a költséges tudományos kiadványok megjelenésük költségein jelenjenek meg, s ilyenkor a szerzők a megjelent munkát a mecénásnak ajánlották, s támogatásukat az előszóban külön is megköszönték. Több nevezetes mű ajánlása és előszava emelt emléket KLIMÓ tudománypártoló elkötelezettségének. A XVIII. századi csehországi történetírók legkiválóbbika, GELASIUS DOBNER neki ajánlotta *Monumenta Historica Boemiae*-je ama kötetét, mely a cseh történet magyar vonatkozású forrásait közli;⁷ GAZZANIGA, bécsi egyetemi tanár *Praelectiones*-ei IV. kötetét; SALAGIUS Pannonia egyháztörténetének Pécsen, KLIMÓ halála évében megjelent I. kötetét.

KLIMÓ sokoldalú teremtő tevékenysége Pécsen közismert. Mégis emlékét az általa alapított könyvtár őrizte meg legkezelebben. XIV. Benedek pápától felhatalmazást kapott a tudományok művelésére, s erre 1774-ben megnyitotta 18.000 kötetet kitevő könyvtárát a nyilvánosság számára. Amint a felirata mondja, az ő könyvtára volt Magyarországon az első nyilvános könyvtár.

KLIMÓ minden könyvében kivétel nélkül megtaláljuk az exlibrisét, mely nemesi címerét tünteti fel, ugyanazt, mely napjainkban vízjegyéül is szolgált. Hétféle exlibrise volt, kisebb-nagyobb alakban, amelybe tintával még a könyv beszerzésének az évét is beírta. Így tudjuk, hogy melyik könyv mikor került könyvtárába. Sok könyvében két, sőt három exlibris is található, tehát többnyire azt is tudjuk ellenőrizni, hogy kitől vette, esetleg kapta a könyveket.

A kultúra emelését nagyon megkönnyítette Pécs város közéletének szerencsés összetétele. Sok az értelmiség, a katonái, városi, katonai és kincstári hivatalnok, nem beszélve a papokról. A város fejlődése az ipart is vonzotta, nagyobb ipartelepek létesültek, pl. papirmalom, lőpormalom, posztómalom stb. a Tettye bővizű patakja mentén. Az ipari üzemek vezetése művelt emberek kezébe került. A város fejlődésének kiűzése után csakhamar egészséges fejlődésnek indult.

⁷ Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetemi Könyvtárból. 3. sz.

III. A NYOMDA GAZDASÁGI ALAPJAI.

A nyomdásznak üzeme fenntartására a mesterségéhez szükséges állandó berendezésen kívül folyó anyagi szükségletei is vannak, s ezek folytonos utánpótlása nélkülözhetetlen a nyomdája fennmaradásához. Az állandó berendezés három legfontosabb tárgya: a sajtók, a betüöntő műszer és a szedőszekrények. Ezek a XVIII. században nagyobbára ugyanolyanok voltak, mint amilyeneket már GUTENBERG is használt. Ezen a téren háromszáz év alatt semmi lényeges fejlődés nem észlelhető. A XVIII. században a kézisajtón a faalkatrészt vasalkatrésszel pótolták, s ezzel a sajtó ellentállóbbá tették, de a nyomtatás művelete ugyanolyan maradt, mint volt az ősnymomatványok korában. A holland BLEAU által alkalmazott újítást, hogy a kézi sajtó tengelyét emelgető csavart, valamint a forgattyúkat, fa helyett vasból csináltatta, különben is csak a nagyobb üzemű nyomdák vették át, mint pl. a bécsi TRATNER-nyomda, — a kisebb nyomdák nagyobb része a XVIII. században is kitarított a régi faszajtó mellett. A betüöntő műszer sem változott semmi miben sem, a szedőszekrény pedig egyszerű asztalos munka volt. A festékező labdacsokok bőrét, továbbá az apróbb kézi számszámokat időnkint ki kellett cserélni, de mindez lényegesen költséget jelentett. Az állandóan megújítandó üzemanyagok közt a nyomdafesték beszerzése sem okozhatott a nyomdásznak fejtörést. Házilag készítették, régi recept szerint, főként korom és olaj vegyítéséből, ugyanúgy, mint az ősnymodászok, sőt a XIII. és XIV. századi táblanyomók készítői s még régebben az arab és kínai nyomdászok. Nagyobb tétel volt a betüöntéshez szükséges fémek vásárlása. Azonban a nyomda alapításához a berendezéshez megfelelő betüennyiség is tartozott, több mászóra való, s ha az eredeti betükészlet elkopott, a nyomdász beolvasztotta és új betüöntőhöz önthetett belőle. Így aránylag kevés új fémmel kellett a hiányzó anyagát kiegészítenie. De rendszeren nem is nyers fémet vásárolt, hanem inkább átvette más nyomdák hasznavehető lenné vált betüanyagát, legszivesebben a megszűnő s fejtörő számoló nyomdákét, s ezt átöntötte.

A legnagyobb gondja a tipográfiai anyag (típusok, ma

cák, ornamentumok) és a papir beszerzése volt. A tipográfiai anyag megválasztásától függött a nyomda jellegessége. Típusai s díszítő elemei szépségétől függ a nyomda re. A kisebb nyomdák nem maguk tervezték és metszették a pusokat (sőt a XVIII. század nagyobb nyomdáiban is ritka betümentsző), hanem kész betübélyegzőket, vagy még gyakrabban matricákat vásároltak, melyekről a betüöntő készülékkel házilag öntötték a szükséges betüennyiséget. A típusok matricáit többnyire valamelyik nagy bécsi műhelyből szerezték be. A XVIII. század második felében, 1750 óta, ha a nyomdáink főbeszerzési forrása a bécsi TRATTNER-cég volt. A betümentszők tekintettel voltak arra, hogy minden nyomásznak formáiban lehetőleg eltérő típusokat kell szállítaniok, mert a nyomdász ragaszkodott hozzá, hogy típusnyaga más legyen, mint a többi nyomdászé. A bécsi betümentszők egyébként nem dicsekedhettek nagy eredetiséggel. Az utánmetszés gyakori jelenség, s típusaik alapját lehetőleg a híres minták után a franciáktól, németektől meg hollandusoktól lopkodták.⁸

A típusok beszerzése nem követelt a nyomdászoktól túlságos anyagi áldozatot, de annál több műgondot a megvalósításban. Viszont a nyomdának papírral való ellátása volt a nyomdász legsúlyosabb anyagi tehertétele. A papir aránylag drága, nagyobb tömegben való szállítása pedig — az akkori szállítási eszközökkel — a súlya miatt még inkább megdrágította. Az akadálytalan papirellátás és a szállítási költségek csökkentése egyik legfőbb gondja volt a nyomdásznak. Kívánatos volt, hogy a nyomda közelében megbízható papíralom legyen.

Hazánk papírszükséglete nagy volt, nagyobb mint papírtermelésünk, s ezért a beszerzését részben külföldön eszköztölték. Sok nyomda- és irodapapírra volt szükségünk, s sok Magyarországon felhasznált papírban külföldi vízjegyet látunk. De Magyarországon is volt több papíralom. DEMIAN (Statistisches Gemälde der österreichische Monarchie. Wien, 1796.) 37-et, SCHWARTNER (Statistik des Königreichs Ungern. I. köt. 1809.) 40-et említ. A 40 közül, sajnos, csak

⁸ Novák: IV. köt. 17. lap.

4-et sorol fel, egyet-egyét Árva- és Túróc-megyében, azaz Nagyváradon és Budán. A hazai papirmalmok a közepes hírében állottak, nem tudtak sem elegendő, sem elég jó műszerű árut szállítani. Papiriparunk — mondja SCHWARTNER — a nyugati államokéhoz képest fejletlen maradt.⁹

Pécsett is volt papirmalom, s ez a körülmény okvetlenül csábítólag hatott a nyomdászokra.

A pécsi papirmalom alapításának tervét már 1764. június 20-án felvetette FONYÓ SÁNDOR nagyprépost a káptalan tanácsban. El is határozták, hogy a káptalan a gyárnak fogja jelölni a helyet és ha majd megállapodtak a gyárvezetőjének személyében, a részletekről bővebben fog velük tárgyalni.¹⁰

A papirmalom azután csakhamar meg is kezdte a működését. Már az 1760-as évek végén keltezett s pécsi papirírt iratokat találtam a pécsi városi levéltárban, de úgy látszik, a káptalan kezdeményezését magára vállalta KLIMÓ püspök, s a papirmalom alapítójának őt kell tekinteni. Két körülményből következtetünk erre. Az egyik az, hogy a pécsi papir vízjegye KLIMÓ címerét ábrázolja, a másik pedig, hogy KLIMÓ a végrendeletében maga emlékszik meg arról, hogy a malmot az ő költségén építették.

Az 1775. dec. 14-én kelt végrendelet záradékának a pontjában olvassuk:

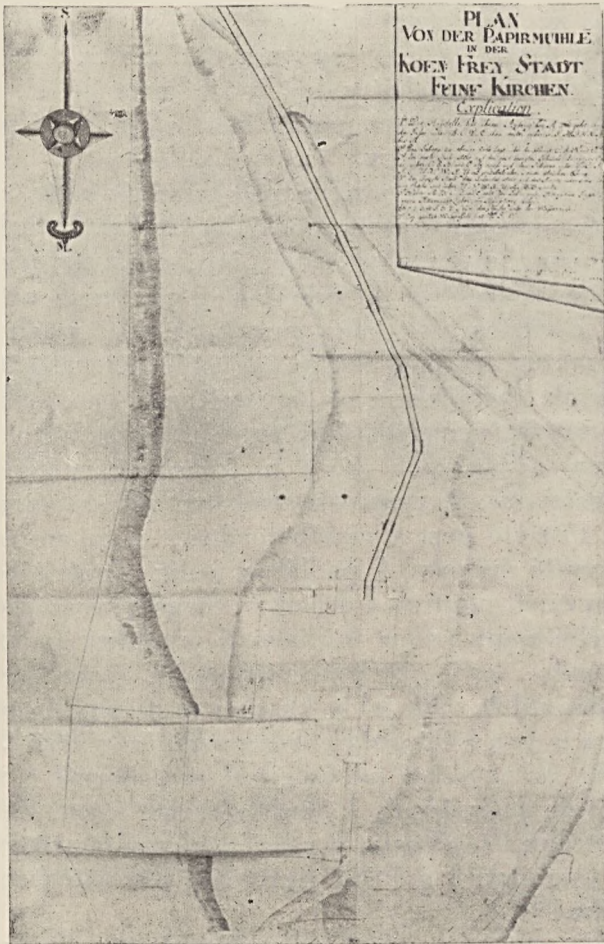
„A fogadalmi misékért az én egyházamban a Székesegyház Corpus Christi kápolnájában azokon a péntekeken, melyekhez még nem fűződik semmiféle kötelezettség és amelyeken még fogadalmi miséket mondani szabad, — elrendelem, mondassék évenként örök időn át mise az évi jövedelméből. Elrendelem, hogy az én költségemen Pécsett építendő papirmalom számára 600 forint adassék, melyet évenként a káptalanom által kell felvenni és szétosztani a régi szokások szerint. Minthogy az előbb említett műhely már abban az időben, amelyben a káptalan működésbe helyezte, javításra szorult, s azonkívül nemcsak a jövedelmet kellett megfordítani, hanem még adósságot is felvenni, itt és most csak

⁹ Schwartner: I. köt. 364., 369. f. lap.

¹⁰ Kápt. Lev. III. jk. 1764. jun. 20. 111. lap.

egyszer évenként kell mondani ilyen fogadalmi misét és
 ten a címen a gyár pénztárából fizettetik a misére 60
 rint.”¹¹

A papírmalom a Tettye fennsíkon, a patak partján,
 püspöki telken épült. Helyét egész pontosan nem tudjuk meg-

A papírmalom helyzete a Tettye fennsíkon.

¹¹ Másolata az Egyetemi - Püspöki könyvtárban I. I. 4. jelzet alatt.

állapítani, annyi azonban bizonyos, hogy a romok körn kén kellett lennie, mert jóval később a nyolcszázas év derekán, mikor HÜTTNER vette át a malom vezetését, a romkat is meg akarta venni a várostól, hogy az üzemet bővíthesse.

Az épület berendezéséről a leltárt NOVÁK SIMON, vármérnök vette fel.

Tágas két emeletes épület volt. A Tettye-fensík lejtőjén állt, így az észak felé eső része még földszintes, a dél felé már emeletes volt. Tehát a patakvizet nem kellett emelevezetni, de nem is lehetett volna, mert a kis hegyi patak nem volt akkora nyomása.

A déli földszintet egy egyszobás-konyhás lakás, egy nappali terem és az emeletre vezető lépcső foglalta el. Itt kellett lennie a malom hajtószerkezetének és a rongyanyagot aprító berendezésének is. A tulajdonképeni üzemet az első emeleten volt elhelyezve. Az első emeleten volt a rongyraktár és még egy nagyobb terem. Itt állt a puttonyok, melyekben az aprított rongyanyagot papírpéppé áztatták, a merítőhálók és a beépített sajtoló gépek, melyekben nemezlapok közt a kimerített pépívekből a vizet kipréselték. A második emeleten volt az úgynevezett hollandi foszlató gép, a mosóberendezés és az enyvező malom papírfinomító műhely. A padláson pedig a szárítóhely, melyen a kipréselt papírivek drótokra függesztve száradtak.¹²

A pécsi papírmalom különböző minőségű papírt gyártott: nyomda-, levél-, és conceptuspapírt. Egyes kategóriák belül is háromféle volt, jobb, közepes és gyengébb minőségű. A színben is van különbség a három minőség között. A legjobb szép fehér, az egyszerű minőségűnek már barnás a színe.

Az iverk nagysága is különböző volt. Alakjukról, valamint az árúkról tájékoztat a pécsi papírmalomnak egy képe nélkül nyomtatott és a Pécsi Egyetemi Könyvtárban őrzött árjegyzéke.

„Taksája az Pétsi fabrikában el-készített papírosnak:

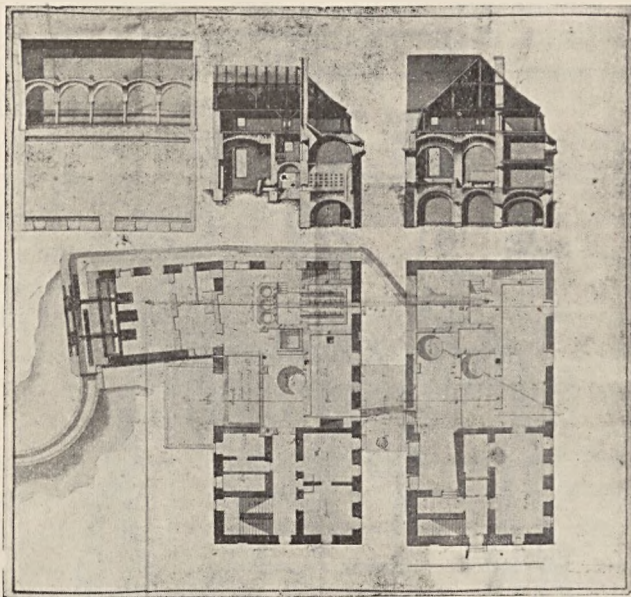
Nagyobb és Regálisnak kontza a.den. 80 xr. 48

Nagyobb és közönséges Regálisnak

¹² P. L., 1819./52.

kontza
 Regálisnak kontza
 Posta-nevűinek kontza

a. den. 50 xr. 50
 a. den. 50 xr. 18
 a. den. 25 xr. 15

A papírmalom épületének keresztmetszete.

Leveleknek valónak	a. den. 16 xr. 10
Ugyanannak melynek széle megva- gyon aranyozva	a. den. 25 xr. 15
Kantzelláriára valónak nagyobb- nak és jobbnak	a. den. 20 xr. 12
Kantzelláriára valónak közép- szerűnek avagy nagynak	a. den. 13 xr. 8
Kantzelláriára valónak ki- sebbnek	a. den. 10 xr. 6
Kontzeptuálisnak kisebbnek	a. den. 6 xr. 4 ¹³

A papír vízjegyei Klimó heraldikus exlibriseinek víz-
nyomások képei. A vízjegyek nagysága megegyezik az ex-

¹³ Egyetemi - Püspöki Könyvtár. I. I. 4. jelzet alatt.

librisek nagyságával. Kevésbé finom papírban egyszerűbb kisebb, a finomabb és nagyobb papírban díszesebb és gyobb.

A Pécselt gyártott papír vízjegye.

Egy évvel Klimó halála után, 1778 április 30-án, a kir. Helytartótanács azon óhajának ad kifejezést, hogy a pírimalom vezetését és irányítását Koller József kanonokgye át, mint a káptalan megbízottja, vizsgálja felül ú „activ, mint passiv szempontból“ és a káptalannak tegy jelentést erről.¹⁴

A káptalan 1779 évi március 15-én tartott ülésén tájékoztatja Koller a káptalant és a következőben ad jelentést papírimalomról:

¹⁴ Kápt. Lev. V. jk. 1778. ápr. 30. 10. l.

bl „A káptalani gyűlésen benyújtott tájékoztatóképen jelentem, hogy a nekem engedélyezett jogok szerint, az egész tőzötet a fazsindely helyett cserépszindellyel fedettem be. A malom megújításának céljából az elpusztult gépek helyébe újakat kellett tenni és azokat gyarapítani kellett. A vízvezelék a malmon kívül meg kellett csinálni, erősebb eszközöket vettem és így a gépek helyreállítását már majdnem befejeztem.

Bevétel 1778 május 1—780 dec. 12-ig	6387 fl. 11 kr.
Teljes kiadás	5273 „ 29 „
A jelenlegi vagyoni állapot, beleszámlítva a rendkívüli kiadásokat is	1113 „ 39 „
A hátralékok	1219 „ 14 „
Eddig bér címén egészben kiadatott	2286 „ 24 „
Maradvány 1778—1779-ig	957 „ 9 „
1779 jan.-tól 1779 dec.-ig	889 „ 24 „
1780 máj.-tól 1780 dec.-ig	459 „ 51 „

A papírmalom jó állapotba tévése még sok költséget kíván, ezért kérem a káptalant, hogy valamely kisebb alapítványt adjon át a papírmalomnak évenkénti fizetés terhe alatt, veszedelem nincsen, hogy elveszelődjék, mert a malomnak nincsen más adóssága.

Hogy a papírmalom igazgatásából, melyet szívesen vállaltam, ne származzék kár akár a malomra nézve, akár rám nézve, az eddig általam vezetett s eredeti naplómiban feltüntetett számadások felülvizsgálását a káptalan bármikor elrendelheti, sőt ezt kérem is.

Miután a fundus, melyen a malom épült, a püspöké, úgy gondolom, hogy évenként adjunk neki a malom jövedelméből részesedést, annak elismeréseként, hogy Ő a birtokos.

A káptalan elé terjesztettem a papírmalom szolgálainak és járandóságainak kimutatását is:

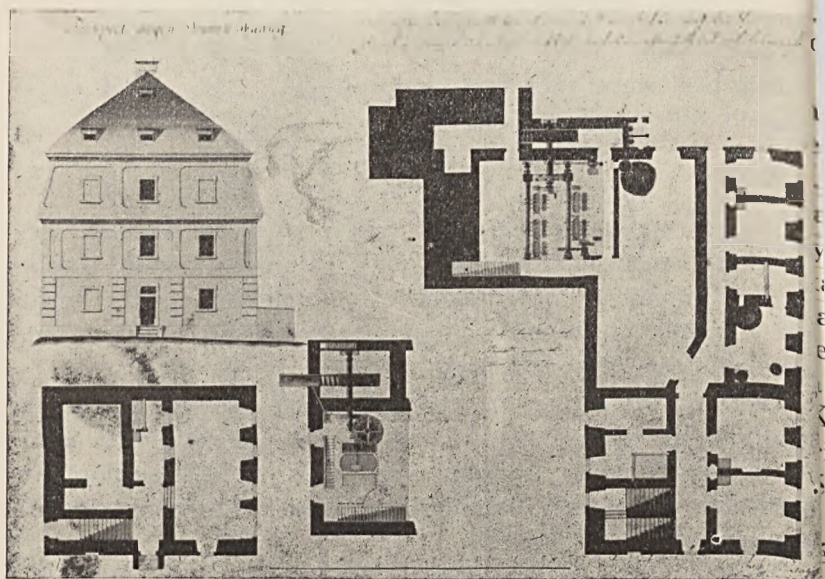
1 hetenként kap 4 frt. 24 kr.

2 „ „ 3 „ 41 „

A vezetőknek a kötelezettségét meg kell egymás között osztaniok¹⁵.

¹⁵ Kápt. Lev. V. jk. 1779. márc. 15. 267. l.

De Koller számítása szerint két segéd kevés a munkához mert bitumináció (enyvezés) alkalmával, valamint mikor papírt számlálják, a gyártás nagyon lassan halad s így nagyon kevés papírt tudnak termelni. Koller fel is vett két segédet, kiknek évi fizetése 171 forint, azonkívül egy inas 78 forintot, 2 szolga 156 forintot kapott, két asszony díja pedig rostok gyomlálásáért és a papír tisztításáért 104 forint. A tevézet tehát az eddigi személyi kiadásokkal szemben 350 forint többletet vesz számításba, de ezzel szemben a munkateljesítmény hasonlíthatatlanul több.

A papírmalom homlokzata a főbejárattal.

1780-ban Koller jelenti, hogy ismét 300 forintot fordított a malom legszükségesebb javításaira, de ezen kívül is nagyon sok javítani való volna; ha ezeket is eszközölhetné a malom egyelőre minden tekintetben rendben lenne. Ezen kívül teher is van a malmon, melyet négy év alatt rendezni lehet és akkor a tehermentes üzem évi 600 forint tiszta jövedelmet hozna.¹⁶

¹⁶ Kápt. Lev. 496. 20/1780.

A káptalan 1781 december 11-én meg is szavazott 1400 forintot a Klimó-féle alapítványból, hogy a malmot teljesebben rendbe lehessen hozni.¹⁷

Koller ezentúl is minden ülésen pénzt kér, hogy a leggyöküresebb javításokat nyélbe üthesse.

Végül, mivel a malom állandóan anyagi nehézségekkel üzdött, Koller jobbnak látta bérbeadni, gondolva, hogy így nagyobb hasznot hoz. 1783 augusztus 4-én elő is terjesztette a malom kibérlésére vonatkozó szerződéstervezetet, melyet az akkori malommesterrel szándékozott megkötni. A káptalan ezt a javaslatot is magáévá tette azzal, hogy Koller ügyeljen arra, hogy a szerződésből semmiféle kár ne származzék.¹⁸

1788 október 8-án a káptalan felküldte a Helytartótanácsnak a papírmalom számadását 1780-ig és az épület leírásrajzát. Tájékoztatásul közölte a Helytartótanáccsal, hogy a KLIMÓ alapítványt tett a szegénysorsú tanulók részére a papírmalom jövedelméből, amelyet a Tettye-forrás lefolyásánál saját költségén építtetett, s ez alapítvány évi jövedelme 1000 forintot tesz ki. A malom nincs a káptalan javaihoz incorporálva, minthogy jog szerint a Tettye-forrás lefolyásánál püspöki birtokon épült fel, de megbízás alapján a káptalan intézi az ügyeit. A papírmalom évi jövedelme KLIMÓ halála óta nagyon csökkent, most már csak 800 forintot tesz ki, s ezt az összeget 1783-tól fogva az új szerződés értelmében a malom jelenlegi bérlője fizeti.¹⁹

1790-ben KOLLER jelentette, hogy a bérlő immár három év óta nem tudta fizetni a bérösszeget, mert a nagy szárazság miatt nem volt elegendő víz és így nem tudott megfelelő mennyiségű papírt gyártani. Egyben közölte a bérlő azt is, hogy 2500 forint hátrálékán kívül, különböző anyagiakkal is tartozik, s így a 800 forint bérösszeget nem tudja fizetni, de felajánl évi 400 forintot azzal a kikötéssel, hogy a malmot abban az állapotban megtartja s a szükséges javításokat magára vállalja. A káptalan KOLLER-ra bízta, hogy a bérösszeg behajtásában a legelőnyösebb módon egyezzen meg.²⁰

¹⁷ Kápt. Lev. VI. jk. 1781. dec. 11. 165. l.

¹⁸ Kápt. Lev. jk. 1783. aug. 4. 50. l.

¹⁹ Kápt. Lev. IX. jk. 1788. okt. 8. 74. l.

²⁰ Kápt. Lev. X. jk. 1791. 98. l.

HIRSCH MIHÁLY, a malom bérlője azonban nem muta hajlandóságot arra, hogy ügyeit rendezze, mire a káptalan minden vagyonát lefoglaltatta és szigorúan figyelmeztette, hogy ha rövid időn belül nem tesz eleget kötelezettségéről, hirdetését tesz közzé, hogy a malom bérbeadó.²¹

1792-től csakugyan már ZAM IGNÁCZ bérlő a papírmalmot évi 400 pengőért. Azonban az új bérlő már az első részletet nem tartotta meg a szerződést. A káptalan a legszigorúbb utasítást adta ki a számtartónak, hogy a papírmalom bérlőjéről-időre pontosan hajtsa be, mert ellenkező esetben anyagi felelősség őt terheli.²²

1794-ben már felvetették azt a kérdést, hogy a papírmalmot el kellene adni, mert nem hoz annyi jövedelmet, hogy fenntartása érdemes lenne. A bérlő is teljesen elhanyagolta a papír készítésénél nincs jelen és a bérösszeggel is állandó hátrálékban van. Mivel azonban a káptalan nem kapta vissza meg azt az összeget, amit már eddig is befektetett az üzemi kénytelen volt más jelentkező hiányában a régi bérlő újra bérbeadni, azonban ismételten is kikötötte, hogy a bérösszeg pontos fizetéséhez ragaszkodik és a bérlőnek az adósságait a legrövidebb időn belül rendeznie kell.²³

1795-ben újra megkötik a szerződést, melynek értelmében ZAM IGNÁCZ 700 forintot fizet évenként, valamint anyagi és papírhiányt rendezi.²⁴

A papírmalom még e felemelt bérjövedelemmel is állandóan anyagi nehézségekkel küzd, még a kölcsön kamata sem tudja fizetni. A káptalan még néhány évig fenntartja az üzemet, annak ellenére, hogy tiszta hasznot alig hoz. 1819-ben végérvényesen elhatározza, hogy a malmot eladja vagy megszünteti, mert a ráfizetéssel járó üzemi fenntartásnak semmi értelme többé. Így a KLIMÓ által alapított és első évtizedekben oly sikeresen működött papírmalom 1820-ban dicstelenül megszűnt. Telkét s épületét a város vette át.

Megszűnt a romlott gazdasági viszonyok miatt, de eszme, mely KLIMÓ-t alapítására ösztönözte, még akkor

²¹ Kápt. Lev. X. jk. 1791. 126. l.

²² Kápt. Lev. XI. jk. 1792. 41—42. l.

²³ Kápt. Lev. XI. jk. 1794. 242. l.

²⁴ Kápt. Lev. XI. jk. 1795. 251. l.

Epilogusként, dícsérő halotti beszédként, fellobog még egyszer STEFKÓ FERENC-nek 1821-ben a városhoz benyújtott kérvényében, melyben egy utolsó, de eredménytelen kísérletet tett, hogy a malmot a saját kezelésében feltámassza. A leveit a következőkben hozza fel:

1. A környéken sehol papirmalom nincs, pedig környék körül iskolák vannak, Pécsen és Eszéken nyomda működik, hasznos és szükséges volna tehát, hogy a tettyei malom eredeti rendeltetése mellett megmaradjon.

2. A papirmalmot KLIMÓ alapította, az irodalom és az önkéntes nagy mecénása, még pedig azzal a céllal, hogy a pécsi iskolák és iskolák, azután pedig a pécsi nyomda olcsón és akadálytalanul jusson papirhoz; ha az épületnek s berendezésének most más lesz a rendeltetése, az alapítónak gyönyörű gondolata megsemmisül.

De 5. a részint a nyomdákról, részint a papirmalomról kiadott királyi rendeletek félre nem érthetően úgy rendelkeznek, hogy bárhol is legyenek papirmalmok, melyek a vidék javára vannak, maradjanak meg a maguk állapotában s tartassanak fenn a köz javára, tehát ebből világos, hogy a papirmalmot nemcsak, hogy nem szabad más célra kijelölni, hanem az előjárásának kötelessége, hogy azt mindenféleképpen fenntartsa a maga állapotában.

4. Mindezeknek az indokoknak az alapján felajánl a papirmalomért 8000 forintot, azzal a megjegyzéssel, hogy ezt a 8000 forintot nem egy összegben, hanem folytatólagosan nyolc éven keresztül fizeti ki, s mivel nemrég jött Pécsre Pozsony-megyéből, s nem volt felkészülve a papirmalom kiadételére, nem hozott magával többet 300 forintnál, előleg fejében 500 forintot ajánl fel, igérve, hogy Pozsony-megyéből többi pénzét elhozza s azután néhány ezer forintot deponál.

„Ezért előadván ezen indokokat tisztelettel kérem az előjáráságot, hogy az említett papirmalmot nekem eladni és tulajdonomba átengedni szíveskedjék — maradtam Pécs, 1821. ápr. 12. STEFKÓ FERENC.“²⁵

Az ügyből nem lett semmi, a malmot a város előbb sörfőzővé, majd lisztmalommá alakította át.

²⁵ 1059/1821. P. L.

1836 körül HÜTTNER KERESZTÉLY vette meg az épület a várostól és az 1860-as évekig ismét mint papirmalom működött HÜTTNER vezetése alatt, de a hatvanas évek elején végleg megszűnt.

IV. A NYOMDAI ÁLLAPOTOK 1773 ELŐTT

A pécsi nyomda alapítása körülményeinek megértésére egy rövid pillantást kell vetnünk a hazai nyomdászattörténet XVIII. századi történetére.

A „Régi Magyar Könyvtár“ tanúsága szerint 1710 végtől egész Magyarországon, ideszámítva Erdélyt is, mindössze egy nyomda működött. Kolozsvárt TELEGDI PAP SÁMUEL-é, Szegedben HELTZDORFFER MIHÁLY-é, Brassóban a SEULNER nyomda, Kassán az ebben az évben megszűnt bártfai vár nyomda, Lőcsén az egykor oly híres BREWER-nyomda, mely azonban utolsó éveit élte, Komáromban a TÖLTÉSI ISTVÁN-féle nyomda és Nagyszombatban az ország leghatalmasa nyomdája, a jezsuita vezetés alatt álló egyetemi nyomda. Az év a magyarországi nyomdászattörténetének mélypontja. Ennél kevesebb nyomdánk csak 1560 előtt, százötven évvel korábban volt. Még a nagyhírű debreceni nyomda is több éven át szüneteltette működését. A katonai közigazgatás elfojtotta a szabad szót s elnyomta a sajtót is. A cenzúra különösen Rákóczi szabadságharca miatt a legéberebb szürkeárnyalattal ügyelt arra, hogy közvélemény ne alakulhasson s ezzel a nyomdáktól elvonta még a levegőt is.

Az egyetlen nyomda, melyben valahogy megbíztak, melyet az egyetem miatt meg kellett tűrni, a nagyszombati nyomda volt.

Azon az óriási területen, melyet a szövetséges hadsereg a törököktől visszafoglaltak, egyetlen egy nyomda sem működött. Természetesen nem volt ott nyomda a törökök idejében sem. A felszabadult területen csak Budán tett kísérletet 1708-ban egy német nyomdász, de csak egy nyomdászátványát ismerjük, azután ismét tovább állt. Nem is volt még ezen a visszafoglalt területen akkor nyomdásznak kelendőresni valója. Az elnéptelenedett, romokban heverő városok előbb újra be kellett népesíteni s felépíteni, hogy rend

ültúrális életet élhessenek. Az első évtizedeket a kormány pndcsinálással, a visszahódított területek biztosításával töltte el. Közel harminc esztendő telt el, míg tervszerű belepítésükre szánta el magát. Magyarország lakossága oly nagy vérveszteségeket szenvedett, hogy a telepeseket idegenből kellett hoznia. A kormány ügyelt rá, hogy megbízható legyen az új lakosság, s ezért a neki megfelelő német és katolikus területekről verbuválta a telepeseket. 1710 óta jöttek is, többnyire a Dunán, hajón, Elzászból, Württembergből, Bajorországból és Ausztriából, természetesen főnyomórészt földművesek, de nyomukba iparosok és kereskedők s végül nyomdászok is. De ezek a nyomdászok egyelőre még nem jutottak el a felszabadított területekre. Ez a polg termézetében rejlett. Mit kereshetne a nyomdász olyan vidéken, melyen még nincsenek meg a polgári keretek, az iskolák stb.? Nyomda csak ott működhetik, ahol már művelődési szervezetet talál.

A bevándorló német nyomdászok tehát már az első magyarországi városokban, mint Pozsonyban és Sopronban megálltak. Az első köztük ROYER JÁNOS PÁL, ki 1715-ben Salzburgból jöve Pozsonyban telepszik le. Pozsony az ország fővárosa és a szellemi élet központja, — s nincsen nyomdája. Ez ROYER számára rendkívül kedvező körülmény. Nagyzombatz, a közeli Nagyszombatban működik az ország legnagyobb nyomdája, mely eleinte tiltakozott is ROYER működése ellen, de minthogy az akkor még Pozsonyban székelő esztergomi hercegérsek ROYER pártját fogta, kiegyezett vele. Az udvari kancellária ötévi húzódozás után 1720-ban kiadta ROYER-nak a privilégiumot, de a nagyszombati konzisztórium felügyelete alá helyezte. Szabad volt bizonyos tankönyveket, katekizmusokat és ábécés könyveket, továbbá naplókat kiadnia, de kötelezték betűkészletének időnkénti megújítására, ami viszont a nagyszombati nyomda betüöntöltésének javára vált. A kiegyezés után a nagyszombati nyomda is előzékeny volt ROYER-ral szemben s megengedte, hogy a Nagyszombatnak privilegizált pozsonyi országgyűlési nyomtatványok egy részét ROYER nyomassa. ROYER azután kiadója lett a Nova Posoniensia című hírlapnak, nála jelent meg BÉL MÁTYÁS Adparatusa és több kiadásban BÉL (Meli-

boeus) magyar nyelvtana, s nyomdája csakhamar felvirágozott. Francia stílusú antiquabetükkel nyomtatott magyar és latin, fraktúrával német és tót könyveket, papirkészletét PÁLFFY grófok bazini papirmalmából szerezte, s diszítványait a pozsonyi országgyűlések alkalmával odavetődött kőmetszőkkel, de dilettánsokkal is készíttette.²⁶ ROYER ügynökének nyomdája úgyszólván bölcsője lett a XVIII. században a legújabbított új magyarországi nyomdáknak, melyek vezetői és munkosai rokonai, vagy egykori alkalmazottai, vagy rokonainak alkalmazottai. Az új nyomdákat családi szálak fűzték össze, melyeket nyomdáról nyomdára követni tudunk.

Nemsokára ROYER után az osztrák származású STREIBIG JÓZSEF nyitott nyomdát Sopronban EBERGÉNYI LÁSZLÓ Ádám tábornagy segítségével. Ő is, mint ROYER, a határhoz legközelebb álló nagyobb városban próbált szerencsét, de csak néhány évig. 1724—1729-ig dolgozott Sopronban, azután áttette a székhelyét Győrbe. Ott felvirágozott az üzleti fia STREIBIG GERGELY feleségül vette ROYER három leányának közül a legfiatalabbikat, ki hozományul 1500 forint készpénzt és tekintélyes berendezést kapott. Ez a fiú utóbb, mint „pályi és polgári könyvnyomdász“ folytatta apja mesterségét.

Az idősebbik STREIBIG-gel egyidőben, 1724-ben kezdte meg működését Budán a bajor származású LANDERER JÁNOS. Feltehető, hogy előzőleg ROYER segédje volt, s budai nyomdáját is ROYER segítségével rendezte be, mert a vele Budára jött felesége, Veronika, ROYER testvérhuga volt. LANDERER csak három évig állt nyomdája élén. 1727-ben meghalt, csak a kis fia maradt utána. Özvegye egy esztendővel később felment hozzá ment nyomdája faktorához, NOTTENSTEIN GYÖRGY-höz, aki a nyomdát 1737-ben bekövetkezett haláláig tovább vezette.²⁷

Az idősebb ROYER, LANDERER, NOTTENSTEIN és STREIBIG volt a bevándorolt német nyomdászok első nemzedéke, későbbi nagyhírű nyomdászdynasztiák ősei. LANDERER 1727-ben, ROYER és STREIBIG 1735-ben, NOTTENSTEIN 1737-ben halt meg. Csak STREIBIG-nek volt felnőtt örököse, míg a pozsonyi

²⁶ Gutenberg Jahrbuch 1927. 85—90. l.

²⁷ Gárdonyi, Magyarország könyvnyomdászata... a XVIII. sz.-ban.

budai nyomdáknak interregnum, az özvegyek uralma következett. A ROYER-nyomdát névleg az özvegy, a valóságban azonban veje, a legidősebb ROYER leány férje, a regensztori származású BAUER KÁROLY nyomdászsegéd vezette.

Az ifjabb nemzedék 1750-ben lépett jogaiba. Ekkor lett egykorú a tehetséges, de állhatatlan ROYER FERENC és NOTGÄNSTEIN VERONIKA két fia, LANDERER LIPÓT és MIHÁLY JÁNOS. LIPÓT örökölte a budai nyomdát, MIHÁLY JÁNOS a részpénzt. A Royer-örökséget is hasonlóképen felosztották: ROYER FERENC-nek jutott a nyomda, a három leány pedig a tőkében osztozkodott. De ROYER pénz nélkül nem tudott elhhez foggni, sógorától BAUER-től sem akart függni, így eladta a nyomdáját pénzes unokaöccsének, LANDERER MIHÁLY JÁNOS-nak 11.000 frt.-ért, ő maga pedig a kapott pénzen vásárolt próbált szerencsét. Először a kalocsai érseki udvari nyomdásza lett, majd 1756-ban, püspöki nyomdász Egerben. Ekkor midőn BARKÓTY FERENC gróf egri püspök 1761-ben esztergomi érsek lesz, vele megy. BARKÓTY haláláig hercegprímási nyomdász s azután 1765-től 1768-ig ismét kalocsai érseki nyomdász. Egerből való távozása után az egri püspöki nyomda vezetését sógora, BAUER KÁROLY vette át.

A püspöki és az érseki székhelyeken egymásután keletkeznek nyomdák. Az idősebb ROYER pozsonyi nyomdája még csak félhivatalos nyomdája volt az érseknek, STREIBIG győri nyomdája azonban már címében is jelezte, hogy „püspöki”. 1745-ben gróf CSÁKY püspök Nagyváradon alapít püspöki nyomdát, melynek felszerelésére az egykor hires lócsei Brewery nyomda berendezését vásárolta meg. A papnevelde vezetése alatt eleinte erdélyi származású magyar nyomdászok dolgoztak benne, később EITZENBERGER FERENC pesti tipográfus a vezetője. A nagyváradi nyomda után az egri, kalocsai és esztergomi püspöki, illetőleg érseki nyomdák kezdik meg működésüket, 1770 után pedig Vácott és minden dunántúli püspöki székhelyen is létesítenek nyomdákat. E nyomdák részint a püspökök újhumanisztikus törekvései körébe illettek, de részint a jezsuita vezetés alatt álló nyomdák ellensúlyozására is szolgáltak. A jezsuitáknak 1773-ig Nagyszombatban, Kassán, Kolozsvárott és Zágrábban volt nyomdájuk, de a janzenista eszmék térhódítása a XVIII. század harmadik ne-

gyedében oly erős jezsuitaellenes hangulatot teremtett, hogy a privilégiumaikat, különösen az egyházfejedelemekkel szemben, nem tudták többé megvédeni.

1768 körül halt meg LANDERER LIPÓT Budán. Az ő nyomdája különösen érdekel bennünket, mert ENGEL, az pécsi nyomdász, az ő tanítványa és segédje volt. ROYER RENC talán unokabátyja halálával kapcsolatban vált kalocsai nyomdájától, melyet az érsek 6000 frt.-on megváltolt tőle (további vezetését a piaristákra bízta). ROYER dára jön és LANDERER LIPÓT özvegyének, LANDERER KATALIN-nak lesz a faktora. Tanoncként dolgozott a nyomdában. LANDERER LIPÓT kiskorú fia MIHÁLY is, kit később a Maronovics-féle forradalmi káté kinyomtatása miatt halálra ítélték, de megkegyelmeztetvén tíz évig raboskodott Kufstein és Spielberg börtöneiben, honnan munkaképtelen ronesként, félmegvakulva szabadult ki.

A budai Landerer-nyomda nagy volt, sokat nyomtatott a saját költségére is, de többnyire tartalmilag lényegtelenségek dolgot. A kérlelhetetlen privilégium korlátokat szabott. Többnyire népies irodalmat adott ki, kalendáriumokat, naptárgyar, német és tót nyelven, álomfejtő könyveket, imádságokat és szentképeket, prédikációkat és népdalokat, de kiadott a régibb magyar írók népszerűbb munkáit is, főként Gyöngyösit, az újabbak közül Kónyi Jánost. Típusait nem Nagyszombatban öntette, hanem, mint 1750 után a legtöbb magyar nyomda, Bécsben, a magyar származású TRATTNER JÁNOS TAMÁS nagyüzemében.

ROYER nem bírta ki sokáig LANDERER KATALIN mellett. Összeférhetetlen természetű asszony volt, ki majdnem minden hazai nyomdással privilégiumsérelem miatt perbe állt. Így pozsonyi sógorával is, sőt később, elszámolási különbségek miatt, a saját fiával is, ki ROYER után a faktora lett. Segédei is egymásután megszöktek tőle. Kettő, KOVÁCS ANTAL és HEIMERL JÓZSEF, Temesvárra ment „püspöki nyomdásznak“ (1769), egy harmadik, AMBRÓ FERENC IGNÁC 1772-ben Vácra megy, ugyancsak püspöki nyomdásznak, ROYER pedig 1772-ben, ugyanabban az esztendőben, melyben ENGEL is kiválik LANDERER KATALIN nyomdájából, s pozsonyi unokaöccse, LANDERER MIHÁLY JÁNOS segítségével Pestre

épít új nyomdát. 1776-ban LANDERER KATALIN vele is per-
 sz áll, s periratában azt állítja, hogy ez a Royer-féle pesti
 let tulajdonképpen csak a pozsonyi LANDERER fiókja. 1783-
 y n. mikor a nagy bécsi nyomdászkapitalista, TRATTNER
 NOS TAMÁS óriási üzemével leköltözött Pestre, ROYER át
 adta pesti nyomdáját LANDERER MIHÁLY JÁNOS-nak. Ez
 sítő versenytársa maradt TRATTNER-nek, sőt túlszárnyalta
 t is, meg az 1773-ban Nagyszombatból Budára helyezett
 yetemi nyomdát is. Az 1772-ben ROYER által LANDERER
 enzén alapított és 11 év múltán LANDERER-nek átadott pesti
 omda még ma is tovább él a belőle származott FRANKLIN
 RSULAT nyomdájában.

Ilyenek voltak a hazai nyomdai állapotok abban az idő-
 n, mikor ENGEL Budáról Pécsre jött, hogy itt a saját nyom-
 dáját megalapítsa.²⁸

²⁸ Gutenberg Jahrbuch 1954. 211. l.

V. ENGEL JÁNOS NYOMDÁJA

(1773—1795.)

I.

1772 április 14-én ENGEL JÁNOS JÓZSEF földmódványt adott be a Helytartótanácsnak, melyben engedélyt kér, hogy Pécsen nyomdá állíthasson. Indokolásul felemlíti, hogy képzett nyomdász. Budán tanulta a könyvnyomtató mesterséget. Pécsről azt az értesülést szerezte, hogy még nincs nyomda, csak a környék kolostoraiban száll meg a kalomadtán egy-egy vándornyomda. Kérvényében hivatkozik atyja ENGEL ÁDÁM katonai érdemeire, beadványához pedig néhány soros latinnyelvű ajánlást csatolt KLIMÓ püspöktől.

1772 július 5-án a bécsi Királyi Kamarától leirat érkezett a pozsonyi Helytartótanácsához, azzal az utasítással, hogy az ügyet sürgősen tegyék vizsgálat tárgyává. A pozsonyi Helytartótanács KLIMÓ-tól kéri közelebbi felvilágosítást ENGEL-vonatkozólag. KLIMÓ augusztus 10-én keltezi válaszát, de semmi közelebbi adatot nem mondhatott ENGEL-ről, mert meglátásból sem ismerte. „...Siquidem memoratus Engel, non plusquam de visu mihi, cognitus esset.“ Kifogást nem tett a nyomda felállítása ellen, csak egy kikötése volt, hogy a nyomdász jártas legyen mesterségében. „...nullam in contrarium reflexionem habeo quaminus V. Ecclesiis Typographus sufficientibus artem suam exercendi mediis instructus sit“.

Baranyamegye hasonlóképen a nyomda felállítása mellett foglalt állást, annál is inkább, mert a környéken nincsen

omda. „...cum in locis circumvicinis nulla existeret.“ Vint a harmadik véleményező, Buda város tanácsa, ellene, mert szerinte ENGEL nem eléggé jártas mesterségében. „...in arte sua non adeo peritum esse.“²⁹

A nyomda felállítása mellett szóló érvek — vagy még inkább KLIMÓ püspök, „persona gratissima“, ajánló sorai — komósabbak voltak a budai ellenvetésnél s ENGEL 1773 február 5-én megkapta könyvnyomtatói kiváltságlevelét. Engelyt kapott mindenféle könyv nyomtatására és eladására, zal a kikötéssel, hogy tartozik szakképzett nyomdai személyzetről gondoskodni, valamint minden általa előállítandó nyomtatványt fel kell küldenie a Helytartótanácsához átnézési céllal, s azonkívül minden negyedév végén minden munkából, mely nyomdájából kikerült, még további 3 példányt szintén fel kell küldenie.³⁰

ENGEL a helyzetét Pécssett a házasságával is megszilárdította. Ez is közrejátszott talán, hogy Pécsset választotta működése színteréül. Mert 1772-ben, ugyanabban az évben, melyben engedélyért folyamodott, vette feleségül VIZER KRISZTINÁ-t, s a hozományból berendezte és megindította nyomdaüzemét. Egy 1773 aug. 15-án kelt oklevél szerint³¹ 300 forint hozományon kívül apósa, VIZER JÁNOS a nyomda teljes felszerelési költségét is viselte. Feleségének fivére volt VIZER ÁDÁM — előbb nagyszombati egyetemi tanár, 1772 óta pedig nyugalomban idehaza Pécssett, mint tiszteletbeli katonakapitány s a püspöki könyvtár igazgatója.³² ENGEL a nyomdai privilégiumot is talán VIZER ÁDÁM közbenjárására nyerte el.

ENGEL tekintélyes és előkelő pécsi családba nősült be. VIZER-nek magának is szép könyvtára volt (egy része utóbb beolvadt a püspöki könyvtár állományába), s minden könyvtárát a nemesi címerét feltüntető heraldikus exlibrisével díszítette, melynek büszke körirata hangsúlyozza, hogy Magyarországon ő tanította először a hermeneutikát. „Adam Vizer C. E. Qu. canonicus phil. et theol. doctor, ac decretum licen-

²⁹ Hack, Dunántúl, 1952. 70. sz. 5. l.

³⁰ 1070/1775. O. L.

³¹ 2205/1800. P. L.

³² Szinnyey: 14. köt. 1293. l.

tiatus hermeneuticae ... Primus in Hungaria fuit Hermeticus iste Cujus in hoc Charta Nomen et Arma vides.“

ENGEL JÁNOS 1773-ban megkezdte működését. Első adványa a „SPECIMEN characterum Latinorum et Bosni Croatorum in neo-erecta tipographia apud Joan. Jos. Eng. 8 számozatlan levélből álló munkában bemutatja betűk letét, ornamentális elemeit, iniciáléit.

A XVIII. század hazai nyomdászai két helyen szerezhettek be betűszükségleteiket. Nagyszombatban már a XVIII. század elején volt betűöntőműhely.³³ Tőle vásárolt a pozsonyi ROY az esztergomi BEIMEL, az egri püspöki nyomda, valamint kolozsvári KÁLI SIMON.³⁴

A nyomdászok nagyobb része azonban a bécsi TRATTNER-től vásárolta betűkészletét. Első vevői közé tartozott budai LANDERER, akinél többek között ENGEL is tanult a tipográfiát. Az Országos Levéltárban őrzött iratok ugyanis bizonyos, hogy ENGEL Budán tanulta a nyomdászatot az 1760–70-es években, Budán pedig abban az időben csak a Landerer-féle nyomda működött.³⁵

TRATTNER 1766-ban megjelent mintakönyvei bő választékot nyújtottak betűkben és ornamentális elemekben egyaránt. A nyomdászok megvásárolták a matricákat, a betűkészletet maguk öntötték.

Ha ENGEL Specimen-jében bemutatott betűkészletét összehasonlítjuk TRATTNER első mintakönyvével,³⁶ a következő közös betűket találjuk meg náluk:

³³ Czakó E., Iványi B. és Gárdonyi A.: A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története. 76. 186. l.

³⁴ Novák i. m. IV. köt. 65. l.

³⁵ Novák u. o. IV. köt. 83. l.

³⁶ Trattner mintakönyve bemutat:

13 féle versalis

19 „ cursiv

21 „ antiqua

9 „ cimbetű

6 „ schwabacher

25 „ fraktur

11 „ görög és

9 „ héber betűt, továbbá

2 „ kótaírást (gregorian és nonpareil)

Cicero antiqua
 Közép antiqua
 Tertia antiqua
 Paragon antiqua
 Paragon cursiv
 Közép cursiv
 Cicero cursiv.

A felsorolt betűtípusokat ENGEL kiadványai szövegében használta, ezenkívül TRATTNER-től származnak a címlapjain használt címbetűk is.

A kedvelt és akkor divatos díszítő elemekkel ENGEL is él. dekorálásra legnagyobb részét rézmetszeteket használt. 12-le rokokóstílusú fejléceket találtam ENGEL-nél. A korabeli nyomdászoknál egészen hasonló dekoratív elemek vannak. A hasonlóság oka a közös forrás volt, TRATTNER. Betűkészítést és több díszítőelemét ENGEL tehát minden kétséget kizáróan TRATTNER-től vette.

Még 1773-ban egy terjedelmesebb horvát nyelvű mű is megjelent ki ENGEL sajtói alól. Szűz Mária életéről szól. Xivot i kraljice boxje kraljice, i gospoje nasse prisvetedivice Marie popraviteljice gria eve, i popraviteljice milosti... (16 sztl. Vél. 404 lap. 8°). BACHICH ANTAL budai kapisztrán szerzes, a rend tartományfőnöke fordította a spanyol AGRIDE MÁRIA e munkáját horvát nyelvre.³⁷ A papir vízjegye KLIMÓ merét ábrázolja, tehát a pécsi papirmalom szállította ENGEL-nek a szükséges papiranyagot. A szöveg tükre 126×36 mm, laponként 36 sort helyezett el benne. A szöveget Cicero antiquával szedette. A fejezetcímekben és előszóban összesen 6. a címlappal együtt 9 betűtípust találunk benne. Egyik lapról a másikra őrszóval megy át és betűkkel jelöli az oldalak sorszámát. Fejléceül stilizált búzavirágdíszet használ.

A magyar ábc. díszes címbetűi A—Z-ig.

23 féle fejléc

23 „ záródísz

138 „ duc

Ezenkívül naptári jegyek, orvosi, algebrai műveletek jelei törtszámok stb.

³⁷ Szinnyei: I. köt. 318 l.

1774-ben csak egy német mű került ki nyomdájára „HOMAGIUM Christiano-Mariarum...“ Ekkor még nem mogatta rendelkezéseivel KLIMÓ püspök, s ENGEL-nek a nehézségei voltak. Így 1774-ben 500 forint kölcsönt vett a himesházai egyház megbizottjától, RAISZ JÓZSEF-től.³⁸

1775-ből nem találtam egy nyomtatványát sem.

1776-ban négy munka hagyta el nyomdáját. Irodaszempontból legérdekesebb GELLERT meséinek fordítását „GELLERT Christian- Fürchtegott professornak erkölcsmeséi és előbeszélései. Magyarra fordította KÓNYI JÁNOS“.

KÓNYI JÁNOS az irodalom strázsamestere, SZINNYEI JÓZSEF mint valószínűleg baranyamegyei származású, mert e műveinek főembereit és tisztviselőit jól ismerte. Összekötöttségben későbbi viceispánjával PETROVSZKY SÁNDOR-ral, akinek élettörténetét is elmondja „Ábel Káin által lett halála“ c. Gessner-fordításának ajánlásában. Szeretett olvasni, és a műveket olvasott, azt másokkal is közölte. Ez tette íróvá.³⁹ De az egyszerű katonaezred az egykorú előkelő írók figyelmét nem tudta magára vonni. A nép körében azonban ismert volt a neve, erről tanúskodik a sok kiadás, melyet munkái érdekeltek. A katonaságnál tanult meg németül. A klasszikus irodalommal is ismernie kellett, mert megemlékezik Plutarchos, Homerus, Vergilius, Xenophon műveiről, továbbá kiadta Diogenes Epicuros életrajzát.⁴⁰ Terhes katonai szolgálata volt, irodalmi munkásságára az éjszakáit áldozta fel. Mikor a katonaságból búcsút vett, nagyon valószínű, hogy Pécsre telepedett, vagy legalábbis a közvetlen környéken.⁴¹

KLIMÓ 1776-ban kezdett érdeklődni a pécsi nyomda iránt és az onnan kikerült munkák nagy része ettől kezdve a költségen jelent meg. Sajnos csak alig egy évig. KLIMÓ rendelkezése a nyomda megerősödését és fejlődését biztosította.

1776-ban kezdte kinyomtatni KLIMÓ az addig csak katonai iratos másolatokban terjesztett pásztorleveleit („EPISTOLA pastoralis ad dioecesis Quinque-Ecclesiensis clerum“). Sz

³⁸ 2205/1800. P. L.

³⁹ Szinnyei: VI. köt. 942 l.

⁴⁰ Magyar Könyvszemle 1902. évf. 521. l.

⁴¹ Szinnyei: VI. köt. 945 l.

KLIMÓ „*Instructio de indulgentia jubilaei Romae anno 1775.*“ című 400 lapos munkája „*jussu et impensis G. Klimó*“ tehát KLIMÓ rendelkezésére és költségén jelent meg. Szövege arról ad felvilágosítást, hogy milyen feltételek alatt nyerhető szentévben bűnbocsánat. Eredeti szövege olasz nyelven jelent meg. KLIMÓ a papjai részére akarta hozzáférhetőbbé tenni. KLIMÓ megbecsülte a maga pécsi merített papirra nyomott példányait, bécsi kötésbe, szattyán bőrbe köttette, szélét aranyoztatta. ENGEL kiállításában tudása legjavát adja. Címlapján akkori nyomdászszokás szerint úgyszólván egész betűkészletét bemutatja, minden sorban más fokú betűt, összesen 24-féle típust. A papirral nem takarékoskodott. A szövegben sűrűn használ különféle nagyságú és díszítésű betűket. Minden fejezet felett rokokó fejléc van. Ugyanazt a rokokó díszet használta AMBRÓ FERENC két évvel korábban, 1774-ben Vácott, az ottani püspöki nyomda kiadványaiban.

Terjedelmében nem sokkal maradt Soldatus Instructiója mögött az 1776-ban megjelent „*INSTITUTIO de sacris ritibus et ceremoniis...*“ mely hasonlóképen KLIMÓ parancsára és költségén jelent meg. Utbaigazítást ad az egyházmegye papjainak a szent szertartásokról és ceremóniákról. KLIMÓ szésmargójú díszpéldánya ismét bécsi szattyán bőrkötésben, aranyozott széllel fekszik előttem.

Minden fejezet felett itt is rokokó fejléc van. Ugyanazt a fejléceket használta 1790-ben WÉBER JÁNOS Komáromban (Pézteli József: *Alzir, vagy az amerikánusok...* Komárom, 1790. Wéber XIX. 1. 348 lap. 8°), akinek előbb Pozsonyban volt nyomdája.⁴²

ENGEL-nek más hazai nyomdászokkal is van közös díszítőkészlete. Így a „*FUNEBRE carmen piis manibus olim... Georgii Klimó miseratione divina Quinque-Ecclesiarum episcopi... cum in cathedrali Basilica Quinque-Ecclesiensi triduanae funeris exequiae firentur XIII. kalendas Julias 1777.*“ című nyomtatványban, mely KLIMÓ halálát sirató verseket tartalmaz, ugyanazt a rokokó fejléceket látjuk, immár kopottnak s elhasználva, melyet PATZKÓ 1776-ban Pozsonyban

⁴² Novák: IV. köt. 22. l.

frissen használt (REDE des Franz Grafen Berchtold 1773 okt. 28.).

1777-ben nyomtatja a „RUBRICAE missalis in usum sacerdotum dioecesis Quinque-Ecclesiensis“-t. Ez is KLIMÓ kétségén jelent meg. Ebben az esztendőben, élete utolsó évében különösen bőkezű volt KLIMÓ. SACCHINI „De ratione ros cum profectu legendi libellus“-a szintén „iussu et impetibus G. KLIMÓ“ jelent meg: szerzője a könyvek hasznos olcsóságáról, valamint a rossz könyvek ártalmáról értekezik. A műfaj akkor divatos volt. ENGEL a címlapon mindenütt is más-más betűfokban, összesen 25-féle betűtípussal szedett. A szövegben antiqua és cursiv váltakozik. A szalomszok elején lombard iniciálék, rokokó fejlécek, végén csúszmütyürkéek vannak. Betűi az utolsó lapon ép oly élesek, mint az elsők.

SALAGIUS-SZALÁGYI ISTVÁN „De statu ecclesiae Panonicae“ című nagy munkájának megjelenését már nem érte meg KLIMÓ. Ez a hét kötetre terjedő mű, kommentárokkal füllapos tükreivel, hatalmas nyomdai teljesítmény volt. Nem egyszerre, hanem hét év alatt jelent meg, tagolását kifejezésre juttatja az is, hogy minden kötetben más ornamentikával más címbetű van. Papirja KLIMÓ halála után már gyengébb minőségű, mint a korábbi nyomtatványoké.

II.

KLIMÓ halálával fordulat áll be nemcsak az ENGEL nyomda történetében, hanem Pécs kulturális történetében is. A nyilvánosság előtt megnyílt püspöki könyvtár fejlődésének évtizedekre megakadt. A pécsi papirmalom hanyatlásnak lassú elenyészésnek indult. Meghalt a nagy mecénás, aki az írók műveinek kiadási költségeit fedezte s ki luxuskiadások rendelkezésével az Engel-nyomdát munkával látta el. Hanyatlásnak indult tehát a nyomda is.

Külsőleg ez három jelenségben nyilvánul meg. Először is feltűnően romlik a kiadványok papírjának minősége. Másodsorban ENGEL nem tudja megújítani a betűkészletet. A már hátralévő húsz esztendejében mindig ugyanazzal a készlettel nyomtat, mellyel 1773-ban működését megkezdte. Ha időn

nt átönti is anyagát, az mindig ugyanazokról a matricákkal, ugyanazzal az öntőműszerrel, ugyanabból az ólomból készült matricákkal. A használat következtében a kikoptatott matricák-
 51 megrokkant körvonalú betűk születnek, a sodort kapott öntőműszer egy árnyalattal kisebbíti a betűképeket, a vég-
 60-ig kihasznált ólombetűk kopottak, szegényesek.

A harmadik és legfontosabb jelenség a forgalom meg-
 65 sáppanása. Szinte érthetetlen, hogyan élhetett a könyv-
 70 nyomtató ilyen kis forgalom mellett. 1778-ból csak két kiadvá-
 75 nyát ismerjük, 1779-ből mindössze egy 14 leveles füzetet,
 80 1782-ből csupán egy 8 leveles füzetet. Rendkívül soványak
 85 a következő évek is: 1791-ben egyetlen 12 leveles füzetről
 90 tudunk, 1794-ben csak egy 14 levelesről, s vannak évek, mint
 95 az 1787-es és 1795-ös, melyek alatt bibliográfiánk egyetlen
 100 angol-nyomtatványt sem említ. Ha ez nem is jelenti azt,
 105 hogy teljesen munka nélkül volt, mert hiszen akcideneciákat,
 110 hirdetményeket, gyászjelentéseket stb.), melyekről nem tu-
 115 dunk, hatóságok, vagy magánosok megrendelésére nyomtat-
 120 tatott, az általános leromlásnak a könyvalakú kiadványok
 125 hiánya mégis beszédes bizonyítéka.

KLIMÓ halála után püspöki széke néhány évig betöltetlen
 130 maradt, míg végre 1781-ben gróf ESZTERHÁZY PÁL LÁSZLÓ
 135 Pálosgenerális foglalta el, de már sokkal kisebb hatáskörrel,
 140 mert a vármegye főispáni székét ezentúl többé nem a püs-
 145 pök, hanem világi úr, VÉGH PÉTER töltötte be.

ENGEL nagy reményekkel várta az új egyházfejedelmet.
 150 Beiktatására a maga és családja nevében verses ünnepi kiad-
 155 ványban fejezte ki jókívánatait. A költemény 60 disztichonja
 160 kitűnően pattog, latinsága kifogástalan, klasszikus fordula-
 165 tokkal és klasszikus tudakossággal, a lapok alján magyarázó
 170 jegyzetekkel. Olvasásakor az a gyanunk támad, hogy e tudo-
 175 mányos készütséget mutató verszet valódi szerzője nem
 180 ENGEL, hanem tudós sógora, VÍZER ÁDÁM volt. De a költe-
 185 mény ENGEL nevében beszél. A beiktatási ünnepélyen a sok
 190 hódoló között jókívánásaival ő is jelentkezik, ki a tudós
 195 írásokat figyelmes elmével nyomtatott betűkbe öltözteti:

„En etiam. doctae qui pars quotacunque palestrae
 Solicita dubios dirigo mente typos.

.

Obsequor. En mecum tenerorum turba typorum
Pressor et ante Tvos, et Typotheta pedes.“

A nyomtatvány külső kiállításában is a legbuzgóbb fészítéseket tette. Ismét a régi jó pécsi merített papír előttünk, a címlap három színben, piros, arany és zöld színben nyomtatott; a szöveget legszebb fejléce alatt kezdi, a dísz pedig éppenséggel nyomdászattörténeti érdekessé. Középen pódiumon a gratuláló nyomdász áll (sajnos a kökö édeskességének követelményeként angyalszárnyakkal ellátva), egyik kezében tulipáncsokor, a másikban nyitott könyv, a szoba bal sarkában a régi fasajtó, mely miben különbözik XVI. századbeli ábrázolásaitól, jobb sarkában pedig szedőszekrény. A sajtó szedéstartó asztallapja kihúzva, a két négy-négy részre osztott papírtartó keret kihúzva, mintha mutatná, hogy ez ünnepi kiadvány mindegyik nyolc lapját egyszeri nyomással ki lehet nyomtatni.

ENGEL e költeményében kifejezett reményei nem váltak valóra. Az új püspök kinyomatta ugyan a pásztorleveleit pécsi püspöki megyében lévő híveknek lelki oktatására, „üdvösséges intésére“, magyar, német és horvát nyelven, az irodalmat nem istápolta s nem adott pénzt a nyomdászok kenyeret jelentő nagyobb munkák kiadásának fedezésére.

Nem csoda hát, ha Pécs város levéltárában újra meg újra találkozunk olyan aktákkal, melyek ENGEL anyagi nehézségeiről, adósságairól szólnak. Azt a 100 forintnyi kölcsönt, melyet nyomdája üzembehelyezésére még 1773-ban felvett, még húsz év múlva sem fizette vissza.⁴³ 1794-ben mindenfelé annyi késcdelmes tartozása volt már, hogy ez december 15-re hitelezői belvárosi házára végrehajtás fogadását kérését kérték.⁴⁴

HORVÁTH MÁRTON pécsi korcsmárosnak pl. 17 forint tartozott; HORVÁTH végül is peres útra terelte a dolgot. ENGEL ugyan védekezik, hogy ő HORVÁTH-nak már semmivel nem tartozik, mert gróf SZÉCHENYI FERENC jelenlétében tartozását megfizette, abból az összegből, melyet neki SZÉCHENYI fizetett. Hitelezője szerint nem fizette meg, sőt a tőke az ő

⁴³ 2205/1800. P. L.

⁴⁴ 238/1795. P. L.

mataival együtt 25 forint 12 krajcárra emelkedett; kéri törvényszéket, hogy ha ENGEL az ügyét rövid időn belül rendezze, rendelje el a végrehajtást.⁴⁵ Nem tudjuk miként befejeződött ez az ügy.

Még 1773-ban — mint már említettem — ENGEL 100 forint kölcsönt vett fel EISENPARTH JÓZSEF pécsi nyerges mestertől rövid időn belüli visszafizetés kötelezettségével.⁴⁶ 1793-ban, tehát húsz év múlva, figyelmeztette az előljáróság ENGEL-t, hogy az összeget kamataival együtt a hitelezőnek közzel már haladék nélkül fizesse vissza.⁴⁷ De ENGEL továbbra is elhalasztotta az ügyet, nem tudott fizetni, a bíróság elrendelte a végrehajtást, 1795-ben mégis felfüggeszti, mert belvárosi házáat egyéb nagyobb adósságok fedezetére jelölték ki.⁴⁸

ENGEL sok adóssága ügyét nem tudta rendezni. Halálán, 1796. november 24-én tárgyalta Pécs tanácsa nagy csődügyét az összes hitelezőkkel.⁴⁹

*

Ha KLIMÓ halálával meg is szűnt a püspök erkölcsi és anyagi támogatása, a nyomdát mégis KLIMÓ törekvéseinek kerete tartotta fenn. KLIMÓ kulturális munkásságának legjobb eredménye ugyanis az, hogy Pécsen irodalmi életet teremtett. A pécsi tudósok, kiket mint SALAGIUS (De statu ecclesiae Pannonicae című munkája I. köt. ajánlásának 11. lapján) emleget, KLIMÓ újra meg újra írásra buzdított, tovább éltek, barátok, mecénásokat kerestek, s ha volt nyomdaköltségük, az úveiket ki is nyomtatták.

Lássuk, kik képviselik az Engel-nyomda termékeinek szerzői közt ezt a pécsi irodalmi életet?

SALAGIUS-SZALÁGYI ISTVÁN, aki Pécsen püspöki könyvtárnok és teológiai tanár volt,⁵⁰ a dunántúli egyházmegyéek történetének megírásával nagy érdemeket szerzett. SALAGIUS KLIMÓ parancsára fogott nagy 7 kötetes műve megírásához.

⁴⁵ 1597/1792. P. L.

⁴⁶ 437/1794. P. L.

⁴⁷ 437/1794. P. L.

⁴⁸ 238/1795. P. I.

⁴⁹ 2205/1800. P. L.

⁵⁰ Szinyeyi: XII. 55. l. — Brüstle: I. köt. 615. l.

„De statu ecclesiae Pannonicae”-jének I. kötete még KI költségén 1777-ben megjelent. A további 6 kötet folytatásosan 1800-ig került ki a nyomdából. Munkája III. kötetének nyomdai költségét, mint azt az ajánlásban olvassuk, NUNYICH GYÖRGY pécsi nagyprépost, címzetes püspök fedezte (Salagius: De statu ecclesiae Pannonicae III. köt. 17. l.)

Egy másik munkája SALAGIUS-nak „De columna Rommilliaria ad Budam nuper reperta Dissertatio.” 1780-ban jelent meg. Egy Budán feltárt római leletről szól.

TAUCHER MIHÁLY előbb pécsi teológiai tanár, majd 1771-től fogva benedekrendi szerzetes,⁵¹ „Dissertatio inauguratio Theologica de poenis parvulorum sine Baptismo decernendum”, 1778-ban ENGEL nyomdájából kikerült doktori értekezésében, melyet a budapesti egyetem hittudományi karán adott be, a keresztség nélkül meghalt kisdedekről szól.

1779-ből csak egy nyomtatványt találtam: AGYICH VÁN-nak egy alkalmi versét „Bucolicon in auspiciatissimo adventum Dni. Pauli Ladislai Eszterházy de Galan Quinque-Ecclesiarum episcopi oblatum 1779.”, KLIMÓ utasítójának, az új pécsi püspöknek, gróf ESZTERHÁZY PÁL László beiktatásának örömére.

AGYICH, — aki a püspöki udvarban volt szentszolgajegyző, majd 1776-tól kanonok —, főként alkalmi és egyházi latin verseket írt.⁵² Pécsen öt munkája jelent meg:

„Carmen in festam inaugurationem illustrissimi domini comitis Georgii Nitzky de eadem S. C. R. et Apostolice Majestatis camerarii.” Az ünnepelt NITZKY GYÖRGY a dunántúli kerület táblabírája és Verőcze főispánja volt.

A második „Carmen in festam inaugurationem illustrissimi Dni Francisci Győry de Radvány...” 1783-ban Győry Tolnavármegye főispánja, s abból az alkalomból írt a pécsi vözlő AGYICH. A harmadik „Carmen in Regiam Academiae Quinque-Ecclesiensem amplissimis honoribus Dni. comitis Josephi Teleky de Szék...” Gróf TELEKY JÓZSEF a pécsi kerület győri kerület iskoláinak főigazgatója. A következő „Carmen honoribus reverendissimi Dni. Andreae Szabó.” Vé-

⁵¹ Szinnyei: XIII. köt. 1549. l. — Brüstle: ... III. köt. 766. l.

⁵² Szinnyei: I. köt. 88. l. — Brüstle. i. m. III. 908—909. l.

legfontosabb „Saeculum liberatae tyranide Turcica civilis Quinque-Ecclesiensis amplissimi Dni. comitis Francisci Echenyi...“ A török zsarnokságtól megszabadított Pécs városának első százados jubileumának emlékére. A szerző ECHENYI FERENC grófnak, a Nemzeti Múzeum megalapítójának ajánlotta, ki akkor a pécsi kerület királyi biztosa volt.

1780-ban látott napvilágot KÁLLÓ ANTAL gellei plébános⁵³ „Özönséges keresztény tudomány“-a, mely mint a címon említi, gróf JANKOVICH KATALIN költségén jelent meg, egy híveinek rövid katekizmus álljon rendelkezésére.

Ugyanebben az évben hagyta el a nyomdát PAPANEK GYÖRGY egy nagyobb terjedelmű munkája: „De regno Regisque Slavonorum atque cum prisci Civilis et Ecclesiastici, huius aevi statu gentis Slavac...“ Ekkor ENGEL már papirhiánnyal küzdött, maradék papirokat használt fel. Így történt, hogy különféle nagyságú és minőségű lapokból áll ez a könyv.

PAPANEK GYÖRGY pozsonymegyei nemes szülők gyermeke, a filozófiát Budán, a jogot Egerben, a teológiát pedig Pécsen végezte. Egy ideig mint segédlelkész működött, majd megkapta az olaszi plébániát, végül 1790-ben alesperes lett.⁵⁴

Van egy kézirata (De slavi nominis etymologia) 1779-ből, mely egy része előbb említett legterjedelmesebb munkájának kézirata. A kézirata a budapesti Egyetemi Könyvtárban van meg. (Maj jelzete: H. 5.)

PAPANEK-nek még egy helyi vonatkozású és érdekességű munkája is van, az 1785-ből való „Geographica Descriptio comitatus Baranyensis...“ Forrása BÉL MÁTYÁS műve, a „Comitatus Baranyensis“, melynek egyik kéziratos másolatát a Pécsi püspöki könyvtár állományában találta. (Mai jelzete: L. II. 46.) PAPANEK Geographica Descriptio-jának gondolatmenete hasonló BÉL említett munkájának gondolatmenetéhez. Különbség a kettő között az, hogy PAPANEK először kibővíti BÉL munkáját, másodsor Pécs történetének rövid összefoglalása után Baranya-megye nagyobb helységeiről is említést tesz, majd felsorolja munkája végén a megye nagybirtokosait.

⁵³ Szinnyei: V. köt. 855. l.

⁵⁴ Brüssztle: IV. köt. 62. s köv. l.

PAPANEK könyve viszont forrása lett HAAS MIHÁLY „nya” című munkájának. HAAS szintén bővítette egyes rben PAPANEK Geographica Descriptio-ját, de az idő vá sából következő új dolgokat is visz bele, így a közigaz fejlődését, azonkívül az iskolák, valamint a nevezet épületek, tudományos és jótékony intézmények felsor val bővíti.

1781-ben írta NUNKOVICH GYÖRGY nagyprépost cím püspök, ESZTERHÁZY PÁL LÁSZLÓ püspöki beiktatásának mére „Oratio illustrissimo ac reverendissimo Dno Paulo dislao e comitibus Eszterházy de Galantha” című pár la alkalmi versét. NUNKOVICH GYÖRGY a Debreceni Gran tika kiadási költségeihez is hozzájárult. A maga idejt az a hír terjedt el róla, hogy ő maga is írt magyar versé de halála után hagyatékában egyet sem találtak.⁵⁵

BALLAY GYÖRGY pécsi tankerületi tisztviselő, aki kés Győrbe került,⁵⁶ első munkáját Pécsen adta ki 1785 „Carmen in festam Regiae Quinque-Ecclesiarum Aca dem introductionem in Regio Archi Gymnasio Quinque-Ecc ensi...” címen, mikor KLIMÓ által haláláig annyit szor mazott első, de rövidéletű jogi főiskola végre megnyílt.

DOMIN JÓZSEF FERENC fizikusnak, — aki egy idej pécsi gimnáziumban tanított, majd HORVÁTH JÁNOS há után a pesti egyetem fizikai tanszékére került,⁵⁷ — 1786 van egy műve, mely szintén ENGEL sajtója alól került „Sono Campanarum fulmina promoveri potius, quam hiberi prolusio habita.” Ebben a Franklin Benjamin á néhány évvel előbb felfedezett villámhárítóról értekezik.

BERTITS FERENC, ki a Mindenés Gyűjteményben a be gyar nyelv ügyében írt egy Pécsről keltezett értekezést, NUNKOVICH halálát versben megsiratta. Nyomdánkban más i alkalmi költeménye is megjelent („Öröm versek Szányi Ö né ságának tiszteletére”).⁵⁸

⁵⁵ Közlemények a Pécsi Erzsébet Tud. Egyet. Könyvtárából. szám 41. I.

⁵⁶ Szinnyei: I. köt. 443. I.

⁵⁷ Szinnyei: II. köt. 999. I.

⁵⁸ Szinnyei: I. köt. 969. I.

CZINKE FERENC 1785—1789-ig a pécsi középiskola helyettes tanára volt. Pécsről Szombathelyre, majd Sopronba került, végül RÉVAI MIKLÓS halála után a pesti egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára lett.⁵⁹ Első munkáját Pécsen adta ki: „Magyar nyelv ditsirete egy órában.“ (1789). A természetet tanítja nyelvünk tanítójának. Így ír: „Szép a Magyar Nyelv eszere a nemes Természet. Adj olly képet az ég alatt, a melyei új vásznán ne tudjon festeni egy Magyar Isten-aszkony!“

SIMONOVITS MIHÁLY ESZTERHÁZY PÁL pécsi püspök titkára,⁶⁰ püspöke halálára mondott „Halottas beszéd“-et.

BODA JÓZSEF, Baranyamegye főszolgabírája⁶¹ lefordította CKARTHAUSEN-nek egy munkáját „Az emberi nemzetnek megsértetődött törvényei“. Ez már Montesquieu és Rousseau szemkörébe viszi olvasóit.

WÁGNER PÁL 1772-ben praebendarius volt a pécsi püspök mellett.⁶² 1782-ben jelent meg kis alkalmi verse PONGRÁCZ MÁTYÁS ötvenéves papi jubileumára „Pongrácz quinquagennarii sacerdoti honoribus“.

KÓNYI JÁNOS-nak a Gellert-fordításon kívül a 80-as években még egy fordítása került ki a pécsi nyomdából, TESCHEDIK SÁMUEL: A paraszt ember Magyarországban mi sorsa és mi lehetne . . . , ford. KÓNYI János“.

Hogy került TESSEDIK német nyelven megjelent könyve KÓNYI-hoz?

TESSEDIK SÁMUEL alföldi evangélikus pap 1784-ben készült el „Der Landmann in Ungarn was er ist und was er seyn könnte“ című nemzetgazdasági munkájával, melynek egy példányát Széchenyi Ferencnek is elküldte, tudva, hogy a gróf is érdeklődik a parasztosztály sorsa iránt. Széchenyi ígéretet tett a szerzőnek, hogy munkája magyar fordításban is meg fog jelenni, a kiadási költségeket természetesen a gróf magára vállalta. Széchenyi fordítónak az alacsony néposz-

⁵⁹ Szinnyei: II. köt. 525. l.

⁶⁰ Szinnyei: XII. köt. 1087. l.

⁶¹ Szinnyei: I. köt. 1131. l.

⁶² Szinnyei: XIV. köt. 1393. l.

tályból származó népies író, KÓNYI-t választotta, aki le-
ban már el is készült a fordítással.

KÓNYI és mecénása között nem folytatódott az össze-
tetés. Széchenyi nem tudott megbarátkozni II. József all-
mányellenes politikájával, ezért 1787 elején minden állás-
lemondott, birtokait bérbeadta, s hosszabb külföldi ú-
indult.⁶³

Még LETHENYEI JÁNOS-ról⁶⁴ kell megemlékeznem, akiből
egy munkája miatt ENGEL összeitkőzésbe került a cenzú-
val. LETHENYEI a vártemplomnak volt 30 évig plébánosa, t-
könyvet írt, először OLSAVSZKY MIHÁLY latin munkáját fo-
totta le magyarra. („A szeretet kötele“), azután ESZTERHÁ-
püspökké szentelése alkalmával több apróságot írt. („Gal-
thai gróf Eszterházy Pálnak ... püspöki székében való
ülése alkalmatosságával ... bé mutatott versek“ 1781. stb.)

Ezután ismét fordításait adta ki; MEDICEI PAULUS mű-
„A zsidóknak szokási és szertartási ...“ 1783-ból, mely-
antiszemita íze van; majd 1785-ben Plutarchos Apophtegn-
nak fordítása. („Apophtegmata, az az ékes és éles rövid m-
dások ...“) E mű függelékeként lefordította HUNYADI JÁN-
nak egy 1445-ből keltezett, UJLAKI-hoz írt levelét: „Huny-
Jánosnak Erdélyi vajdának, és a Magyar Had Fő Kap-
nyának, Ujlaki Miklóshoz, mint ugyan Erdélyi vajdáb-
Deákul írt levele, a melly in originali meg vagon a Ph-
Könyvtartó Házban, és most hűségesen, azon Keresztyén-
téznek ditsósége emlékezetére, Magyar nyelvre által tétel-
és a többi nagy Emberek számára, érdeme szerint szerke-
tetett.“ (280. lap.) A levél másolata az egyetemi könyvt-
püspöki anyagának Dobay—Székely-féle oklevélgyűjteme-
nyében van meg (III. köt. 18. lap). A levél eredetijének az-
ban csak a nyomai vannak meg, gonosz kezek kitépték, s ca-
pán a másolat mellett maradt szakadozott szelet emlékezk-
a kézjegytolvajra.

LETHENYEI ötödik műve az 1786-ban megjelent „El-
remete Szent Pálnak ... magyar versekben öszve szed-

⁶³ Grün A.: Gróf Széchenyi Ferenc és Kónyi János. Magyar Könyv-
szemle 1902. évf. 521 s köv. l.

⁶⁴ Szinyeyi: VII. köt. 1128 s köv. l. — Brüssztle: II. köt. IV. 474

lete.“ Tüntetés ez II. József ama rendelete ellen, mely a
 ilosokat számúzta Magyarországból.

Végül utolsó munkája a névtelenül megjelent „Tekinte-
 lls nemes Baranyavár-megyének és ugyan azon vár-megye
 is éltóságos tekintetes és nemzetes tisztjeinek versekbe foglalt
 övid leírása“.

ENGEL ennek a 24 lapnyi névtelenül megjelent könyv-
 nek a kinyomatása miatt került először és utoljára összeütkö-
 zésbe a Helytartótanáccsal.

A munka az alább említendő okok miatt megütközést
 elített, s a Helytartótanács 1793 április 12-én jelentést kér
 cs szenátusától, hogy a kéziratot a cenzor átnézte?⁶⁵ A pé-
 si revizor erre jelenti, hogy ENGEL-től megszerezte az eredeti
 kéziratot, átvizsgálta, s mivel a kéziratban a cenzúrának semmi
 nyomát sem találta, követelte ENGEL-től, hogy igazolja ma-
 t, aki erre egy másik kéziratot mutatott be. Az utóbbinak
 ugyanaz a címe volt, METALLER cenzor kézjegyével ellátva,
 e a kérdéses művel nem egyezett meg teljesen.⁶⁶

A későbbi vizsgálat során kiderült, hogy LETHENYEI írta
 s küldte a kiadott kéziratot ENGEL-hez azzal, hogy kinyo-
 massa. Mikor ENGEL aziránt érdeklődött, hogy a kézirat a
 szokásos cenzúrán keresztülment-e, LETHENYEI egy másik,
 nár kinyomott művet mutatott fel, s biztosította ENGEL-t,
 hogy az szóról szóra megegyezik a kézirattal. ENGEL 500 pél-
 dányt nyomtatott, melyből saját bevallása szerint 5 példányt
 eladott, a többit a könyvkötőnek adta. A könyvkötőnél a ha-
 sóság meg is talált 100 példányt, de a még hiányzó 395 da-
 tabot LETHENYEI vitte el.⁶⁷ A kézirat tehát a cenzúra meg-
 kerülésével jutott a nyomdába, és „hirhedett lett azért, mert
 a filozófia néhány tanárára rágalmakat tartalmaz és azok te-
 kintélyét megcsorbítván a tanítványok lelkét tőlük elide-
 seníti.“⁶⁸

Lethenyei könyvecskéjében megtámad több neves pécsi

⁶⁵ 8747/1793. P. L.

⁶⁶ 15762/1793. P. L.

⁶⁷ 26726/1793. O. L.

⁶⁸ 8747/1793. O. L.

tudóst, mint Papanek Györgyöt s a theologia két taná-
továbbá a megye főtisztviselőit, mint Végh Pétert és máso-
Polemikus természetű munkája nemcsak a hatóság, hanem
pécsi írók válaszát is kihívta s LUPRIK József, aki akko-
pécsi papnevelő intézet hallgatója volt (később plébános le-
ugyanebben az évben, 1793-ban „Tekéntetes nemes Bara-
vármegyének fel ajánlott hit bé szurkozó könyvetské-
felelt Lethenyeynek. De a megtámadott hatósági urak
hagyták annyiban a dolgot. LETHENYEI-t igazolásra szólí-
ták fel. Azzal védekezett, hogy a versek sem az uralko-
sem a vallás ellen nem szólnak és nem tartalmazznak se-
mit, ami erkölesromboló lenne, vagy a köz kárára szolgál.
Amit a könyvben kifogásoltak, azt Béla király névtelen je-
zőjéből, a filozófusok szentenciáiból és a szentírásból sze-
össze.⁷⁰ Az ügy befejezésként a könyvrevizor kéri a He-
tartótanácsot, hogy ENGEL-t szorítsák a könyvek kinyomás-
vonatkozó rendeletek megtartására. LETHENYEI pedig ad-
elégtételt a megsérteft tanároknak.⁷¹ Ezzel az ügy véget
többé nem volt semmi baja ENGEL-nek a cenzúrával.

1773—1796-ig 76, a bibliografiánkban nyilvántartott
készült ENGEL-nél 85 kötetben, melynek együttes le-
száma 7575.

Kiadványai közül irodalomtörténeti jelentőségűek, i-
tőleg tudományos értékűek a következők: KÓNYI két for-
tása, (Gellert és Teschedik), SALAGIUS két munkája (De sti-
ecclesiae Pannonicae és De columna Romana milliarum
Budam nuper reperta Dissertatio), PAPANEK GYÖRGY
munkája (De regno Regibusque Slavonorum... és Geog-
phica Descriptio comitatus Baranyensis), LETHENYEI
könyve (Első remete Szent Pálnak öszve szedett élete, va-
mint Plutarchos Apophtegmata-fordítása).

ENGEL 24 évig működött Pécsen. Életét valószínűleg
rövidítette meg, hogy iszákos volt. HORVÁTH MÁRTON

⁶⁹ Szinyeyi: VIII. köt. 141. l.

⁷⁰ 6245/1794. O. L.

⁷¹ 8747/1795. O. L.

glósnak éveken keresztül tartozott, HORVÁTH a városnak
 föl jelentést is tett, sőt az ügyet peres útra is terelte.⁷²
 1796-ban fejezte be ENGEL pályafutását. Nyomdáját s
 össágait felesége, ENGEL KRISZTINA örökölte.

Engel záródíszje gr. Eszterházy püspököt ünneplő verse végén.

⁷² 1597/1792. P. L.

VI. ENGEL KRISZTINA NYOMDA

(1796—1814.)

Rövidesen ENGEL halála után, 1796. november 2-án tárgyalta Pécs tanácsa ENGEL KRISZTINA csődperét, melyet az adósok indítottak el. Az özvegyet fivére, VIZER ÁDÁM kompolti apát képviselte.

Mint már említettem, ENGEL 500 forint hozományt nyomda teljes berendezését kapta apósától. Az üzembelvezést követő esztendőben már 500 forint kölcsönt vett a himesházai egyház megbizottjától, RAISZ JÓZSEF-től. E a csődtárgyalás folyamán felmutatja az 500 forintról szóló kötelezvényt és kéri, hogy az 500 forint és kamatainak megfelelő értéket ENGEL hagyatékából helyezték zár alá. Ezen nagy adósságon kívül még számtalan apró adóssága is ENGEL-nek.

ENGEL özvegye tiltakozik az ellen, hogy amit ő hozományként kapott, lefoglalják. Mivel azonban ENGEL semmi hagyatéka nem volt, özvegye vagyonát helyezték zár alá. A követelés nagyobb volt, mint ENGEL-né összes ingósága, a fennmaradt hiányt VIZER ÁDÁM egyenlítette ki.¹

A négy évig tartó pörösködés és az a körülmény, hogy ENGEL KRISZTINA vagyonát a nyomda kivételével, a hitelek lefoglalták, az üzemet mélypontra juttatta. A kikopott berendezést csak nagynehezen tudta pótolni. Betűkészlete nagy terjedelmű nyomtatvány egyszeri kiszedésére nem volt alkalmas, hanem részletekben kellett szednie. Erősen romlott a papír minősége is, mert ENGELNÉ-nek jobbra nem tel

¹ 2205/1800. P. L.

munkát nem tudta a kikötött időre szállítani, aminek fő oka a személyzet hiánya volt, csak egy részeges segéd volt a alkalmazásban, aki egyúttal faktora is volt, JUNGMANN ROLY.

A város többször nyomatékosan figyelmeztette ENGEL ISTINÁ-t, hogy saját kárára ne hanyagolja el ennyire üzemet, annál is inkább, mert a szomszédos Tolna- és Somogyegyében nincsen nyomda, és a pécsi írók kénytelenek Pest és Pozsonyban nyomtatni, ami bizony költségtöbblettel jár.²

Hiába volt minden figyelmeztetés, mert az nem járt eredménnyel, a panasz általános volt minden oldalról. Pécs várososa javasolja, hogy a Helytartótanács adja meg az engedélyt egy másik nyomda felállítására, mert a fejlődő városoknak egy megfelelően vezetett és felszerelt nyomdára elkerülhetetlenül szüksége van. Vagy ha ez lehetetlen, akkor a nyomda szabadalmát és jogát az özvegytől meg kellene vonni egy hozzáértő egyénnek bérbeadni, mert az özvegy nem tekszik semmit sem tenni a nyomda fellendítése érdekében.³

A Helytartótanács valóban közzé is tette a pályázatot, adt is három ajánlkozó BISZTRICZEY JÓZSEF,⁴ ERŐS GÁBOR⁵ PAPP JÓZSEF⁶ személyében, de változás nem történt, mert nem nyomdásznak, mint a város a Helytartótanáccsal közölte, nincs egyáltalában megélhetési lehetősége.⁷

18 évig működött ENGELNÉ vezetése alatt a nyomda, s ezen időből mindössze 61 nyomtatványát ismerjük, s ezek közül is csak négy olyat, melynek terjedelme meghaladja a 100 lapot. Az elsőt, BONA JOHANNES: De discretionem spirituum (1797.) még valószínűleg ENGEL kezdte meg, a második ALAGIUS munkájának VII., befejező kötete, a VI. kötet még 1784-ben, tehát 16 évvel előzőleg került ki a nyomdából. A következő, a különösen bőkezű és irodalom pártoló KOLLER JÓZSEF kanonok könyve: „De sacra Hungariae corona com-

² 105/1810. P. L.

³ 1078/1810. P. L.

⁴ 22463/1810. O. L.

⁵ 1809/1811. O. L.

⁶ 766/1810. P. L.

⁷ 1056/1810. O. L.

mentarius“. KOLLER fedezte a nyomda költségén kivéti betüöntés és a réztáblák metszésének a költségeit is. Az ötödik Baranyavármegye Tiszti szótára 1806, melynek költségeit a vármegye viselte.

Az elhanyagolt viszonyok miatt, az idevaló írók — már említettem — kénytelenek voltak Pesten és Pozsonyban nyomtatni. Így KOLLER nagy munkája is „Historia Episcopatus Quinque-Ecclesiarum“, Pozsonyban LANDERER-nél jelent meg. ENGELNÉ-től, nem számítva az 1800 óta rendszeresen megjelenő pécsi egyházmegyei Ordo Officiit, többnyire csak kis, pár lapnyi nyomtatványok kerültek ki. Így 1790-ben csak egy 24 lapnyi, 1798-ban négy nyomtatvány 50 lapos terjedelemben. 1799-ben négy, együtt 58 lapon, 1800-ban nyomtatvány 729 lapon, 1801-ből nyolc 88 lap terjedelemben, 1802-ből nem találtam egyet sem. 1803-ból négy, összesen 10 lap. Ebben az évben meghalt ENGELNÉ támasza VIZER Ádám, ettől kezdve nagy a hanyatlás, 1804 és 1805-ből egy nyomtatvány sincs. 1806-ból három, köztük egy nagyobb nyomtatvány is. 1807-ben megint semmi. 1808-ban tizennégyet találtunk de együttes terjedelmük is csak 72 lap. 1809-ből valószínűleg 40 lapnyi füzete, 1810-ből négy könyvecske 89 lapnyi terjedelemben, 1811-ből három összesen 57 lap, 1812-ből csakis 56 lappal. 1813-ből egyet sem ismerek, végül 1814-ben az utolsó évben csak egy 20 lapszámú nyomtatványt említ bíráink gráfiánk.

ENGELNÉ nyomdájából kikerült érdekesebb könyvszeretném még ismertetni.

Elsőnek említem CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY-nak egy alkalmi versét „A haza templomának öröm napja“, mely gróf SZÉCHENYI FERENC, Somogyvármegye főispáni székébe való beiktatására készült. SZÉCHENYI-től, aki már férjese támogatta, valószínűleg segítséget remélt, mert nagyon nehéz anyagi körülmények között volt.⁸

BERTALAN FERENC szintén erre az alkalomra írta költeményét „Öröm versek mellyek méltóságos gróf Széchenyi Ferenc ő excellentiájának, midőn Somogy vármegye főispáni székébe béiktattatnék, tiszteletére készítették.“

⁸ Pintér: I. köt. 324. l. — Szinnyei: II. köt. 394. s. köv. l.

ESZTERHÁZY PÁL LÁSZLÓ püspök halálát siratják
 SCHWARCZL SIGISMUND: „Laudatio funebris quam honoribus
 ke memoriae... Dni Pauli Ladislai e comitibus Eszterházy
 e Galantha Quinque-Ecclesiarum episcopi... adornavit et
 ima solemniarum exequiarum die XIV. kalendas Janua-
 s dixit 1798.“, VANTSAY JOSEPHUS: „Laudatio funebris Pauli
 Ladislai Eszterházy Episcopi Quinque-Ecclesiensis.“ Névte-
 niül jelent meg a „Halotti jelentés gr. ESZTERHÁZY PÁL
 LÁSZLÓ pécsi püspök halálára és a temetési szertartás elő-
 szünetéről“. Továbbá CSERGICS SIMON-tól: „Gyászoló ver-
 sek, mellyekkel gróf Eszterházy Pál László pétsi püspök ha-
 lálát sirattya 1799. esztendőben.“

KARDOS ALAJOS-nak három munkáját ENGELNÉ nyomatta.
 KARDOS 1799-ben Pécsen volt, mint másodéves bölcsele, s
 királyi ösztöndíjas.⁹ Első munkájában a pécsi egyetem meg-
 alapításáról emlékezik meg. „Memoria studii generalis
 quinque-Ecclesiensis a Ludovico Magno Hungariae rege
 seculo decimo quarto erecti.“ Munkájában közli az egyete-
 met jóváhagyó pápai bullát is.¹⁰ A másik kettő csak rövid
 alkalmi vers, de érdekes az insurrectio története szempontjá-
 ból: „A tekintetes nemes Baranya vármegyei fel kéltt nemes
 regnek kedves magyar véreitől való bucsu vétele.“ és „A
 edelmet kérő magyar haza szerető fiaihoz.“

KARDOS ALAJOS halálára írt egy rövid kis verset évfo-
 vamtársa SZÉKELI JÓZSEF, aki egyben, mint mondja, legjobb
 arátja volt. „Nemes és nemzeti Kardosfalvi Kardos Aloyz-
 yak a pétsi királyi fő oskolában a törvények első esztendő-
 eli hallgatójának... halálát kesergő versezet.“

A legnagyobb terjedelmű munka ENGELNÉ idejéből, KOL-
 FER JÓZSEF pécsi nagyprépostnak „De sacra Ungariae corona
 commentarius“-a, melyben a Szent Koronáról értekezik. (Kéz-
 irata a Magyar Nemzeti Múzeumban.)

Említésre méltó még EGYED ANTAL verse, melyet SZÁNYI
 FERENC rozsnyói püspök tiszteletére írt, „Nagyméltóságú

⁹ Szinnyei: V. köt. 1028. I.

¹⁰ Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából.

Szányi Ferenc őnagyságának rozsnói püspöknek a p megyebéli növendék papság örök hálaadásul 1801.“

EGYED ANTAL pécs-egyházmegyei pap, később a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, költői hajlamát már kis diák korában engedelmeskedett tanítója, VIRÁG NEDEK buzdítására. Gyakorlatait magyar versekben nytotta be. 1799-ben a bölceletet tanulja Pécssett. Két év később a pécsi növendékpapok közé lépett. Pappá szentelés után négy évig mint káplán működött Dunaföldváron, Bácskösön, Bátaszéken, majd Závodon. Rövid ideig szentszjegyző volt, de erről a hivataláról leköszönt, Bonyhádra ment, majd ismét Dunaföldváron találjuk, ahol mint a halt meg. Ovidius-fordításával költői hírt és tekintélyt szerzett. Költeményei a Szépliteraturai Ajándékban, az Atnacumban, történeti cikkei a Tudományos Gyűjteményben jelentek meg. Vörösmarty jó barátja volt. Vörösmarty róben EGYED buzdítására fogott nagy munkájának, a Zafutásának megírásához.¹¹

Ezeken kívül 1808-ban KIRÁLY JÓZSEF püspöki beiktatására jelent meg néhány üdvözlő vers, 2—3 lapnyi teledelemben.

KIRÁLY püspök jó indulatú, de maradi öreg úr volt. 1 éves korában lett püspök. A modern írókat egyáltalán nem szerette, nem volt irodalompartoló, ez a közönye hozzájárult a nyomda további hanyatlásához.

¹¹ Szinnyei: II. köt. 1237. l. — Brüstle: II. köt. 322. l.

VII. KNÉZEVICH ISTVÁN NYOMDÁJA.

(1815—1836).

KNÉZEVICH ISTVÁN 1810-ben vehette feleségül ENGEL leányát, mert a város tanácsa 1836-ban — azzal az ügyel kapcsolatban, hogy KNÉZEVICH saját nevére kéri a nyomda privilégiumát —, azt jelentí a Helytartótanácsnak, hogy nevezett nyomdász 26 év ikóta működik Pécsen.¹ Az üzem azonban még ENGELNÉ nevén szerepel 1814 végéig.

KNÉZEVICH az özvegytől nehéz anyagi viszonyai miatt hozományt nem kaphatott, de kilátása volt arra, hogy a nyomdát egykor felesége révén örökölni fogja, mint ahogyan be is következett 1815-ben. KNÉZEVICH koráról és származásáról semmi közelebbi adatot nem tudunk, nevérol ítélve horvát származásúnak gondolom.

1815-ben tehát átvette KNÉZEVICH az üzemet. Semmi biztos adatunk nincs arra, hogy ENGELNÉ meghalt 1815-ben, vagy pedig csak beleúnt a gondokba, s hogy szabaduljon tőlük, a legjobb megoldásnak vélte nyomdáját átadni vejenek. A Helytartótanácsnak egy későbbi, 1822-ből keltezett leírátában azt olvassuk, hogy KNÉZEVICH ISTVÁNT a pécsi nyomda vezetésére, felesége jogán rendelték ki.² Ebből tehát arra is lehet következtetni, hogy ENGELNÉ meghalt, esetleg 1814- vagy 1815-ben, különben szükség nem lett volna helyettesre. KNÉZEVICH 1810-től, ha nem is mindjárt veje, de faktora le-

¹ 2772/1836. P. L.

² 1492/1822. P. L.

hetett ENGELNÉ-nek. 1822-ben még anyósa adóhátrálékát fizette a nyomda után 25 forint 30 krajcárt.³

Az új nyomdatulajdonos eleinte ugyanazokkal a nehézségekkel küzdött, mint ENGELNÉ. A nyomda az özv. alatt a legelhanyagoltabb állapotba került. Kezdetben KNÉZEVICH nem tudta betűkészletét megújítani, 1826-ig ugyanazokkal a kopott, elhasznált betűkkel dolgozott. 1826-ban mint ő maga mondja a városhoz intézett kérvényében, ki felfrissítette betűit.⁴ Nyomtatványain azonban lényeges változás nem észlelhető.

KNÉZEVICH nyomdászati teljesítménye a 22 év alatt, körülbelül 80 nyomtatvány, 3157 lapon. 1815-től 1822-ig csökkent a nyomda. 1815-ből csak egy kiadványát ismerjük a ciszterci gimnázium értesítőjét. 1816—1817-ből semmi, 1819-ből cupán 4 lapról, 1820-ból hasonlóképen egyről, ismételten a ciszterci gimnázium értesítőjéről van tudomásunk. 1821-ből megint semmi. Az ugyancsak még sovány 1822. év vége fordulópont, ettől kezdve a nyomda valamivel jobban megy. 1823-tól fogva körülbelül 10 éven át a papság támogatja. Ennek első jele a djakovári püspökség horvát nyelvű kiadványa. 1824-től 1830-ig évente kiadja a pécsi Schematismus clericit. 1825-ből már hat nyomtatványát ismerjük, melyek együtt 298 lapot tesznek ki. Ekkor halt meg KIRÁLY JÓZSEF püspök, őt sirató a nyomda czévi termelésének fele. 1826-tól 1832-ig még jobban emelkedik üzemének forgalma, de irodalmi jelentősége most sincs, nagyobbrészt gratuláló, sirató és búcsúztató irodalmi versekből áll a kiadványok zöme. 1826-tól kezdve a pécsi Ordo Officii is újra megjelenik. (Lehet, sőt valószínű, hogy az 1800 óta megjelenő Ordo Officiiból több kiadás volt, mint amennyit bibliográfiánk felsorol, s több évfolyamát csak azért nincs tudomásunk, mert nem találunk belőle példányt.)

1827-ben iktatják be báró SZEPESY IGNÁC püspököt, ezzel az üdvözlő versek újabb tömege árad ki a nyomdába. 1832-ben éri el a csúcspontot, hat nyomtatványa jelenik meg

³ 2015/1822. O. L.

⁴ 20501/1835. O. L.

fizte egy imakönyv magyar, német és horvát nyelven, 524
 dot nyomtatott ez évben. De biztató jelenségnek látszik a
 ínház és a liceum megalapítása is. Két színházi zsebkönyv-
 tudunk, mely az ő nyomdáját hagyta el. Mind a kettőt a
 csi színtársulat sugója, BUCHENHAIN KÁROLY adta ki. Mind
 kettő újévre jelent meg, az egyik 1832-ben „Theater-Jour-
 al“, a másik 1836-ban „Theater Almanach zum neuen Jahr“
 m alatt. Beosztásuk teljesen egyforma. Elöl köszöntő vers
 n, utána következik a színtársulat tagjainak neve, ezután
 őrendben az előadott darabok jegyzéke, majd adomákat
 lálunk a színészvilágból, befejezésül pedig a sugó köszö-
 tet mond a közönségnek, vagy esetleg támogatását kéri to-
 lbra is.⁵ A színlapokat is KNÉZEVICH nyomatja.

De azok a remények, melyeket nyomdászunk az állandó
 ínház megalapításához fűzött, nem váltak valóra. Sőt talán
 kább ártottak neki, mert ezidőtájt fordul ellene SZEPESY
 kispök.

Miután SZEPESY életrehívta a liceumot, épületében
 nyomdát is szándékozott felállítani. De ennek vezetésével
 em KNÉZEVICH-et bízta meg, nem az ő nyomdáját emelte
 ceumi nyomda rangjára, s így a liceum ahelyett, hogy KNÉ-
 VICH vállalatát fellendítette volna, bukását idézte elő.
 ZEPESY báró finom ízlésének nem felelhettek meg KNÉZE-
 CH elhanyagolt típusai. Nézzük csak az 1832-ben megjelent
 árom imakönyvet. Betűtípusai még ugyanazok, melyeket
 NGEL használt. Kiállításuk elég ízléstelen, papírja silány,
 etűi kopottak, hemzsegek a sajtóhibától, mint általában
 rajdnem minden nyomtatványa.

Nem vált be egy harmadik biztató kezdeményezés sem.
 KNÉZEVICH 1832. január 7-én engedélyt kért, hogy lapot in-
 thasson, mely hetenként kétszer jelenne meg, de politikával
 gyáltalán nem foglalkoznék. Az engedélyt meg is kapta az-
 al a kikötéssel, hogy a lapban sem irodalmi, sem politikai
 özlemények nem jelenhetnek meg.⁶ A lap kiadását 1832.
 ájus 1-re vette tervbe KNÉZEVICH.⁷ A kiadásra minden elő-

⁵ Kardos: A pécsi német sajtó és színészet története. 47. l.

⁶ 3510/1832. P. L.

⁷ Pécs-Baranyai ismertető. 1934. 41. l.

készületet megtett, de vagy egyáltalában nem jelent meg, csak nagyon rövid életű volt. MÁTÉ KÁROLY szerint megjelent az első szám, de ennek semmi nyoma nincsen, mert egy példányt sem találtak meg eddig. Ez a vállalkozás volt a kísérlete nyomdája fellendítésére.

1833-ban kezdődik a megpróbáltatások hosszú sorozata. SZEPESY beadja kérvényét a Helytartótanácshoz, hogy engedélyt állíthasson fel a liceum épületében. Mivel azonban a városban a második nyomda lett volna, a Helytartótanács a várostól kért véleményt az ügyre vonatkozólag. A város megtagadta a rossz pécsi nyomdaviszonyokat, hogy az egykori nyomda egyáltalán nem felel meg a hivatásának és szakszerű lanszor előfordul most is az az eset, hogy máshol kell a kérteteket kinyomtatni. A város információi szerint KNÉZEVICH nem is kitanult nyomdász, valamint a legszükségesebb eszközök közei sincsenek meg. A város tehát pártolja a püspök megtagadta a daalapítási törekvéseit.⁸

Mikor KNÉZEVICH ezt megtudta, kérlelni kezdte SZEPESY-t, hogy tervéről mondjon le, mert ellenkező esetben a családjaival együtt a legnagyobb nyomorba kergeti. Például a két nyomdának nincs létjogosultsága. Ellenben a püspök kért segítséget, anyagi támogatást, hogy üzemét újabb berendezéssel anyaggal szerelhesse fel, sőt kilátásba helyezte, hogy a város segítséget megkapja, jártas segédet is fog tartani.⁹

A város KNÉZEVICH SZEPESY-hez intézett levelében SZEPESY válaszában kíséretében küldte fel jelentését. SZEPESY válasza jóindulatú, de határozott: kölcsönt nem ad ugyan KNÉZEVICH-nek, de ad három évi haladékos nyomatványhiányainak pótlására. A Helytartótanács ilyen értelmű ajánlást maga is három évi haladékos nyomatványhiányainak pótlására adott KNÉZEVICH-nek azzal, hogy a nyomdáját ezen idő alatt fel kell szerelnie, minden segédet nélkül úgy, hogy üzeméből nagyobb munkák és kiválóbb adások is kikerülhessenek, ha azonban ezt, a határidőn belül nem tudja teljesíteni, akkor SZEPESY megkapja a püspök nyomda felállításához az engedélyt.¹⁰ A három évet még várták be, SZEPESY már 1834-ben megkapta a privilégiumot

⁸ 23570/1833. P. L.

⁹ 13756/1833. O. L.

¹⁰ 14736/1833. O. L.

1834-ben KNÉZEVICH támogatók nélkül egyre gyöngülővel küzd a vele szemben egyre veszedelmesebbé váló biamatlanság ellen. Az Ordo Officii és a Schematismus cleri nyomtatását már nem nála rendelik meg. Ez súlyos anyagi szűzesség. De még ennél is fenyegetőbb baj, hogy kutatni kezdik a nyomdaengedélyét. Ezt azokkal szokták megtenni, akiket foglalkozásuktól el akarnak tiltani, s az ilyen érdeklődés mindig valami tárgyi panasz következményeként jelentkezik. KNÉZEVICH-nél már korábban is nem egyszer fordul elő. Cégvezetése első évében, 1815-ben, a város bepanaszolja a Helytartótanácsnál, hogy a pesti nyomdákhoz képest magas árát számítja,¹¹ s erre fent mindjárt utánanéznek, van-e privilegiuma? Tíz évvel később 1825-ben, a Helytartótanács ismét megállapítja, hogy az eredeti engedély csak ENGEL személyére szól és érvénye 1795-ben ENGEL halálával megszűnt. Utódjainak tehát új engedélyt kell szerezniök.¹² S 1834-ben a Helytartótanács újra érdeklődik, szerzett-e már saját nevére szóló engedélyt?¹³ Ezentúl gyors egymásutánban jönnek a figyelmeztetések.¹⁴

KNÉZEVICH utána is jár az engedélynek, mely nélkül 20 évig ellehetett. Meg is kapta, de úgy, hogy ez pécsi nyomdája jogát jelentette. 1836 után nem is jelenik meg többé pécsi nyomtatványa, noha az itteni nyomdák névjegyzékéből az ekkor már özvegye nevében szerepelt nyomdát csak 1844-ben találjuk.¹⁵

A valóságban akkor már Kaposvárt működött a KNÉZEVICH nyomda, melyet legidősebb fia, LAJOS vezetett. NOVÁK MÁSZLÓ mondja, hogy 1848-ban szünt meg olyképpen, hogy a golyókészletéből golyót öntöttek az osztrák katonák.¹⁶ Így halt meg a pécsi halált a magyar szabadságharcban a pécsi magyar kultúra egykori derék harcosa, a pécsi irodalmi élet KLIMÓ idejében oly sokat ígérő eszköze, az Engel-nyomda.

¹¹ 1159/1815. P. L.

¹² 20501/1825. O. L.

¹³ 19195/1834. P. L.

¹⁴ 20501/1835. O. L.

¹⁵ 5155/1844. O. L.

¹⁶ Novák: V. köt. 54. l.

PÉCSI NYOMTATVÁNYOK IDŐRENDE JEGYZÉKE.

Összeállította: *Vida Mária.*

I. Engel János József nyomdája. (1773—1796.)

1773.

SPECIMEN characterum Latinorum, Hungarorum et Bosniaco-Croa
in neo-erecta typographia apud Joan. Jos. Engel 8 sztlan le
AGRIDE, Maria: Xivot majke boxje, kraljice, i gospoje nasse prisi
vice Marie popraviteljice grija eve, i popraviteljice milosti. O
gospoje ocsitovan i objavljen sluxbenici svojoj Marii od
duvni manastira neozkverujenoga Zaescha Sserafinskoga red
toga oca Francesska. Najpric u jezik Sspanjeki od iste pisan
u Talianski, i Latinski prinessen, i najposli u Illiricski u k
skuplien i sabran po ocu Fra Antunu Bachichu. Posli smerti i
na veselje katolicsanszke cerkve, xivih uffanje, i ljubavi un
prama Divici Marii Sstiocah na svitlost dan, i nje bogoljub
Sinovom i keheram prikazau. 6 sztlan lev., 404 lap. 4°.

1774

HOMAGIUM Christiano-Mariarum eine ordentliche christcatolische
schuldiger Huldigung dem allerhöchsten Mariae der glorreich
Himmels-Königin u. h. Patronen täglich, oder wochentlich
stätten. Von in der exempten Pfarr-Kirchen zu Kemed... im
1774. 6 sztlan lev., 154 lap. 8°.

KURZE Abhandlung von dem Leinbau zu bequemer Errinnerrung
die Landleute, aus blossen Erfahrungen zusammengetragen.
lap. 8°.

1776.

GELLERT, Christian-Fürchtegott professornak erkölsös meséi és el
széllésej. Magyarra fordította Kónyi János. 4 sztlan lev., 83 lap
INTIMATUM circulare, benigno-gratosum excelsi consilii regii loc
tenentialis ad inclytos comitatus regni Hungariae circa vagabun
mendicos, spurios, et hospitalia pro agendorum norma expedit
16 sztlau lev., 1 táblázat. 2°.

- R**UCTIO de sacris ritibus ocremoniis quae observari debent in celebratione s. missae privatae publicata sermone Italico typis seminarii montis Falisci anno 1718. Jussu... Sebastiani Pompilii Bonaventura... Nunc primum Latine reddita ac usui cleri dioecesei proposita jussu et impensis... Georgii Klimo... 16, 196, 5 lap. 8°.
- A**O. Georgius: Epistola pastoralis ad dioeceseis Quinque-Ecclesiensis clerum. 4 sztlan lev., 2°.
- C**HINI, Franciscus: De ratione libros cum profectu legendi libellus. Accessit ejusdem de vitanda moribus noxia lectione oratio... 5 sztlan lev., 148 lap. 8°.
- D**ATUS, Thomas Maria: Instructio de indulgentia jubilai Romae anno 1775. Italico sermone edita nunc in usum parochorum, praedicatorum, confessorum dioeceseis Quinque-Ecclesiensis donata Latinitate, typisque vulgata jussu, et impensis... Georgii Klimo. 37. lev. 237 lap. 8°.

1777.

CSER, Franciscus: Laudatio funebris Georgii Klimo... cum in cathedrali basilica Quinque-Ecclesiensi triduanae funeris exequiae finirentur 15. kalendas Julias anno 1777. 26 lap. 2°.

CSER, Franciscus, **T**OTH, Wolfgangus, **S**CHVARCZL, Sigismundus: Poemata quae... Georgio Klimo... in grati animi significationem obtulit regium et capitale gymnasium Quinque-Ecclesiense ob donatum ab eo studiosae inventuti xenium litterarium ineunte anno 1777. Voluntate eiusdem praesulis publici iuris facta. 10 sztlan lev., 8°.

JNEBRE carmen piis manibus olim Georgii Klimo... dum solennes ejus exequiae die 17. mensis Junii anni 1777. in cathedrali ecclesia Quinque-Ecclesiensi peragerentur ad perennem singularium tanti praelati promeritorum memoriam a suorum quodam in devoti animi obsequium oblatum. 14 lap. 2°.

LLYUFF, Bernardinus: Assertiones dogmaticae et scholasticae ex tractatu de poenitentia prout virtus est, et prout legis evangelicae sacramentum. Admodum Georgio Joanni Nep. Kussich... in ecclesia Quinque-Ecclesiensi... anno Domini 1777 die 29. mensis Maji propugnatae... Praeside Bernardino Gallyuff. Quinque-Ecclesiis. 1777. Typ. Englianis. 24 sztlan lev. [Lib. grad. Egybenyomt.] **F**RANCOLINUS, Balthassarus: Tirocinium theologicum... Tyrnaviae. 1764. Typ. Coll. Acad. Soc. Jesu. 6, 272, 8 lap. 8°.

RÜNDLICHER Bericht von dem wunderbarlichen Ursprunge und der Verehrung des Marianischen Gnadenbildes unter dem Titul Trösterin der Betrübten. Auf was Weise solche Bildniss nach Wien gebracht, erstlich beim kais. Hofe in die Kammerkapelle, alsdann in der Kirche und Kayserkapelle der W. W. E. E. P. P. Kapuzinern auf dem neuen Markt zur öffentlichen Verehrung übersetzt worden. Bey Gelegenheit einer fünfzigjährigen Jubel-Feyer, auf das neue zum Druck befördert von... Joh. Georg. Sigg. 56 lap, 1 címkép. 8°.

- INDULGENTIA.** Ecclesiae cathedrali, et capitulo Quinque-Ecclesien-
archi-capitulum Romanum ss. Basilicae S. Petri Vaticanae,
ritate sibi a sede apostolica peculiariter attributa anno 1777.
Jan. communicata, ac diplomate in ejus rei fidem die 15.
anni ejusdem expedito, hocque anno 1778. transmissa, tan-
capitulo primum, tum et in ecclesia cathedrali praedicta, et
que per dioecesim dominica 15. post Pentecost. Velut festo
cationis ejusdem ecclesiae cathedr. in 6. diem Septembr. in
authoritate vicariali, sede vacante capitulari omnibus Christ
libus publicatae. 1 plakát. 2°.
- LESLEY, Carolus:** Methodus brevis et facilis contra deistas, defensio
dem methodi, ac una de sommonochodom siamitarum idolo-
tola post Gallicam et Italicam interpretationem Latinitate
a Mathia Zsivics... [Lib. grad]. /DUM conclusiones ex tract
theologicis de gratia Christi, nec non de sacramentis in gene
in specie honoribus dicatas... Andreae Ország... in... basili
thedrali Quinque-Ecclesiensi anno Salutis 1777... publice pr
navit... Franciscus Knecht... ex praelectionibus... Szal
Szalagyi... az... Michaelis Taucher.../. 20, 124 lap. 8°.
- ONOMASTICON** quod... Georgio Klimo... obtulerunt litterae scient
nutrices dum in diem 8. kal. Maias sancto suo patrono sacru
lebraret anno 1777. 3 szatlan lev. 2°.
- RUBRICAE:** Missalis usum sacerdotum dioecesis Quinque-Ecclesien-
recusae jussu et impensis..., Georgii Klimo,... 5. I. szatlan
240 lap. 8°.
- SACCHINI, Franciscus:** De ratione libros cum profectu legendi lib
Accessit ejusdem de vitanda moribus noxia lectione oratio. I
edita jussu, et impensis... Georgii Klimo,... 5 szatlan lev
lap. 8°.
- SALAGIUS, Stephanus:** De statu Ecclesiae Pannonicae. Libri VII. I
1784. Joan. Jos. Engel. 4°.
- I. lib. De statu Civili Pannoniae. 12 szatlan lev., 215, 1 lap. 1778.
- II. lib. De initiis religionis Christianae in Pannonia. 2 szatlan
195, 1 lap. 1778.
- III. lib. De antiquis episcopatibus in Pannonia. 10 szatlan
519, 1 lap. 1778.
- IV. lib. De antiquis metropolitanis per Pannoniam. 5 szatlan
467, 1, 25 lap. 1780.
- V. lib. De antiquis primatibus per Pannoniam. 249, 5 lap. 1778.
- VI. lib. De antiquo ecclesiae Pannonicae patriarcha, 6 szatlan
278, 1 lap. 1784.
- VII. lib. De initiis religionis Christianae inter Hungaros. A
posthumum quod est operis De Statu Ecclesiae Pannonicae
liber VII. Accedit Josephi Koller... 1800. Typ. Chris
Engel, vidua. [ld.: ott.]

1778.

YUF, Bernardinus: Assertiones ex tractatibus theologicis de sacramentis theologicis de sacramentis ordinis, et matrimonii. ... Michaeli Szinkovics... in conventu Quinque-Ecclesiensi... anno ... 1778... propugnatae per Simonem Hozian, Bonaventuram Latka, et ... Dominicum Horváth ... ex praelectionibus —. Quinque-Ecclesiis, 1778. Engel. 16 lap. 8°. [Lib. grad. Egybenyomt.] INSTITUTIO elementorum iuris naturalis in usum gymnasiorum et scholarum grammaticarum per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas. Budae. 1778. Reg. Univ. 64 lap. 8°.

CIER, Michaelis: Dissertatio inauguralis theologica de poenis parvulorum sine baptismo decedentium... publicae disquisitioni exposuit —. 24 sztlan lev., 255 lap. 4°.

MASSINUS, Ludovicus: De jure convocandi synodos ecclesiasticos dissertatio. 21 sztlan lev., 114 lap. 8°.

1779.

CH, Stephanus: Bucolicon in auspiciatissimum adventum ... Pauli Ladislai e comitibus Eszterházy de Galantha Quinque-Ecclesiarum episcopi oblatum 1779. 14 sztlan lev., 4°.

1780.

LÓ Antal: Közönséges keresztény tudomány. Mellyet a római katekhizmusnak értelme szerént közönséges beszéddel háromszáz rövid kérdésekre és feleletekre — edgyigyü tulajdon nyájának lelki hasznára rendben hellesztetett. És sok buzgó keresztény hiveknek kívánságára, ... gróf Briberdi Jankovits Katalin istenes költségével. a fellyebb valóknak engedelméből, ki nyomtattatott. 91 lap, 8°.

SAVSZKY Mihály Manuel: A szeretet kötele az az a' nap-keleti és nap-nyugati Anya szent egy-ház-között-való egygyességről lött beszéd, mellyel — ... a maga királyi dekrétom-mellett-levő püspöki látogatásának alkalmatosságával a' Szathmár-vár-megyei népet, a' kit némely-szárabaita, ki magát Sofróniusnak nevezte, a' szakadásra felindított, és ismét belé-ejtett, 1751-dik esztendőben az egygyességnek új fel-vételére óhajtott ki-menetellel intette. Déákból magyarra fordította, és meg bévitette egy pétsi püspöki-megyéből való pap. [Lethenyi János.] 1, 2 sztlan lev., 520 lap. 8°.

PANEK, Georgius: De regno, regibusque Slavonorum atque cum prisci civilis, et ecclesiastici, tum hujus aevi-statu gentis Slavae anno Christi 1780. cum permissu superiorum. 15 sztlan lev., 355 lap, 1. táblázat. 8°.

LAGIUS, Stephanus: De columna Romana milliaria ad Budam nuper reperta dissertatio. 6 sztlan. lev., 71, 1 lap. 8°.

RASTIANOVICH, Franciscus: Carmen ... ad regiae universitatis Budensis inaugurationem oblatum 1780. [2. kiad.] 8 sztlan lev., 8°.

TELLYES szent Háromságnak és egy istenségnek, az atyának és fiú szent léleknek tiszteletéről, ugyanazon szent társaságnak főülésén Szent Mihály havának 10-dik napján 1780. eszt. mondatott beszéd. A —, 2, 56 lap. 4°.

1781.

AGYICH, Stephanus: Bucolicon in auspiciatissimum adventum... Pauli dislai e comitibus Eszterházy de Galantha Quinque-Ecclesie episcopi oblatum 1781. 14 sztlan lev. 4°.

CARMEN amplissimis honoribus... Pauli e comitibus Eszterházy de Galantha... dicatum ac dum solemniter cum pompa inaugurare grati animi obsequium oblatum a musis candidis anno Salutis 1781. 14 sztlan lev. 2°.

EGYED, Joachimus: Assertiones ex praelectionibus theologiae dogmatriennialis anni tertii, de applicatione salutis per gratiam C et sacramenta. Et de justificatione, merito, salutisque consecrationibus quas Quinque-Ecclesiae in aedibus... anno 1781. mense Augusti die publice propugnandas suscepit... Wolfgangus Malitsák... assistentia Joachimi Eged, 4 sztlan lev. 8°.

[ENGEL János József]: Illustrissimo... Paulo Ladislao e comitibus Eszterházy de Galantha... /dum solemniter inaugurationis suae ordinum plausu celebrat typographus Quinque-Ecclesiae se suaque omnia enixe amplissimo illius patrocinio committendum hoc carmen... anno 1781./ 6 sztlan lev. 8°.

[LETHENYEI János]: Galanthai gróf Eszterházy Pálnak... pétsi püspöknek... szerentsés elérkezése és pompás bévezettetése s püspök székébe való első felülése alkalmatosságával bizonyos egyházi mély-által alázatos tisztelettel bémutatott versek. 14 sztlan lev. 8°.

NUNKOVITS, Georgius: Oratio... Paulo Ladislao e comitibus Eszterházy de Galantha... dum episcopatus sui possessionem caperet. 5. Junii anno 1781. 4 sztlan lev. 2°.

ÖRVENDETES zengedezés, mellyel... gróf Galanthai Eszterházy Pálnak a mennyei és földi Felségtől nyertt pétsi püspökségbe bémutatott szívbeli buzgósággal és alázatossággal tisztelettel a bémutatott versek musái által. 4 sztlan lev. 8°.

WAGNER, Paulus: Matthiae Pongrácz quinquegenarii sacerdotii honoribus oblatum 1781. 3 sztlan lev. 8°.

1782.

HIERONYMUS: Vita et obitus S. Pauli primi eremitaee... adjectis exemplis Furmanno, Orosio etc. opportunitatibus notatiunculis operam jussam cultoris ejusdem sancti. [Lib. grad]. /DUM propositione hermeneutica veteris et novi testamenti nec non ex institutione theologicis et historia ecclesiastica Quinque-Ecclesiae in aedibus S. Pauli... dicatis 1782. mense Augusto publice propugnandas suscepit... Alexius Bujdosi... Ex praelectionibus Matthiae Simon... et Szalay./ 18, 44 lap. 8°.

ÓSÁGOS és Nagyságos VÉG Péter úrnak, n. Baranya vármegye főispányának a kir. szab. Péts várossában Sz. Jakab havának 8. napján lött örvendetes bé-iktatása alkalmatosságával szives tiszteletéből fel ajánlott versek. 8 sztlan lev. 40 lap. 8°.

1783.

CH, Stephanus: Carmen in festam inaugurationem... comitis Georgii Niczky... celebratam Verocae 4. Idus Novembris 1783. oblatum a —. 4 sztlan lev. 8°.

CH, Stephanus: Carmen in festam inaugurationem... Francisci Gyóry de Radvány... celebratam Tolna 6. kal. Jun. 1783. obtulit —. 4 sztlan lev. 8°.

ICEI, Paulus: A zsidóknak szokási és szertartási, melyeket ugyan a zsidóságból megtértt doktor... olasz nyelven ki-adott; és azon nyelvről deákra fordított Rosthy Miklós. Mostan pedig magyar nyelvre által tette, és a zsidó Talmudból, s egyebünnen kiszede-tett némely szép toldalékokkal meg-bévitette egy pétsi püspöki megyéből-való pap. [Lethenyi János]. 4 sztlan lev., 316 lap. 8°.

ANEK, Georgius: Geographica descriptio comitatus Baranyensis, inferiori Hungariae Transdanubinae ingremiati, nec non epitome vicissitudinum, et rerum memorabilium comitatus Baranyensis, et liberae regiaeque urbis Quinque-Ecclesiensis. 1. 4 sztlan lev., 196 lap 8°

1784.

OSLAVNE pismice na poštenje Bogorodici božanstvenoj Marii, i svetom Antunu Padovanskomu, prikazane za duhovnu korist bogomilih gospodarah varošanah varošij Baje. Sklopljene u jedno po jednom Franciškanu, Kapistranskom. 116 lap. 12°. [és ugyanez cyrill betűs kiadásban:]

GOSLAVNEH pismicéh. na postenje Boggurodici boxanstvenoj Marii, i S. Antunu Paduanskomu prikazaneh za duhovnu korist boggomillieh gospodarah varoshanah varoshij Baje. Sklopljeneh u jedno po jednomu misniku reda S. Franceshka od obsluxenja derxane S. Ivana Kapistrana. 2 sztlan lev., 116 lap. 12°.

1785.

LAI. Georgius: Carmen in festam regiae Quinque-Ecclesiarum academiae introductionem auctore Georgio Ballai... Cal. Novembr. anno 1785. 2 sztlan lev. 8°.

UTARCHUS: Apophtegmatá az az ékes, és éles rövid mondások, melyeket hajdan bölts Plutarkus mester görög nyelven öszve szedet. ő utánna Desiderius Erásmus Rotterodámus deák nyelvre általtett, és szép rövid tanuságokkal meg-bővitet; mostan pedig nemzetéhez való szeretetéből magyar nyelvre fordított Lethenyi János. 4, 279, 9 lap. 8°.

1786.

- AGYICH, Stephanus: Carmen ad regiam academiam Quinque-Ecclesiam amplissimis honoribus... comitis Josephi Teleky de... pro evolato primo scholari anno a — ...oblatum 1786. 1 szltan lev. 8°.
- AGYICH, Stephanus: Carmen honoribus... Andreae Szabó... delat. 1786. 3 szltan. lev. 8°.
- AGYICH, Stephanus: Saeculum liberatae a tyrannide Turcica Quinque-Ecclesiensis amplissimis honoribus... comitis Ferdinandi Szécsényi de Saárváry Fölső Vidék, ...dicatum a, —. 12 szltan lev. 8°.
- DOMIN, Franciscus Josephus: Sono campanarum fulmina promovit, quam prohiberi prolusio habita. 44 lap. 8°.
- LETHENYEI János: Első remete Szent Pálnak szent Hieronymus írt többnyire ugyan ezen szent Atyának tulajdon szavaival, 1 versekbe öszve szedett élete. 26 szltan lev. 8°.
- TESCHEDIK Sámuel: A paraszt ember Magyar-országban, mitsoda lehetne; egy jó rendbe szedett falunak rajzolatjával egyetem által, most pedig németből magyarra fordította Kónyi István 1 szltan lev., 508 lap. 1 mell. 8°.

1788.

- GLAUBENS—Streit zwischen den Luther, Calvin, Zwingli, und Arianern: Hitbéli vetekedés Luther, Kálvinus, Zwingli, és Arius-között: ennek-előtte több esztendőkkel Németországban ki-nyomatott, most pediglen magyar nyelvre fordítatott és a fellyebben szövegét litet vetekedőknek tulajdon írásiból meg-világosított. 2, 36 lap.

1789.

- BERTITS Ferenc: Háladatos versek, mellyeket fels. királyi hertzegek hertzege-asszony Kristina bő költségével épült baranyavári lutheria templomnak Sz. Mih. h. 13. nap. 1789. esett fel-szentelése alkalmatosságával ott helyben hevenyében készített. 2 szltan lev.
- BÖDÖS Ferencz, bödei: A' selyem eresztő bogarokról és az ezekkel mind végeztéig tartó munkálkodásokról szölgő hasznos könyv, mellyet ki adot —, ... 2, 2 szltan lev., 82 lap. 8°.
- CZINKE Ferencz: A magyar nyelv ditsirete egy ódában. Irta —, 17 szltan lev. 4°.
- VARGA Márton: Magyar vitézeknek laurus koszorúja mellyet kötötték érdemeket tisztölő haza fi —, ... 4 szltan lev. 8°.

1792.

- BERTITS Ferencz: Öröm-versek Szányi Ferencz... tiszteletére, hős nemes Pétsi Káptalomban megboldogultt Nunkovitsnak miniszteri káriusi, mind fő-préposti hivatallába következett. 4 szltan lev.

- x Antal: Jubileumos beszéd mellyet... Pongrátz Mátyás... fel szenteltt papságának, és első szent mise áldozattjának ötvenedik esztendeje inneplésekör [sic.] ugyan azon fő templomban mondott —, ... 1792-ik esztendőben: 12 sztlan lev. 8°.
- napj ajándék, az az az Emmánuel Isai. 7. 14. velünk lakozó, de elrejtett Isai. 45. 15. Istennek inneplő köszöntése, imádása. 6 sztlan lev. 8°.

1793.

- vitéz magyarokról, kiknek tsak a régi történet írónál lehet feltalálni érdeemes viseleteket, vagy a hála-adó emlékezet fen tartotta híreket, neveket, hazafi szeretetből származott versezet. 4 sztlan lev. 8°.
- ARTSHAUSEN: Az emberi nemzetnek megsértetődött törvényei. Fordította: Egyházas-rádóczi Boda József. 3, 3 sztlan lev., 175, 205 lap. 8°.
- THIENYEI János]: Tekintetes nemes Baranya-vár-megyének, és ugyan azon vár-megye méltóságos, tekintetes, és nemzetes tisztjeinek versekbe foglaltt rövid leírása. 25 lap. 8°.
- PRIK] J[ósef]: Tekéntetes nemes Baranya vármegyének fel ajánlott hír bé szurkozó könyvetskét, meg tzáfolja L. J. 4 sztlan lev. 4°.
- THEÖ Imre]: Tekéntetes nemes Baranya vár megyében és Péts királyi várossában lévő 's minden néven nevezendő mester-embereknek meg limitált munkái eképp következnek. 6 sztlan lev. 4°.

1794.

- ON MÁTÉ: Ur-napi prédikázió, mellyben megmutattatik, miként adgya Krisztus az Ő szent testét, és vérét az oltári szentségben. Mondatott 1772. Diós-Győrött. 14 sztlan lev. 8°.

1796.

- LTÓSÁGOS... Nunkovits György, szerbi püspök, pétsi prépost úr neve napjának háladatastisztelete a pétsi készülő papság által. 2 sztlan lev. 4°.

Év nélkül.

- GYICH, Stephanus]: Illustri viro Comiti Dominico Cajaffa J. R. Caroliani superiori locumtenenti in habitu suo Quinque-Ecclesiis. 1 sztlan lev. 8°.
- SZTERHÁZY Pál László, gróf]: A' pécsi püspöki megyében lévő hiveknek lelki oktatására, és üdvösséges intésére irta ugyan azon megyének lelki feő-pásztora. 6 sztlan lev. 8°.
- SZTERHÁZY Pál László, gróf]: Na duhovni nauk i spasonosno ponukovanje u okulishu Pecsujskoga biskupata pribivajuchih pravovirnih pisa, istoga okolisha duhovni poglaviti pastir. 6 sztlan lev. 8°.

- nyakas: Az első pécsi nyomda története.

[ESZTERHÁZY Pál László, gróf]: Za ponukovanje i du hovnu ko okolishu Pecsujске biskopie pribivajuchih pravovirnih pi biskupie poglaviti pastir. 5 szatlan lev. 8°.

[ESZTERHÁZY Pál László, gróf]: Zum Unterricht und zur heilsamen rung der Glaubigen aus dem Fünfkirchner Kirchen-Spreng ihrem geistlichen Ober-Hirten. 7 szatlan lev. 8°.

OFFICIUM de S. Paulo I. eremita. 18 szatlan lev. 12°.

II. Özvegy Engel Krisztina nyomdája.

(1796—1814.)

1796.

VIZER, Adam Joannes: Ad status et ordines incl. comitatus Bara sermo, pro religiosis fratribus ord. S. Joannis de Deo, qu 1796. die 27. Junii in liberae regiaeque civitate Quinque-Ecc domicilium invenerunt. 24 lap. 8°.

1797.

BONA, Joannes: De discretionem spirituum. Liber unus. Romae, 16 pis, et sumptibus Nicolai Angeli Tinassij. Recessus Quinque siis. 3 szatlan lev. 204 lap. 4°.

HORVÁTH János: A jó hazafinak, s igaz kereszténynek példája, a v Urban... boldogul kimult... Tolnai Festetics Lajos ur k ditső emlékezete, mellyet halotti tisztességét gyászos szív sok fő-ur, és köz-rendeknek ... eleikbe terjesztett —. 25 l.

KARDOS Aloyz [kardosfalvai-]: Alagya, mellyet felséges magyar, ő országi királyi örökös, és austriai fő herczegnek József Au Pécs szab. királyi várassába 1797-ikben Sz. Iván havának 18 ján történt bé-jövelele alkalmatosságával bényujtott. 2 szta 4°.

SIMON Máté: Micsoda a pap? Meg mutattatott... midőn Kajdaci hály úr első miséjét az Istennek a pécsi püspöki templom mutatta. 50 lap. 8°.

1798.

BERTALAN Ferencz: Öröm versek mellyek... gróf Szétsényi Fere excellentiájának, midőn Somogy vármegye fő ispányi széke iktattnék, tiszteletére készítették. 14 lap. 8°.

CSOKONAI Vitéz Mihály: A haza templomának örömnappja. 16 lap.

SCHWARCZL, Sigismundus: Laudatio funebris quam honoribus pie riac... Pauli Ladislai e comitibus Eszterházy de Galántha que-Ecclesiarum episcopi... adornavit et prima solemniarum quiarum die 14. kalendas Januarias dixit 1798. 16, 1 lap. 2°.

VANTSAY, Josephus: Laudatio funeris Pauli Ladislai Eszterházy.

1799.

- ALOTTI** jelentés gr. Eszterházy Pál László pécsi püspök haláláról és a temetési szertartás előkészületéről]. Trisstissimus orbi catholico ... qui ... abstulit ne quid ... Paulum Ladislaum e comitibus Eszterházy de Galantha episcopum Quinque-Ecclesiensium ... anno aetatis 70. episcopatus 19 inopinato nobis eripuit. 1 szltan lev. 2°.
- KARDOS**, Aloysius de Kardosfalva—: Memoria studii generalis Quinque-Ecclesiensis a Ludovico Magno Hungariae rege saeculo decimo quarto erecti. E monumentis fide dignis confecta. 6 szltan lev., 27 lap. 8°.
- DISITIONES** ex historia ac institutionibus juris Hungarici quas in regia academia Quinque-Ecclesiensi ex praelectionibus primi semestris Ernesti PÉCHY de Pécsujfalu ... publice propugnarunt anno 1799. mense Martio. 11. 1 lap. 8°.
- MONOVITS** Mihály: Halottas beszéd, mellyel ... Galanthai gróf Eszterházy Pál, s László ő exc. pécsi megyének püspökét ... az ő végső halotti pompás tiszteletének alkalmatosságával meg tisztelni igyekezett, Péts szabad királyi várossának püspöki templomában ... 1799-ik esztendő Karátson havának 20-dikán. 12 szltan lev. 2°.

1800.

- SERGICS** Simon: Gyászoló versek, mellyekkel gróf Eszterházi Pál László ... halálát sirattya 1799. esztendőben. 12 lap. 8°.
- KARDOS** Aloyz. kardosfalvai-]: A tekintetes. nemes Baranya vármegyei fel kéltt nemes seregnek kedves magyar véreitől való búcsú vétele. 2 szltan lev. 8°.
- KARDOS** Aloyz [kardosfalvai-]: A védelmet kérő magyar haza szerető fiaihoz. 4 szltan lev. 4°.
- KOLLER**. Josephus: De sacra Ungarie corona commentarius. VIII, 2-3. 1 lap. 4 rézmetsz. 4°.
- SALAGIUS**, Stephanus: De statu ecclesiae Pannonicae. Libri VII. Christina Engel, vidua. 4°.
- VII. lib. De intüs religionis Christianae inter Hungaros, Opus posthumum. cui adjunctus est instar supplementi Josephi KOLLER ... de sacra regni Hungariae corona commentarius. 2 szltan lev., 220 lap. 1 lev.; VIII, 255. 1 lap. 4 rézm. tábla.

1801.

- ORDO** Officii divini peragendi juxta ritum breviarii, et missalis Romani anno a ... In usum dioecesis Quinque-Ecclesiensis editus ... 1801. 52 szltan lev. 1804. 66 szltan lev. 1805. 65 szltan lev. 1806. 66 szltan lev. 1807. 66 szltan lev. 8°.
- HAVICS**. Carolus]: Carmen quo ... Francisco Szányi ... cum affectu applaudit. Cecinnit —. 2 szltan lev. 8°.

- CATALOGUS ven. cleri dioecesis Quinque-Ecclesiis vacante sede [sic!] ad annum Jesu Christi... cum duplici indice locorum personarum. 1. tom. 1801. 2, 46 lap. 2. tom. 1810. 48 lap. 15 szatlan lev. 8°.
- DOSLERN, Nicodemus Edmundus: Illustrissimo... Francisco Szányi in episcopum Rosnaviensem consecratur, piis votis applaudit 15 szatlan lev. 8°.
- EGYED Antal: Nagyméltóságú Szányi Ferentz... rosznyói püspök pétsi megyebéli nevendék-papság... örök hálaadásul 1801. 2 lev. 2°.
- FRIVALDSZKY, Franciscus: Versum dat ex votis Francisco Szányi p Rosnaviensi inaugurato. 2 szatlan lev. 8°.
- SIMON, Matthaeus: Propempticon. Quo... Francisco Szányi... ad sedem ter faustum iter vovet clerus, populusque peucinus. 4 lev. 4°.
- SZARKA, Josephus: Tentamen publicum e physica et re rustica in demia Quinque-Ecclesiae. 15 lap. 8°.
- SZÉKELI Joseph: Nemes és nemzetes Kardosfalvi Kardos Aloyzónak halálát kesergő versezet. 2 szatlan lev. 8°. 2 szatlan lev. 8°.

1805.

- BÖDÖS Ferenc [bödei]: A szederfa magvának gyümöltésből-való des ki-vételéről, és annak mind magul, úgy gyümöltöstől-is való módokkal való el-vetéséről. Nem különben egyéb, minden gyümöltés fáknak szaporításáról. Utollyára. A selyem bogarak tartásáról-is sommássan szólló könyvetske: mellyet ki adott a don költségével —... 48 lap. 8°.
- CARMEN... Petro Végh, ... a gymnasii regii Quinque-Ecclesiensis juvenum oblatum, dum ejusdem provinciae Baranyensis magistratus p... cos more, institutoque majorum instauraret die 13. Junii anno 1805. 2 szatlan lev. 8°.
- JUVENTUS regii gymnasii Quinque-Ecclesiensis e studiis primi semestris in classes relata anno 1805. 3 szatlan lev. 4°.
- SAUSKA, Ludovicus de Somberek —: Allocutio oblata... clarissimis professoribus regii gymnasii Quinque-Ecclesiensis nomine scholarum manitatis II. a —... dum in eodem gymnasio regio interim alii rectoratus officio fungeretur Joannes Nepomucenus Udviná... 2 szatlan lev. 4°.

1806.

- FÜRY, Josephus: Carmen ab V. alumnis seminarii Quinque-Ecclesiensis honoribus... Josephi Petheö... delatum 1806. 2 szatlan lev. 8°.
- [OPPAJEVCSANIN] OPOEVCSANIN, Stephanus: Bucolicon... Antonii... dich, dum in episcopum ecclesiarum Bosnensis, seu Diocovariae ac Syrmiciensis canonice unitarum inauguraretur, oblatum — anno 1806. 16 lap. 8°.

T Szótár, melyet t. n. Baranya vármegyének ki küldetett tagzatja t. n. Pest vármegye által közlött tisztbéli írás-módjának saját szavain felül, bővítés végett készített Pécsen 1806. esztendőben. 2 sztan lev., 154 lap. 8°.

1808.

RÓZY, Joannes Nep.: Ode ad... Josephum Király de Ó Gyalla praesulem V. — Ecclesiensem. Quum 1808. munus episcopi adiret. Oblata a — ... 2 sztan lev. 8°.

THOS József és JURANITS Antal: Örvendező versek, mellyekkel Ó Gyallai Király József pétsi püspök ó Nagyságát a pétsi második deák iskolabéli iffiuság az említett fő egyházi hivatalba való béiktatásának alkalmatosságával üdvözlette 1808. esztendőben. 2 lev. 4°.

STRISSIMO Josepho Király, praesuli Quinque-Ecclesiensi, munus episcopi 8. kalendas Aprilis capessenti juvenus gymnasii regii V. Ecclesiensis applausit. 1808. 4 sztan lev. 4°.

ANYI István: Méltóságos Galantai gróf Eszterházy László urnak pétsi megyei kanonoknak... neve napján Szent János havának 24-ikén. 4 sztan lev. 8°.

MÉLTÓSÁGOS... Király József urnak a pétsi püspökségre lett eljövételén örvendő musa. 2 sztan lev. 4°.

GY István: Méltóságos... Király József Ó Nagyságának a pétsi palástos püspökségre lett bé-vezetésén zengő oreadesek; az az külsős belső érzékenységgel tapsoló hegyi nimphák. 4 sztan lev. 8°.

GY József: A Méltóságos... Király József úr Ó Nagyságának a pétsi püspökségbe lett bé iktatásán N. J. kápláynak örvendő versei. 1808-dik. 2 sztan lev. 4°.

DO Officii divini peragendi juxta ritum breviarii et missalis Romani... editus jussu et impensis... Josephi Király. 1. 1808. 36 sztan lev. 2. 1809. 40 sztan lev. 3. 1810. 36 sztan lev. 4. 1811. 40 sztan lev. 8°.

SZÁGH András, Dczséry-: Igaz baráti fogadás, melly Horvát Ádám urat mint a baranyai h. c. tartó egyházi megye új curatorát megyéjébe lett bé érkezésekor öleli — ... Szent Iván havának 16-dik napján 1808 esztendőben. 2 sztan lev. 4°.

LANKY Mihály: Tavasz és nyár mind kettő zöldellő és érdem koszorút fűz méltóságos, fő-tisztelendő tekintetes nemes nemzeti férfiaknak szent hivataljokba lett bé iktatásokra Szent Iván havának 17-ik napján 1808. 4 sztan lev. 4°.

EGVART Ignátz: Köszöntő beszéd mellyet... Király József... bé iktatásakor mondott —. 2 sztan lev. 8°.

MON, Matthaeus: Carmen quo... Josepho Király de Ó Gyalla... In solemni ad suam ecclesiam ingressu applauditur anno 1808. 4 sztan lev. 8°.

SKOVICH, Josephus: Elegia ... Paulo Siskovich de Almás, ... occasione stationis in neo-impetrata possessione Godri 17. kalendas Junii celebratae oblata anno 1808. 2 sztan lev. 8°.

[WAGNER, Paulus]: Elegia ad ingressum ... Josephi Király de Ó-Gy
2 sztlan lev. 8°.

1810.

EUCCHARISTICON ... Stephano Balasko ... Franciscæ viduæ Petro
natae Gaal honorum ephoro in tesseram gratitudinis, pro
gratuito in aedes regii gymnasii V. Ecclesiensis II. huma
classe dicatum ab juventute classis ejusdem mense Augusto.
1810. 3 sztlan lev. 8°.

LUPRIK, Josephus: Carmen gratulatorium et quasi extemporaneu
honorem ... Josephi Király ..., cum diaecesim suam, signant
rochiam Sz. Dienesensem canonicè visitaret anno 1810. calen
gusti. 2 sztlan lev. 8°.

1811.

JURANITS Antal: Halotti ditséret, mellyel ... Kajdatsi Kajdatsy
urnak ... nagy érdemeit 1811. eszt. Kis Asszony havának 9. n
midőn a' tekintetes n. Baranya vármegyének, rendeitől g
egyházi pompával tiszteltetne, Pétsctt a' barátok' templom
hirdette —, ... 13 sztlan lap 4°.

URBANE CZ, Carolus: In memoriam instaurati ... Valentino Vizer
licæ ecclesiæ Quinque-Ecclesiensis canonico ... post ult
bellum Gallicum 1810. terminatum lycei Quinque-Ecclesiensi
numentum posuit 1811. 4 sztlan lev. 8°.

1814.

UDVINÁTZ, Johannes Nepomuc.: Geistliche Rede, die, bey Geleg
der Einweihung der neu-erbauten Kirche zu Szektső, einem M
flecken des löblichen Baranyer Komitats, in Ungarn, im
1810. den 2-ten July hielt —, ... 20 lap. 8°.

III. Knezevich István nyomdája. (1815—1836).

1815.

JUVENTUS gymnasii regii Quinque-Ecclesiensis s. ordinis cisterciens
de Zirc pro merito secundi semestris in classes digesta anno
4 sztlan lev. 8°.

1819.

ODE Augustissimi Austriae Imperatoris, regis Hungariae etc. Frat
honoribus pridie. Idus Februarii. Sacri natalis solennitate di
A musis Quinque-Ecclesiensibus. 4. lap. 8°.

1820.

AUDITORES scholarum humanitatis, et grammaticarum in regio gym
Quinque-Ecclesiensi sacro ord. cisterciensium credito, secun
examina, annumque progressum in classes distributi anno
5 sztlan lev. 8°.

1822.

Joannes: Magn... Josepho Mihálovits de Görtsöny et Orahovitzá, incl. comitatus Baranyensis ord. vice comiti. 2 sztlan lev. 4°.

OSÁGOS . . . Juranits Antal . . . tiszteletére. Midón királyi tanácsos-
ságának súlyos terheit magára vállalni Budára sietne. A pétsi
megyebeli papságnak idvezlése, butszúása, s szívbéli sóhajtási. Bol-
dogasszony havának 15. napján 1822. eszt. 5 sztlan lev. 4°.

1825.

PROVICH, Adam: Xivot velikoga Biskupa, privelikoga Domorodca, i
najvechega Priatelja na shega Antuna Mandicha izpisan po Rados-
lavu od Pannonie Savske. Narodu pako Biskupie bosanske, ihi dja-
kovacske, i Srimske sjedijene prikazan. 184, IV lap. 8°.

1824.

Officii divini peragendi juxta ritum breviarii, et missalis Romani
anno post bissextilen secundo a Christo nato —. In usum diaecesis
Quinque-Ecclesiensis editus. 1824. 41 sztlan lev.; 1825. 88 sztlan. lev.;
1826. 66 sztlan lev.; 1827. 68 sztlan lev.; 1828. 64 sztlan lev.; 1829.
66 sztlan lev.; 1830. 70 sztlan lev.; 1831. 70 sztlan lev.; 1832. 70
sztlan lev.; 1833. 66 sztlan lev.; 1834. 68 sztlan lev. 8°.

EMATISMUS venerabilis cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis pro anno
a Christo nato —. 1824. 167 lap; 1825. 673 lap; 1826. 142 lap; 1827.
141 lap; 1828. 140 lap; 1830. 145. lap.

1825.

AKÁLL. Constantinus}: Paedicteron administris rei literariae regii
gymnasii Quinque-Ecclesiensis finito cursu scholastico in tesseram
perennis memoriae publicae oblatum a poeseos auditoribus. 4
sztlan lev. 4°.

LB. Carl: Trauer Rede, welche zum Andenken des... Herrn Joseph
Király bey abgehaltener kirchlicher Trauer- Feuerlichkeit in der
Domm Kirche zu Fünfkirchen am 27-ten August. 1825 vorgetragen
hat —. 25, 1 lap. 8°.

KUSAY János: Nemzet öröme, mellyel fölséges aszszonyát Karolina
Augustát fölséges Max. Jósef bajor király leányát... fölséges Fe-
rentz császár és király hitvesét sept. 25-ikén történt megkoronázta-
tásakor üdvözölte. 52 lap. 8°.

SKOLCZY, Andreas: Oratio funebris quam in solemnibus exequiis...
Joseph Király ... in cathedrali ecclesia ... Quinque-Ecclesiensis die
25-ta Augusti anno 1825 peroravit —. 20 lap. 8°.

UDVINÁTZ Nepomucenus János: Halotti dítséret, mellyben... Kirá-
sef urnak... mint jó, és igaz hazafinak bölts, és gondos fő p-
nak nagy érdemeit az ő végső halotti pompás tiszteletének
matosságával, Péts szabad királyi városnak püspöki templom
1825-dik esztendőben, Kis asszony havának 25-dik napján
teni igyekezett —, 25 sztlan lev. 8°.

1826.

HUNYADY. Joannes Bapt.: Ode ... Michaeli Lenhossék. onomasticum
celebranti. 7 lap. 4°.

KOLLER, Josephus: (Littera pastoralis). Dilectis fratribus universis
diocesim Quinque-Ecclesiensem alias approbatis confessoribus
litem et divinam benedictionem. 29 lap. 8°.

NOTHWENDIGER und ausführlicher Unterricht für das von se. Päbst-
lichkeit Leo dem XII., auf das Jahr 1826. ertheilte allgemeine
lacum, wie dieser hohe Jubelablass in der königl. Freyen
Fünfkirchen, und der ganzen Diaeces von 4-ten Juny bis den
Dezember dieses Jahrs zu gewinnen sey. 58 lap. 8°.

ODE honoribus ... Ferdinandi Villax. ... a regio gymnasium Quinque-
siensi ejusdem ordinis dum solenni ritu inauguraretur, obla-
12. calend. Junii 1826. 6 sztlan lev. 4°.

RENDSZABÁS, mellyhez mind azok, kik az 1826-dik esztendőre Ó Szep-
gétől XII. Leó római pápától engedett közönséges jubileumi
ban, pétsi püspöki megyében részesek kívánnak lenni, kö-
magokat tartani. 1 sztlan lev. 2°.

1827.

[ÉNEKEK] szent mise kezdetén. 8 lap. 8°.

NAGY Méltóságú ... Négyesi báró Szepesy Ignác ... pétsi püspök
kébe lett által kelésén a' nevendék papság fiui öröme. 4
lev. 4°.

NORMA secundum quam cujuslibet parochiae, intra ambitum
diocesis Quinque-Ecclesiensis sitae, descriptio per sacros con-
usque finem mensis Septembris anni 1827 diligenter concinn-
et venerabili officio dioecesano exhibenda erit. 19, 1 lap. 8°.

1828.

BÉRMÁLÁS szentségének kiszolgáltatására mondatni rendelt könyv
és énekek. A —. 75 lap. 8°.

CZOMPÓ István: Öröm koszorú. mellyet ... Négyesi báró Szepesy Ign-
urnak tiszteletére, midőn a pétsi püspöki székbe bé iktatt-
szentelt —, a honnyi törvények tapasztalója. 1828. 2 sztlan lev.

EXCELLENTISSIMO, ... libero baroni Ignatio Szepesy de Négyes ...
sedem suam adiret administri rei litterariae in regio gym-
Quinque-Ecclesiensi s. ac. ex. ordinis cisterciensium. Anno 18
sztlan lev. 8°.

MÉLTÓSÁGU... Négyesi báró Szepesy Ignác... midőn a pécsi püspöki székhelybe iktatnék, tiszteletül ajánlotta a pécsi királyi gymnasiumban tanuló ifjuság. 1828. 4 szatlan lev. 8°.

A canonice visitandarum parochiarum. 19 lap. 8°.

TS János: Nagyméltóságú Négyesi báró Szepesy Ignác urnak, örvendetes köz nyáji ünnepére kinyílt erkölcs virágja, midőn pécsi püspökségnek székhelyébe jelesen beiktatna. 4 szatlan lev. 8°.

1829.

ITVE, i pisme, kojese u vrime dilenja sakramenta krizmanja moliti, i rechi moraju. 68 lap. 8°.

János: Lessus ad tumbam pie denati... Francisci Hegedüs, 15-ta kalendas Julii 1829. tumulo illati. 5 szatlan lev. 8°.

1830.

SCHIN. —: Ein Blümchen auf das Grab der... Amalie Pichler geborenen Weichard, gewidmet —. 2 szatlan lev. 8°.

1832.

HENHAIN, Carl: Theater-Journal. Zum neuen Jahre 1835. Sämmtlichen Gönnern und Freunden der Schauspielkunst gewidmet. 5 szatlan lev. 8°.

THE. und Gesänge zum Gebrauche der Gläubigen des Fünfkirchner Kirchen Sprengels bey öffentlicher Gottes-Verehrung an Sonn-Fest und Werk-Tagen; wie auch bey Gelegenheit der Ertheilung des heil. Sakramentes der Firmung. 152. 1 lap. 8°.

YÖRGÉSEK és énekek, mellyek a vasárnapot, és ünnepeket előző estvéli ájtatosságra, a vasárnapi és ünnepi dél előtti és dél utáni isteni tiszteletre, a köznapi reggeli, vagy a tisztulás helyén szenvedő lelkékért tartani szokott szent áldozatra, és a bérmlás szentségének a kiszolgáltatására a pécsi püspöki megyében rendeltettek. 2 szatlan lev., 148 lap. 8°.

ITVE, i Pisme, koje za Poboxnost u ocsi nedilje, i Svetkovinah, za nediljno, i Svetkovno, prie-i poslipodneвно Bogoshtovje, za posledneвно jutarnje, ili za dushe na Mistu Ocsistjenja terpeche obderxavati obicsajno posvetilshite, i u Diljenju Sakramenta Krizmanja U Pecsujskoj Biskupii naredjene Jesu. 1 szatlan lev., 140 lap. 8°.

HNEIDER. Gasparus: Tentamen publicum ex physica historia naturali et oeconomia ruralii, in lyceo episcopali Quinque-Ecclesiensi. 6 lap. 8°.

1835.

ITORES philosophiae utriusque anni in lyceo episcopali Quinque-Ecclesiensi juxta factos in litterarum studiis, et bonis moribus progressus in classes distributi.

Anno scholastico 1835—34. 2 szatlan lev. Anno scholastico 1834—35. 2 szatlan lev. 2°.

BOROSSAY János: Feleség-féltő. Eredeti vígjáték 5 felvonásban. 48 l²

1854.

- CONCERTATIO panegyrica juventutis lycei episcopalis Quinque-Eccle⁶
in ejusdem oeco habita dum effigiem... Ignatii e. l. b. Szep⁶
Négyes... libera r. civitas Quinque-Ecclesiensis documentur⁶
tatis datura in domo sua praetoria die 15. Aprilis 1854. loca⁶
lap. 2°.
- GRUICS, Michael: Carolo Skerlez de Lomnicza ... in signum⁶
dinis, perpetuaeque memoriae dum larga optime dissertati⁶
academicis alumnis distribueret praemia ab iisdem alumnis⁶
micis oblata anno 1854. 4 szatlan lev. 4°.
- KLIVÉNYI, Jacobus: Tentamen publicum ex historia pragmatica⁶
Hungariae quod in oeco lycei episcopalis Quinque-Ecclesie⁶
praelectionibus —, ... die 7-a Julii 1854. /subiverunt... p⁶
phiae primum in annum auditores./ 8 lap. 8°.

1855.

- GRUICS, Michael: Soterion... Ignatio e l. b. Szepesy de Négyes...
post receptam valetudinem ecclesiam ad sacra facienda ingr⁶
tur in tesseram protulerantis laetitiae oblatum a saeculari j⁶
tute academica mense Junio 1855. 5 szatlan lev. 4°.
- HORVÁTH Joseph: Örvendező versezet az iharos berényi evangéliki⁶
szentegyház felszentelésekor augusztus 9-ikén 1855. 4 szatlan le⁶
- JANKÓ, Joannes Antonius: Positiones e metaphysicapura quas in (X⁶
que-Ecclesiensi episcopali liceo ex institutionibus... die 25.
1855. /publice propugnandas susceperunt... philosophiae
primo auditores./ 8 lap. 8°.
- JANKÓ, Antonius: Positiones e metaphysica quas Quinque- Eccle⁶
episcopali lyceo ex institutionibus —... die 25. Julii 1855. /p⁶
propugnandas susceperunt... philosophiae anno primo audit⁶
20 lap. 8°.
- JONÁS, Josephus: Assertiones e scientiis politicis et jure cambio me⁶
tali; quas ex praelectionibus —, ... in oeco lycei episcopalis C⁶
que-Ecclesiensis anno 1855. die 25. Junii publice. propugn⁶
susceperunt nobiles ac perdocti domini: ... alterum in annum
auditores. 9 szatlan lev. 8°.
- KLEISZNER, Sebastianus: Tentamen publicum e geometria pura, et f⁶
tica quod in Quinque-Ecclesiensi episcopali lyceo e praelectio⁶
—, ... mensis Julii die 8-a anno 1855. /subiverunt ... philoso⁶
anno I-o auditores./ 14 lap. 8°.

- ZNER, Sebastianus: Tentamen publicum ex mathesi pura, quod in Quinque-Ecclesiensi episcopali lyceo ex praelectionibus —, ... mense Februario 1855. /suiverunt ... philosophiae anno I. auditores./ 5 szatlan lev. 8°.
- NYI, Jacobus: Tentamen publicum ex historia pragmatica regni Hungariae quod in lyceo episcopali Quinque-Ecclesiensi ex praelectionibus —, ... mense Februario 1855. /subiverunt ... philosophiae anno I. auditores./ 9 lap. 8°.
- NYI, Jacobus: Tentamen publicum ex historia universali quod in lyceo episcopali Quinque-Ecclesiensi ex praelectionibus —, ... mense Januario 1855. /subiverunt ... philosophiae anno II. auditores./ 8 lap. 8°.
- SZEVIH] I[stván]: T. T. Csasz Marton orvos tudor urnak, midon a bonctudomany nyilvanos professorava tetettnek, halas orommel a sebeszi tudomanynak szkepi reszenek magyar halgatoi neveben enekli K. I. 2 szatlan lev. 4°.
- GIN, Carolus: Assertiones e statistica et jure metallico quas e praelectionibus —, ... in lyceo episcopali Quinque-Ecclesiensi die 27-na Junii anno 1855. /publicae propugnandas susceperunt ... juris primo anno auditores./ 10 lap. 8°.
- ENICH, Franciscus: Positiones ex jure privato Hungarico, quas in lyceo episcopali Quinque-Ecclesiensi e praelectionibus —, ... anno 1855. die 16. Julii /susceperunt, alterum in annum juris auditores.../ 4 szatlan lev. 8°.
- NEIDER, Gasparus: Testamen publicum ex physica, quod in lyceo episcopali V-Ecclesiensi e praelectionibus —, ... anno 1855. die 27. Januarii /subiverunt ... philosophiae alterum in annum auditores./ 12 lap. 8°.
- INLAP] (Funfkirchen). Mit hoher Bewilligung unter der Direction des Josef Kurt. Sonn-abend den 10-ten October 1855. Die Pilgerinn, oder Sieg der Frauenlist. Lustspiel in 5 Aufzugen, von Johanna Franul von Wiessenthurn k. k. Hoffschauspielerinn. 1 lap. 8°.
- NKLER, Engelbert: Positiones e jure naturae, publico universali, et gentium quas ex institutionibus annuis ... in oeco lycei episcopalis Quinque-Ecclesiensis publice propugnandas susceperunt die 16-ta Julii 1855. /Nobiles ac eruditi domini: ... jurisprudentiae I-m in annum auditores./ 22 lap. 8°.

1856.

- NGYAL, Antonius: Dictio brevis occasione installationis admodum... Antonii Angyal, parochi Babarcensis in ordinarium vice archidiaconum districtus Mohatsiensis anno 1856. die 26-ta Aprilis habita. 8 lap. 8°.
- CHENHAIN, Karl: Theater Almanach zum neuen Jahr. 1856. 7 lap. 4°
- RUCS, Mihaly: Meltosagos Saardi Somssich Pongracz urnak, midon Baranya varmegye fo ispanysagi szekebe iktatnek. 7 lap. 4°.

- MÉLTÓSÁGOS Sáárdi Somssich Pongrácz urnak, midőn Junius 6. 1856-dik esztendőben Pécsset fő ispányi székét elfoglalná, tül nyujtá a pécsi királyi gymnasium. 7 lap. 4°.
- NÉMETH Ignátz: Tisztelet koszoru... Sáárdi Somssich Pongrácz midőn Baranya vármegye fő ispányi székébe iktattatna az esztendőben. Ajánltatik a pécsi nemzeti főbb oskolák rész. 4°.

Év nélkül.

- BAJZÁTH Ferenc: T. N. N. V. Kajdaesi Kaidacsy Antal urnak, B vármegye másod all-ispánnyának kiváltképen való keresz uramnak szent Antal innepe neve napjára végnélkül pihege teletét ajánlja... 3 sztlan lev. 4°.
- ERTHEILUNG des Sakramentes der Firmung verordnetem Gebete un sänge. Die zur —. 74. lap 8°.
- FRANCISCO Augusto pie litant teneri musae sodales in gymnasium que-Eccelesiensi. 5 sztlan lev. 8°.
- GEORGIEVICS, Michael: Elegia ad ministris rei litterariae regii quinque-Eccelesiensis in perenne gratitudinis monumentum cursu scholastico a poseos auditoribus oblata. 8 lap. 4°.
- SINGULORUM sacrorum Curiorum magnopere intere est pastoralis citudinis plena monita Sanctissimi Summi Pontificis Gregorii litteris recenter ad omnes catholicac ecclesiae episcopus inserta, quarum tenor est sequens. 4 sztlan lev. 4°.

Az Engel nyomda termékeinek statisztikája.

Engel János József (1775—1796)			Engel Krisztina özv. (1796—1814)			Knezevich István (1815—1836)		
Év	Nyomatványok száma	Terjedelme (lapszám)	Év	Nyomatványok száma	Terjedelme (lapszám)	Év	Nyomatványok száma	Terjedelme (lapszám)
1773	2	418	1796	1	24	1815	1	4
1774	2	190	1797	4	264	1816	—	—
1775	—	—	1798	4	37	1817	—	—
1776	6	746	1799	4	58	1818	—	—
1777	13	906	1800	5	729	1819	1	4
1778	5	934	1801	9	140	1820	1	5
1779	1	14	1802	—	—	1821	—	—
1780	7	1399	1803	4	55	1822	2	5
1781	9	317	1804	1	66	1823	1	188
1782	2	70	1805	1	65	1824	2	208
1783	4	213	1806	3	174	1825	7	386
1784	4	635	1807	1	66	1826	7	309
1785	2	294	1808	14	72	1827	4	221
1786	6	601	1809	1	40	1828	8	310
1787	—	—	1810	4	89	1829	3	137
1788	1	38	1811	3	57	1830	3	315
1789	3	96	1812	1	36	1831	1	70
1790	1	4	1813	—	—	1832	6	524
1791	—	—	1814	1	20	1833	3	116
1792	3	22				1834	5	96
1793	5	419	összesen	61	1992	1835	15	131
1794	1	14				1836	5	36
1795	—	—				é. n.	5	92
1796	1	2				összesen	80	3157
é. n.	6	43						
összesen	85	7375						

ADATTÁR

1764.

Kápt. Ltár. III. jegyzőkönyv. 1764. jún. 20. (111 lap.).

Fonyó Sándor nagyprépost a káptalani tanácsban felveti a malom alapításának a tervét. A káptalan elhatározza, gyár részére helyet fog kijelölni, ha már megállapodtak a vezető személyében.

1772.

Engel folyamodványa és a Helytartótanács erre vonatkozó iratai szágos Levéltárban. Ld. Hack Alfréd cikkét. Dunántúli márc. 27.

1775.

Engel József nyomdaengedélye.

Orsz. Ltár. 1775:1670 sz.

Nos Maria Theresia etc. Memoriae commendamus ut: Quo cum ad demissam Fidelis Nostri Josephi Engel sodalis Typographiae supplicationem nostrae propterea factum Matti... ut idem communi Fidelium nostrorum Regnicolarum usu. ac utilitati Eppali. Citte. Quinque-Ecclesiensis, Cottus. Baranyiensis ac te Typographiam erigere ac ibidem cujuscunque generis imprimere, eosdemque distrahere, ac eum in finem socios Typones suscipere eosdemque instuere ac promovere emanare possit, ac valeat ita tamen et ea cum conditione, ut idem Josephus Engel primum quidem cultiori Typose providere et demum cetera Typis a se mandanda Revisioni Censurae et approbationi sili Nostri Regii Lottlis. praevis submittere, evoluta autem semestri quorumvis Librorum aliorumque operum a se impressorum tria exemplaria Con. Nostri Lottli. Regii transmittere et alioquin praesentem gratiam et Bgnum. Indultum nostrum minime volumus suffragari, Imo concedimus et annuus pretium per vigorem. Quo circa vobis cujuscunque status, gradus conditionis et Praeeminentia Fidelibus subditis nostris specialiter Baranyensi harum seriae firmiter praecipientes committimus et damus quatenus totus nominatum Josephum Engel in Typographia Exercitio publice vel privatim nullatenus turbare, imo molestare et prohibere praesumatis, sed Ipsum hac benigna

et annuentia Ei modo praevio concessa libere, secure et absque omni damno, molestia et impedimento uti, frui et grandere permittere ac per Eos quorum interest permitti favere modi omnibus debeatis ac teneamini Harum Nostrarum secreto sigillo nostro, quo ut Regina Hungariae apostolica utimur impendenti communitarum vigore et Teofimonis Literarum, quas post earum Lecturam semper reddi volumus et iubemus Praesentanti.

Datum per manus Fidelis nostri nobis sincere Delecti sp̄tis. ac magtis, Comitis Francisci Eszterházy de Galantha in Archi-Ducali Citta, Nostra Vienna Austriae die 5^a mens, Febr. A^o Domini 1775.

1775.

8
Dt. Könyvt. I. I. 4.

Klimó György pécsi püspök 1775. évi dec. 14-én írt végrendeletének másolata.

1778.

Dt. Ltár. V. jgyzk. 1778. ápr. 30. (10 lap.)

A magy. kir. Helytartótanács 1778. február 6-án, az elhalt Klimó püspök által alapított papírmalom felügyeletét és irányítását Koller József kanonokra bízta, mint a káptalan megbízottjára. A káptalan utasítja Kollert, hogy vizsgálja felül a papírmalom egész állapotát és észrevételeit terjessze elő a káptalan tanácsának.

1779.

1
Dt. Ltár. V. jgyzk. 1779. márc. 15. (267. lap.)

Koller jelentése a papírmalom állapotáról, bevételeiről és kiadásairól.

1780.

2
Dt. Ltár. 1780:49620 sz.

1779. márc. 15-én jelenti Koller, hogy felhatalmazás alapján ismét javításokat eszközölt a malmon. A patak medrét a papírmalmon kívül vezette.

Bejelenti, hogy két segéd nagyon kevés a munkához, mert bituminatio (enyvezés) alkalmával, valamint, mikor a papírt számlálják és szinezik, a gyártás nagyon lassan halad, kevés papírt tudnak termelni, tehát feltétlenül szükség van még két segédre. Benyújtja a fizetési tervezetet is. Az első segéd mint vezetőmester kapna évenként 240 forintot, a második és harmadik 171 forintot, az inas kezdő tartásdíj címén 78 forintot, 2 szolga 156 forint, két asszony díja a rostok tisztításáért évi 104 forint. A tervezet az eddigi személyi kiadásokkal szemben 550 forint többlet, de a munkateljesítmény hasonlíthatatlanul több.

Kápt. Ltár. 1780:49620 sz.

Koller jelenti, hogy ismét 500 forintot befektetett a legsebbebb javításokra, de még ezen kívül is sok kiadás maradt a javítás is elkészülne, a malom sokáig egyáltalán nem javításra. Van azonban 2600 forint adósság is és teher a malmon évi 200 forint kamattal. Koller reménykedik, négy éven belül le lehet fizetni és akkor a tehermentes 600 forint tiszta jövedelmet hoz.

Kápt. Ltár. 1780:49620 márc. 15.

Koller jelenti, hogy megint javításokat eszközölt a papírmalomban. A régi gépek helyébe újakat állíttatott.

1781.

Kápt. Ltár. VI. jgyzk. 1781. aug. 31. (115 lap.)

Koller ismét 1600 forint kölcsönt vett fel.

Kápt. Ltár. VI. jgyzk. 1781. dec. 11. (163 lap.)

Koller előterjesztésére a káptalani tanács elrendeli, hogy a malom teljességteléhez a Klimó féle alapítványból 1400 forint fel lehet venni.

1782.

Kápt. Ltár. VI. jgyzk. 1782. máj. 10. (235. lap.)

Koller 888 forint kiutalását kéri a malom újáépítésére. A káptalan megadja.

Pécsi Városi Ltár. 1782:56. sz.

Királyi rendelet, melyet a papírgyártó mesterek a segédmesterekkel szemben kötelesek betartani.

1783.

Kápt. Ltár. VII. jgyzk. 1783. aug. 4. (50 lap.)

Koller kanonok előterjeszti, hogy a papírmalmot a malomnak bérbe óhajtja adni. A káptalan elfogadja azzal, hogy a szerződésből semmi kár ne származzék.

1788.

Kápt. Ltár. IX. jgyzk. 1788. okt. 8. (74 lap.)

A káptalan felküldi a Helytartótanácsnak a papírmalom szerződését és az épület tervrajzát.

1790.

Kápt. Ltár. X. jgyzk. 1790. (98 lap.)

Koller előterjeszti, hogy a bérlő már három éven keresztül nem fizetett a bérlőnek a bérlő díjait, mert a nagy szárazság miatt vízhiányt szenvedett és nem gyárthatott megfelelő mennyiségű papírt.

1791.

Városi Ltár. 1791:856. máj. 25.

Kauffmann Emánuel ajánlkozik, hogy bérbeveszi a papírmalmot.
t. Ltár. X. jgyzk. 1791. aug 25.

A dékánkanonok jelenti, hogy a bérlő még mindezideig nem fizetett. A káptalan elrendelte, hogy a papírmalom minden vagyonáról összeírást kell készíteni.

t. Ltár. X. jgyzk. 1791. szept. 7.

Koller jelenti, hogy a káptalan küldötteinek jelenlétében a papírmalom vezetőjével költségvetést csinált, melyet a magistrátus, Hirsch Mihály a papírmalom mester és a káptalani urak alá is írtak. Az adósságot a polgári bíróságnál be is táblázták. A mestert elégtétel adásra szorították.

1792.

t. Ltár. XI. jgyzk. 1792. jan. 20. (7. lap.)

A káptalan felveti a kérdést, hogy mennyiért adják bérbe a papírmalmot.

t. Ltár. XI. jgyzk. 1792. febr. 10. (11 lap.)

1792 febr. 3-án Zam Ignácnak adta bérbe a káptalan a malmot, évi 700 forint bérért.

t. Ltár. XI. jgyzk. 1792. máj. 11. (32 lap.)

A jegyző előterjeszti a papírmalom ügyében megkötött szerződést

t. Ltár. XI. jgyzk. 1792. jul. 14. (41—42 lap.)

Koller jelenti, hogy a bérlő első részletfizetése csak 125 forint volt. A káptalan határozatilag kimondta, hogy a számtartó kötelessége a bérösszeget időről időre pontosan behajtani. A bérösszeg hátraléknak nem szabad felhalmozódni, ha a számtartó nem szedi be az összeget a sajátjából köteles fizetni.

si Városi Ltár. 1792:16516 sz.

A tiltott könyveket elkobozzák a pécsi könyvkötőktől.

sz. Ltár. 1792:16179. sz.

A helyi revizor kéri a bécsi cenzortól a tiltott könyvek jegyzékét.

si Városi Ltár. 1792:1397 sz.

„Horváth Márton pécsi polgárnak ellenem 17 forint miatt beadott s velem közölt kérelmére — ami miatt ünnepélyesen tiltakozom azon bizonyos és állítólagos tőlem származó kötelezvény miatt, melyet én soha alá nem írtam, pecsétemmel meg nem erősítettem másolata hamis — az alábbiakat válaszolom:

Az előmutatott másolat az eredetivel, mely nem látatott el semmiféle záradékkal, annyira balu! és csalárdul elűt, maga az eredeti is annyira elűt a valóságtól, mert tőlem senki, semmiféle kötelezvényt eddig nem kapott. Igazság amit maga is elismer,

Nyakas: Az első pécsi nyomda története.

hogy a Széchenyi gróftól járó 45 forint járandóságomat, bele-
semmel a gróf jelenlétében — én csak 40 forintot ismerem
részére átengedtem. Ezt kész vagyok esküvel is bizonyítani.

Csalással és álnokul megkísérelte néhai Klimovszky
utján a város pénztárából nekem járó 18 forintomat meg-
Schmidt nevü segédem adóssága fejében a testületben né-
kötött szerződés alapján. Erre nem vagyok kötelezhető, ily-
lekedettel tiltakozásom ellenére leitatta, a munkától elvon-
gem pedig akit örökösen pörbe idéztetett az ebből származó
delemmel kb 50 forinttal megkárosított, káromra gazdagodó

Mivel pedig hamis kötelezvényt készítettek, akár azokról
váltásáról család módon gondoskodtak s amidőn a híro-
idéztek, s mivel annyira megkárosítottak, vagy károsítan-
keztek, a károk visszatérítésén felül a gyalázatosság büntet-
is sujtottak.

Tőlem máig 25 forint 12 krajcárt kapott a nevezett.
megbüntetett. Ezért Horváth Mártont ugyanazon bűnben
nek kimondani és ellene a végrehajtást megindítani, a 2
menő költséget is beleszámítva, elrendelni kérem. Pécs
nov. 17. Engel János.

Pécsi Városi Ltár. 1792:1597 sz.

„Engel József pécsi polgárnak és nyomdásznak kérése
beadott válaszára a következő ellenválaszt adom:

Ha az említett Engel nyomdász visszalévő adósságát
nek nyugtáját előbbi kérelmemhez csatoltam, igazságom
a legnagyobb rosszszeműséggel tagadja, az adósságnak
kivizsgálására, a kötelezvénynek eredetiben való bemutatás-
ajánlom. A panaszos nyomdásznak hosszú időn át hitelbe
tam italt és ha a szükség úgy kívánja, ezt esküvel is ha-
vagyok bizonyítani. Minthogy pedig a megnevezett adós
talanul vádol meg, azt a büntetést, amit ő kér részemre,
kérem kiszabni, ezenfelül 25 forint 12 krajcár a végreh-
elrendelni kérem. Horváth Márton vendéglős.

1793.

Orsz. Ltár. 1793:24501 sz. és 1793:26726 sz.

A Helytartótanács a „Tekéntetes nemes Baranya vármegyei
leírása“ c. kéziratra vonatkozólag jelentést kér a város taná-
Orsz. Ltár. 1793:15762 sz. és 1793:8747 sz.

A város tanácsa jelenti, hogy Engel nyomdásztól bekérte
iratot, rajta azonban a cenzurának semmi nyomát sem talál-
nyomdászt igazolásra szólította fel, aki egy másik kéziratot
tott be, melynek ugyancsak „Tekéntetes nemes Baranya várm-
leírása“ volt a címe és amelyet Metaller cenzurált.

Orsz. Ltár. 1793:8747 sz.

A pécsi cenzor jelenti, hogy miután a könyvet átnézte me-

pította, hogy a névtelen szerző a tanári tekintély ellen tör. A cenzor kéri, hogy a szerzőt kutassák ki és kötelezzék arra, hogy a megsértett tanároknak adjon elégtételt. Egyben tájékoztatja a Helytartótanácsot, hogy Engel a nevezett műből már 5 példányt el is adott, hogy a könyvet Lethenyei nyomatta, aki 500 példányt már a könyvkötőhöz vitt.

Ltár. 1793:29083 sz.

A revizori hivatal annak elrendelését kéri a Helytartótanácsból, hogy valamely műnek második kiadása se kerülhessen nyomdába a cenzura megkerülésével.

Városi Ltár. 1793:151754 sz.

A Helytartótanács elrendeli Pécs város területén levő nyomdászok, könyvkötők és könyvkereskedők összeírását.

Városi Ltár. 1793:955 sz.

A város jelenti a Helytartótanácsnak, hogy Pécs városában 1 nyomdász és 1 könyvkötő van. Könyvkereskedő nincsen.

1794.

Városi Ltár. 1794:437 sz.

Eisenparth József pécsi polgár kéri a város tanácsát, hogy Engelt figyelmeztesse 20 évvel előbb tőle kölcsönként 100 forint adósságára.

Városi Ltár. 1794:1524 sz.

Engel elismeri, hogy Horváth Márton vendéglősnek tartozik.

Ltár. 1794:124 sz.

A Helytartótanács elrendeli, hogy Engelt és Lethenyeit ki kell hallgatni.

Ltár. 1794:6245 sz.

Lethenyei János a Helytartótanács felszólítására igazolja magát.

Ltár. 1794:21815 sz.

A pécsi kerület nyomdászainak, könyvkötőinek és könyvkereskedőinek jegyzéke.

Ltár. 1794:27360 sz.

A király elrendeli, hogy a tiltott könyvek jegyzékéből a cenzornak egy példányt, a tanulmányi igazgatónak pedig két példányt kell küldeni.

Ltár. XI. jgyzk. 1794 nov. 6. (215 lap.)

Az örkanonok jelenti, hogy a papírmalomnak a Székesegyház-tól kikölcsönzött 1000 forintért nem fizetnek évek óta kamatot, azért ne hogy az elhanyagolt kamat ugyanakkora legyen, mint a tőke, követelte a kamat megfizetését. A dékánkanonok szerint az elmúlt esztendőben a malom javítására ráment a gyár teljes jövedelme és ezért nem tudták a kamatot fizetni. Elrendelik hogy a malom legközelebbi jövedelméből ezt feltétlenül fedezni kell.

Kápt. Ltár. XI. jgyzk. 1794. dec. 1. (225 lap.)

A papírmalom bérletének határideje március elején meg-
ha a jelenlegi bérlő a bérletet továbbra is fenn akarja m-
tartani, azt csak az eddigi feltételek mellett teheti meg.

Kápt. Ltár. XI. jgyzk. 1794. dec. 23. (242 lap.)

A dékánkanonok jelenti, hogy a papírmalom jelenlegi áll-
megvizsgálta és összeegyeztette az 1792-es állapotokkal. A
a malom ügyeit teljesen elhanyagolta, kevés papírt kész-
lamint 400 forinttal hátralékban van. A dékánkanonok sz.
ta, hogy a malmot el kellene adni, vevőt azonban nem
tehát utasították a bérlőt, hogy ügyeit a legsürgősebben
ze és a hátralékot fizesse ki.

1795.

Kápt. Ltár. XI. jgyzk. 1795. jan. 4. (1—2 lap.)

Koller előadja, hogy a bérlő a malmot évi 400 forintért to-
is megtartja, ezenkívül minden esztendőben erejéhez kép-
forintot javításra fog fordítani. Hátralékának biztosítását
szes ingó és ingatlan vagyontát lekötötte.

Kápt. Ltár. XI. jgyzk. 1795. febr. 3. (251 lap.)

A dékánkanonok ismerteti Zam Ignác bérlővel kötött szerző-

Pécsi Városi Ltár. 1795:238 sz.

Horváth Márton kéri az előljáróságot, hogy Engel adóssága-
ben belvárosi házát foglalják le. A város azonban a kért vég-
tást nem foganatosíthatta, mert Engel ingatlanát egyéb na-
adósságokra már lekötötték.

Kápt. Ltár. XI. jgyzk. 1795. márc. 30. (251 lap.)

A dékánkanonok, mint a papírmalom gondnoka előadja, hor-
vel a malom tele van adóssággal, rendelje el a káptalan az-
részletekben való törlesztését.

Kápt. Ltár. XI. jgyzk. 1796. jún. 8. (119 lap.)

Zam Ignác a papírmalom vezetője bizonyos változást kér e-
lyezni, hogy a malom nagyobb hasznot hozzon, mert ell-
esetben lemond a bérletről.

1800.

Pécsi Városi Ltár. 1800:2205 sz.

Özv. Engel Józsefné csődügye, melyet Pécs város tanácsa 17-
24-én kezdett tárgyalni.

1801.

Kápt. Ltár. XII. jgyzk. 1801. máj. 23. (452 lap.)

A dékánkanonok előadja, hogy nem lát semmi módot arra, h-
papírmalmot adósságaitól megszabadítsa.

1810.

si Városi Ltár. 1810:105 sz.

A város tanácsa jelenti a Helytartótanácsnak, hogy Engel özvegye a nyomdát annyira elhanyagolja, hogy Pécs és környéke kénytelen nyomtatni valóját Pesten, vagy másutt elkészíttetni. Egyben kéri a Helytartótanácsot, hogy tegyen közzé országszerte pályázatot, mert a városnak egy megfelelően vezetett nyomdára feltétlenül szüksége van.

sz. Ltár. 1810:10.506 sz.

A Helytartótanács felhívja a várost, hogy figyelmeztesse Engelnét, hogy a nyomdára több gondot fordítson, mert ellenkező esetben a városban lehetővé teszi egy másik nyomda felállítását.

sz. Ltár. 1810:2242 sz.

A Helytartótanács figyelmezteti a várost, hogy nyomdát csak engedély alapján lehet felállítani.

si Városi Ltár. 1810:1078 sz.

A nyomda ellen ismét panaszok hangzanak el.

sz. Ltár. 1810:10506 sz.

A Helytartótanács kiírta a pályázatot, de a város még sem javasolja egy másik nyomda felállítását, mert két nyomdának nincs a városban létjogosultsága.

1815.

si Városi Ltár. 1815:1159 sz.

A Helytartótanács közli, hogy tud arról, hogy Knézevich túl magas árat kér munkájáért. Egyben megküldi a pesti nyomda által összeállított költségvetést.

1819.

si Városi Ltár. 1819:1420 sz.

Tóbi János siklói könyvkereskedő bizonyítja, hogy a pécsi papír nagyon jó minőségű.

si Városi Ltár. 1819:1420 sz.

A város elhatározta, hogy a papírmalom épületét megveszi és belőle sörházat létesít.

si Városi Ltár. 1819:52 sz.

A papírmalom helyzetének és berendezésének leírása.

1820.

si Városi Ltár. 1820:129 sz.

A város jelenti a Helytartótanácsnak, hogy megvette a papírmalom épületét.

si Városi Ltár. 1820:1295 sz.

Kötelezvény 1000 forintról, mely összeget a város Lovrits Ignáctól és 6000 forintról, melyet Spiesz Györgytől felvett a papírmalom vételárának kifizetésére.

1821.

Pécsi Városi Ltár. 1821:1039 sz.

Stefkó Ferenc kéri a város előljáróságát, hogy a papírmalmban a minőségben megvehesse és mint papírmalmot tovább.

1822.

Pécsi Városi Ltár. 1822:1492 sz.

A Helytartótanács leiratban figyelmezteti a várost, hogy adóhátralékát sürgősen hajtsa be.

Pécsi Városi Ltár. 1822:1492 sz.

A város jelenti, hogy Knézevich már megfizette anyósa adó

1824.

Pécsi Városi Ltár. 1824:3098 sz.

A város jelenti a Helytartótanácsnak, hogy a papírmalmát átalakította liztmalommá.

1825.

Orsz. Ltár. 1825:20501 sz.

A Helytartótanács közli, hogy 1775-ban kiadott privilégium Engel személyére szól, tehát Knézevich István az új tulajdonos ipart örökösödés címén jogtalanul gyakorolja. Ha a nyomda vábbrá is meg akarja tartani, köteles magának új engedélyt készíteni.

1832.

Pécsi Városi Ltár. 1832:3510 sz.

A Helytartótanács megengedi Knézevichnek, hogy a „Finfiner Intelligenz Wochen Blatt“ című lapot megindíthassa.

1835.

Pécsi Városi Ltár. 1835:25570 sz. és Orsz. Ltár. 1835:6365 sz.

Szepesy pécsi püspök engedélyt kér, hogy a liceum épületének nyomdát és litografiát állíthasson fel.

Orsz. Ltár. 1835:14.756 sz.

Knézevich kérése levele a püspökhöz, hogy a liceum nyomdátásának tervéről tegyen le.

Orsz. Ltár. 1835:736 sz.

Szepesy válasza a Helytartótanácsához Knézevich kérelme tárgyában.

1834.

Pécsi Városi Ltár. 1834:1076 sz.

Kollár nyomda engedélyt kér abban az esetben, ha Szepesy kap privilégiumot.

si Városi Ltár. 1854:1076 sz.

Knézevich kéri a város tanácsát, hogy ne pártolja Kollár nyomda alapítási tervét. Egyben ígéretet tesz, hogy elhanyagolt nyomdáját rendbe hozza.

rmal
t vez. Ltár. 1854:19195 sz.

Szepesy megkapja az engedélyt.

si Városi Ltár. 1854:21756 sz.

A Helytartótanács elrendeli, hogy a napilapokba kerülő közlemények is cenzura alá tartoznak.

gy ísi Városi Ltár. 1854:1670 sz.

A város jelenti, hogy Pécssett 1 nyomdász és 4 könyvkötő van, akik könyveladással is foglalkoznak.

i adó
1835.

sz. Ltár. 1855:20501 sz.

A Helytartótanács jelentést vár a várostól, hogy hogyan történt az meg, hogy Knézevich engedély nélkül működik.

salma
si Városi Ltár. 1855:20501 sz.

A város jelenti, hogy Knézevich örökösödés címén folytatja mesterségét, de jogtalanul, mert az engedély csak Engel nevére szól.

sz. Ltár. 1855:20501 sz.

A Helytartótanács közli, hogy ha Knézevich mesterségét továbbra is folytatni akarja, köteles magának új engedélyt kérni.

rium
idő
omé
1836.

si Városi Ltár. 1856:26577 sz.

Knézevich engedélyt kér saját és utódai nevére Pécssett, fia pedig Kaposvárra.

esi Városi Ltár. 1856:2772 sz.

A város véleményezi Knézevich kérelmét.

1837.

sz. Ltár. 1857:12506 sz.

Knézevich megkapja az engedélyt, fia, Lajos azonban nem, mert még nincs kellő képzettsége.

1844.

sz. Ltár. 1844:5155 sz.

A helyi revizor jelenti a győri igazgatónak, hogy Knézevich István öreg pécsi nyomdáját, özvegye halála után teljesen megszüntette.

ügy

sz

KÖNYVÉSZET.

Brüsztle, Josephus: Recensio universi cleri diocesis Quinq-
lesiensis. Pécs, 1874.

Czakó—Ioányi—Gárdonyi: A királyi magyar egyetemi nyom-
ténete. Budapest.

Demain, Johann: Statistisches Gemälde der österreichische
chie. Wien, 1796.

Gárdonyi Albert: A magyarországi nyomdászat és könyvke-
delem a XVIII. században. Budapest, 1917.

Gutenberg Jahrbuch. 1927. 1954.

Kardos Emilia: A pécsi német sajtó és színészet története. Pécs-
Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtá-
19., 20., 24. sz.

Magyar Könyvszemle. 1902. évf.

Novák László: A magyarországi nyomdászat története. Bud-
1929.

Pécs-Baranyai Ismertető. Pécs, 1934.

Pintér Jenő: A magyar irodalom történetének kézikönyve.
pest, 1921.

Schwartner, Martin: Statistik des Königreichs Ungarn 2. kiad.
1798.

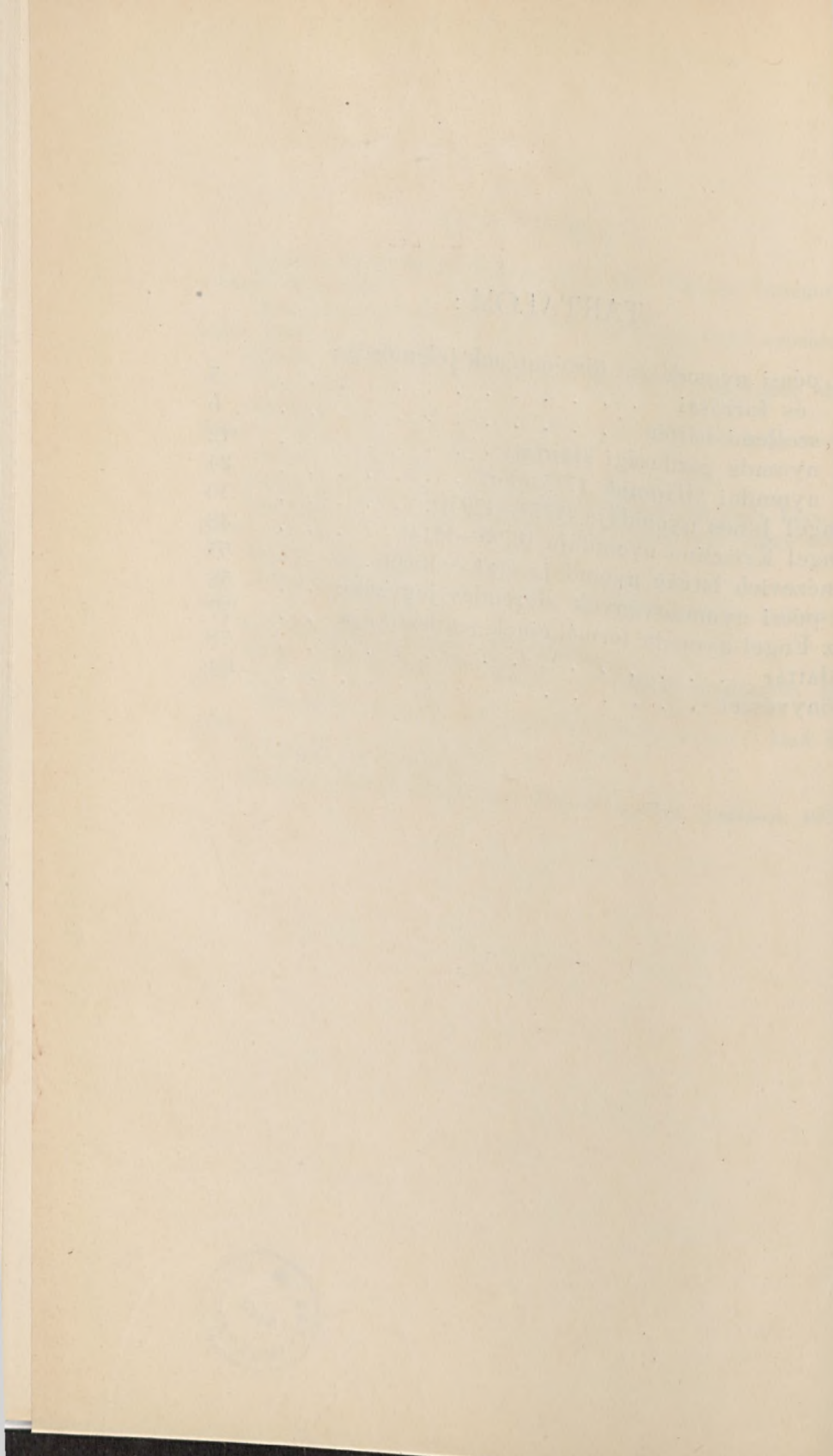
Századok. LVI. évf. 1932.

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 19

TARTALOM :

	A pécsi nyomdászat történetének jelentősége és forrásai	5
	A szellemi háttér	6
ve.	A nyomda gazdasági alapjai	12
	A nyomdai állapotok 1773 előtt	24
Pécs.	Engel János nyomdája (1773—1795)	30
yvt.	Engel Krisztina nyomdája (1796—1814)	48
	Knézevich István nyomdája (1815—1836)	53
Bud.	A pécsi nyomtatványok időrendes jegyzéke	58
	Az Engel-nyomda termékeinek statisztikája	77
	Adattár	78
ve.	Könyvészet	88

omanyellenörze-
2008

